

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

ΜΠΣ: Εγκληματολογικές και ποινικές προσεγγίσεις της διαφθοράς, του
οικονομικού και οργανωμένου εγκλήματος

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Η διαφθορά ως πυρήνας του κρατικού εταιρικού εγκλήματος και η
επιλεκτική αδρανοποίηση του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης στην
Ελλάδα»**

Παπαθανασίου Αλεξάνδρα

Α΄ Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Βασιλική Βασιλαντωνοπούλου

Λάρισα, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή/της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο/η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του/της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Ο/Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Η διαφθορά ως πυρήνας του κρατικού εταιρικού εγκλήματος και η επιλεκτική αδρανοποίηση του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα

Παπαθανασίου Αλεξάνδρα

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Βασιλαντωνοπούλου Βασιλική
Μέλος Σ.Ε.Π. Ε.Α.Π.

Συν-Επιβλέπων Καθηγητή
Χλούπης Γεώργιος
Μέλος Σ.Ε.Π. Ε.Α.Π

Λάρισα, Ιούνιος 2026

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τη σχέση μεταξύ διαφθοράς, κρατικού-εταιρικού εγκλήματος και επιλεκτικής λειτουργίας του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, υπό το πρίσμα της Κριτικής Εγκληματολογίας. Βασικός σκοπός της είναι η διερεύνηση των μηχανισμών μέσω των οποίων η σύμπλεξη πολιτικής και οικονομικής εξουσίας συμβάλλει στην παραγωγή κοινωνικής βλάβης, καθώς και η ανάλυση των διαδικασιών που δυσχεραίνουν την αναγνώριση, την ποινική διαχείριση και τη λογοδοσία για τις συγκεκριμένες πρακτικές.

Αρχικά, παρουσιάζεται η θεωρητική εξέλιξη από την έννοια του εγκλήματος του λευκού κολάρου του Edwin Sutherland έως τη σύγχρονη θεωρία του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, όπως αυτή διαμορφώθηκε κυρίως από τους Kramer και Michalowski. Στο πλαίσιο αυτό αναλύονται οι θεωρητικές προσεγγίσεις που συνέβαλαν στη διεύρυνση του εγκληματολογικού ενδιαφέροντος από τη συμβατική εγκληματικότητα προς τα εγκλήματα των ισχυρών, τις οργανωσιακές μορφές εγκληματικότητας και τις κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές που παράγονται εντός θεσμικά νομιμοποιημένων δομών. Παράλληλα, εξετάζονται η συμβιωτική σχέση μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας, οι βασικές μορφές κρατικού-εταιρικού εγκλήματος και οι παράγοντες που ευνοούν την ανάπτυξή του στην ελληνική πραγματικότητα.

Στη συνέχεια, η εργασία προσεγγίζει τη διαφθορά πέρα από τη στενή νομοτυπική της οριοθέτηση, αναδεικνύοντάς την ως πρακτική οργάνωσης και αναπαραγωγής της εξουσίας. Εξετάζεται η λειτουργία της ως μηχανισμού διασύνδεσης πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων, καθώς και ο ρόλος της στη διαμόρφωση δικτύων αμοιβαιότητας, προστασίας και ανταλλαγής ωφελημάτων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην πολιτική διαφθορά ως μηχανισμό παραγωγής κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, καθώς και στη θεσμική και κοινωνική κανονικοποίηση πρακτικών που διευκολύνουν τη σύγκλιση δημόσιων και ιδιωτικών συμφερόντων. Παράλληλα, αναδεικνύεται η σημασία της έννοιας της κοινωνικής βλάβης ως ερμηνευτικού εργαλείου για την κατανόηση συνεπειών που υπερβαίνουν τα όρια της τυπικής ποινικής παρανομίας και συχνά παραμένουν αόρατες ή υποβαθμισμένες στον δημόσιο λόγο.

Περαιτέρω, αναλύονται οι διαδικασίες κανονικοποίησης και εξορθολογισμού της κοινωνικής βλάβης μέσω τεχνοκρατικών, διοικητικών και αναπτυξιακών αφηγήσεων. Εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο σοβαρές μορφές βλάβης αποσυνδέονται από τις δομές εξουσίας που τις παράγουν και παρουσιάζονται ως μεμονωμένες δυσλειτουργίες, ανθρώπινα λάθη ή αναπόφευκτες συνέπειες της διοικητικής και οικονομικής δραστηριότητας. Στο πλαίσιο αυτό διερευνάται επίσης ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης και των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου στη διαμόρφωση της δημόσιας εικόνας των εγκλημάτων των ισχυρών.

Ακολούθως, η εργασία επικεντρώνεται στην επιλεκτική αδρανοποίηση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα. Εξετάζονται οι θεσμικοί και πρακτικοί μηχανισμοί που περιορίζουν την αποτελεσματική διερεύνηση και ποινική αντιμετώπιση υποθέσεων που συνδέονται με πολιτικά και οικονομικά κέντρα ισχύος, όπως οι καθυστερήσεις στην απονομή δικαιοσύνης, οι αναβολές, οι παραγραφές, οι περιορισμοί των ελεγκτικών μηχανισμών, οι μορφές παρεμβολής στη δικαστική λειτουργία και οι τεχνικές μετατόπισης ή διάχυσης της ευθύνης. Μέσα από την ανάλυση αυτή αναδεικνύεται η ατιμωρησία ως ευρύτερο φαινόμενο ανεπαρκούς λογοδοσίας για κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές.

Τέλος, οι παραπάνω θεωρητικές και εγκληματολογικές προσεγγίσεις εφαρμόζονται στη μελέτη του σιδηροδρομικού δυστυχήματος των Τεμπών. Μέσα από την εξέταση της ιστορικής εξέλιξης των σχετικών συμβάσεων, των προβλημάτων εποπτείας και ελέγχου, των καθυστερήσεων στην υλοποίηση κρίσιμων έργων ασφαλείας και της πορείας της ποινικής διερεύνησης, διερευνάται κατά πόσο η συγκεκριμένη υπόθεση μπορεί να προσεγγιστεί ως παράδειγμα κρατικού-εταιρικού εγκλήματος. Η μελέτη αναδεικνύει τη χρησιμότητα της θεωρίας του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος για την κατανόηση σύγχρονων μορφών κοινωνικής βλάβης που παράγονται στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και παραμένουν συχνά δυσδιάκριτες στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης.

Λέξεις-κλειδιά:

Κρατικό-εταιρικό έγκλημα, διαφθορά, πολιτική διαφθορά, εγκλήματα των ισχυρών, κοινωνική βλάβη, Κριτική Εγκληματολογία, ποινική δικαιοσύνη, ατιμωρησία, Τέμπη.

ABSTRACT

This master's thesis examines the relationship between corruption, state-corporate crime and the selective operation of the criminal justice system through the theoretical lens of Critical Criminology. Its primary objective is to investigate the mechanisms through which the intertwining of political and economic power contributes to the production of social harm, as well as to analyse the processes that hinder the recognition, criminal regulation and accountability of such practices.

Initially, the study presents the theoretical development from Edwin Sutherland's concept of white-collar crime to the contemporary theory of state-corporate crime, as primarily developed by Kramer and Michalowski. Within this framework, the theoretical approaches that contributed to the expansion of criminological inquiry from conventional criminality to crimes of the powerful, organizational forms of criminality and socially harmful practices produced within institutionally legitimised structures are examined. Furthermore, the symbiotic relationship between legality and illegality, the main forms of state-corporate crime and the factors that facilitate its development in the Greek context are analysed.

Subsequently, corruption is approached beyond its narrow legal definition and is examined as a practice of organising and reproducing power. The study explores its function as a mechanism linking political and economic interests, as well as its role in the formation of networks of reciprocity, protection and exchange of benefits. Particular emphasis is placed on political corruption as a mechanism for the production of state-corporate crime, as well as on the institutional and social normalization of practices that facilitate the convergence of public and private interests. At the same time, the importance of the concept of social harm is highlighted as an interpretive tool for understanding consequences that extend beyond the boundaries of formal criminal illegality and often remain invisible or downplayed in public discourse.

Furthermore, the processes through which social harm is normalized and rationalized through technocratic, administrative and developmental narratives are analysed. The study examines the ways in which serious forms of harm become detached from the structures of power that produce them and are presented as isolated dysfunctions, human errors or inevitable consequences of administrative and economic activity. In this context, the role of the mass media and social control mechanisms in shaping the public image of crimes committed by powerful actors is also explored.

The thesis then focuses on the selective deactivation of the criminal justice system in Greece. It examines the institutional and practical mechanisms that restrict the effective investigation and prosecution of cases linked to political and economic centres of power, including delays in the administration of justice, adjournments, statutes of limitation, limitations on oversight

mechanisms, forms of interference with judicial processes, and techniques of shifting or diffusing responsibility. Through this analysis, impunity is approached as a broader phenomenon of insufficient accountability for socially harmful practices.

Finally, the above theoretical and criminological approaches are applied to the case study of the Tempi railway disaster. Through an examination of the historical development of the relevant contracts, problems of supervision and oversight, delays in the implementation of critical safety projects and the course of the criminal investigation, the study explores whether this case may be interpreted as an example of state-corporate crime. The analysis highlights the usefulness of state-corporate crime theory in understanding contemporary forms of social harm produced through the interaction of public and private actors, which often remain difficult to identify within the field of criminal justice.

Keywords:

State-corporate crime, corruption, political corruption, crimes of the powerful, social harm, Critical Criminology, criminal justice, impunity, Tempi railway disaster.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ABSTRACT

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....ΣΕΛ. 1

ΚΡΑΤΙΚΟ – ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ.....ΣΕΛ.1

1.1 Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-εταιρικό έγκλημα.....ΣΕΛ. 2

1.2 Ορισμός, θεωρητικές προσεγγίσεις και εννοιολογική προσέγγιση του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος.....ΣΕΛ. 4

1.3 Η συμβιωτική σχέση μεταξύ νομιμότητας – παρανομίας.....ΣΕΛ. 7

1.4 Μορφές κρατικού-εταιρικού εγκλήματος.....ΣΕΛ. 9

1.5 Παράγοντες ανάπτυξης στην Ελλάδα.....ΣΕΛ. 12

1.6 Η κανονικοποίηση και ο εξορθολογισμός της θεσμικής βλάβης μέσω αναπτυξιακών και τεχνοκρατικών αφηγήσεων.....ΣΕΛ. 15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΩΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ.....ΣΕΛ. 18

2.1 Η έννοια της διαφθοράς και η στενή νομοτυπική οριοθέτησή της.....ΣΕΛ. 18

2.2 Νομική, πολιτική και εγκληματολογική προσέγγιση του φαινομένου της διαφθοράς.....ΣΕΛ. 21

2.3 Η δομική διαπλοκή πολιτικής και οικονομικής εξουσίας και η λειτουργικότητα της διαφθοράς.....ΣΕΛ. 24

2.4 Η διαφθορά ως συστατικό στοιχείο του Κρατικού-Εταιρικού εγκλήματος.....ΣΕΛ. 28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΩΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΡΑΤΙΚΟΥ–ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ.....ΣΕΛ. 30

3.1 Τυπολογίες κρατικού-εταιρικού εγκλήματοςΣΕΛ. 30

3.2 Η θεσμική και κοινωνική κανονικοποίηση της παρανομίας.....ΣΕΛ. 32

3.3 Η διαφθορά ως δίκτυο αμοιβαιότητας και εξουσίας.....	ΣΕΛ. 34
--	---------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΗ ΑΔΡΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	ΣΕΛ. 36
---	----------------

4.1 Θεσμικό και νομικό πλαίσιο ποινικής διερεύνησης.....	ΣΕΛ. 36
--	---------

4.2 Η κοινωνική και οικονομική ισχύς ως φίλτρο διαφοροποίησης της ποινικής μεταχείρισης.....	ΣΕΛ. 38
--	---------

4.3 Μορφές και πρακτικές παρεμβολής στη δικαστική λειτουργία	ΣΕΛ. 41
--	---------

4.3.1 Καθυστερήσεις, αναβολές και παραγραφές ποινικών υποθέσεων.....	ΣΕΛ. 41
--	---------

4.3.2 Πολιτικός έλεγχος προσώπων και θεσμών.....	ΣΕΛ. 44
--	---------

4.3.3 Τα δίκτυα προστασίας και η τεχνική της «μη-δίωξης».....	ΣΕΛ. 47
---	---------

4.4 Η συστημική ατιμωρησία ως μηχανισμός αναπαραγωγής εξουσίας.....	ΣΕΛ. 49
---	---------

4.5 Ο ρόλος των ΜΜΕ στη μετατόπιση της ευθύνης.....	ΣΕΛ. 51
---	---------

4.5.1 Η επίκληση τεχνικών και ειδικών λόγων ως μηχανισμός από- ενοχοποίησης του κράτους.....	ΣΕΛ. 51
--	---------

4.5.2 Τεχνικές ουδετεροποίησης.....	ΣΕΛ. 53
-------------------------------------	---------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΤΟ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑ ΤΩΝ ΤΕΜΠΩΝ ΩΣ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ.....	ΣΕΛ. 55
---	----------------

5.1 Τα πραγματολογικά στοιχεία της υπόθεσης.....	ΣΕΛ. 55
--	---------

5.2 Ο σιδηρόδρομος ως δημόσιο αγαθό και πεδίο πολιτικής διαχείρισης.....	ΣΕΛ. 56
--	---------

5.3 Ιστορική εξέλιξη συμβάσεων και έργων υποδομής.....	ΣΕΛ. 57
--	---------

5.4 Σύμβαση 717/2014: λειτουργικές και διοικητικές παθογένειες.....	ΣΕΛ. 60
---	---------

5.5 Αποτυχία θεσμικού ελέγχου και εποπτείας.....	ΣΕΛ. 62
--	---------

5.6 Η πορεία της ποινικής διερεύνησης και η επιλεκτική αδρανοποίηση.....	ΣΕΛ. 65
--	---------

5.7 Το δυστύχημα ως παράδειγμα κρατικού-εταιρικού εγκλήματος.....	ΣΕΛ. 70
---	---------

Συμπεράσματα.....	ΣΕΛ. 74
-------------------	---------

Βιβλιογραφία.....	ΣΕΛ. 77
-------------------	---------

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

Ελληνικές

Α.Ε.	Ανώνυμη Εταιρεία
Ε.Α.Π.	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Ε.ΔΙ.Σ.Υ.	Εθνικός Διαχειριστής Σιδηροδρομικής Υποδομής
ΕΡΓΟΣΕ	ΕΡΓΟΣΕ Α.Ε.
ΓΑΙΑΟΣΕ	ΓΑΙΑΟΣΕ Α.Ε.
Μ.Μ.Ε.	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
Ο.Η.Ε..	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
Ο.Ο.Σ.Α.	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Ο.Σ.Ε.	Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας
ΡΑΣ	Ρυθμιστική Αρχή Σιδηροδρόμων
ΣΚΑ	Συγκοινωνιακό Κέντρο Αχαρνών
ΤΡΑΙΝΟΣΕ	ΤΡΑΙΝΟΣΕ Α.Ε.

Ξενόγλωσσες

E.T.C.S.	European Train Control System
E.R.T.M.S.	European Rail Traffic Management System
GSM-R	Global System for Mobile for Rail
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
VHF	Very High Frequency

Εισαγωγή

Η διαφθορά και το κρατικό-εταιρικό έγκλημα συγκαταλέγονται μεταξύ των πλέον σύνθετων και κοινωνικά επιβλαβών φαινομένων των σύγχρονων κοινωνιών, καθώς συνδέονται άμεσα με τη λειτουργία του κράτους δικαίου, την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και τη διασφάλιση της θεσμικής λογοδοσίας.¹ Παρότι η δημόσια συζήτηση γύρω από το έγκλημα επικεντρώνεται συχνά στις συμβατικές μορφές παραβατικότητας, η σύγχρονη εγκληματολογική σκέψη έχει αναδείξει ότι ορισμένες από τις σοβαρότερες μορφές κοινωνικής βλάβης παράγονται από τη συγκεκριμένη δράση πολιτικών, οικονομικών και οργανωσιακών φορέων που κατέχουν θέσεις ισχύος.² Οι πρακτικές αυτές συχνά εκδηλώνονται στο πλαίσιο θεσμικά οργανωμένων δραστηριοτήτων, εμφανίζονται ως νόμιμες ή κοινωνικά αποδεκτές, ενίοτε και ηθικές, και, ως εκ τούτου, παραμένουν δυσδιάκριτες τόσο για την κοινή γνώμη όσο και για τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου.

Η ανάπτυξη της θεωρίας του εγκλήματος του λευκού κολάρου από τον Edwin Sutherland, αποτέλεσε σημείο καμπής για την εγκληματολογική έρευνα, καθώς αμφισβήτησε την κυρίαρχη αντίληψη που συνέδεε το έγκλημα αποκλειστικά με τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα. Στη συνέχεια, η Κριτική Εγκληματολογία διεύρυνε περαιτέρω το πεδίο ανάλυσης, στρέφοντας το ενδιαφέρον της στις δομές εξουσίας, στις διαδικασίες κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος και στην επιλεκτικότητα του ποινικοκατασταλτικού συστήματος.³ Μέσα από αυτή την οπτική αναδείχθηκαν οι ιδιαίτερα επιβλαβείς συνέπειες των εγκλημάτων των ισχυρών, καθώς και η ανάγκη μελέτης μορφών κοινωνικής βλάβης που συχνά υπερβαίνουν τα στενά όρια της ποινικής τυποποίησης.

Στο πλαίσιο αυτό αναπτύχθηκε η θεωρία του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, η οποία επιχειρεί να ερμηνεύσει τις βλαπτικές συνέπειες που προκύπτουν από τη συνεργασία ή τη σύγκλιση συμφερόντων μεταξύ κρατικών και ιδιωτικών φορέων.⁴ Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι σοβαρές μορφές κοινωνικής βλάβης δεν αποτελούν πάντοτε αποτέλεσμα μεμονωμένων παράνομων ενεργειών, αλλά συχνά παράγονται μέσα από θεσμικές πρακτικές, οργανωσιακές επιλογές και πολιτικές αποφάσεις που λαμβάνονται στο πλαίσιο της άσκησης

¹ Georgoulas, E. (2017). *State-corporate crime in Greece, in the era of memoranda*, in Spinellis, C., Theodorakis, N., Billis, E., Papadimitrakopoulos, G. (eds): "Europe in crisis: Crime, criminal Justice and the way forward", Essays in hono of Nestor Kourakis, Vol.II: Essays in English, German, French and Italian, p.527.

² Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2016). *Ποιοι είναι οι "εγκληματίες" στην εποχή μας; - Η διαχρονική απάντηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου*, στο Μ. Γασπαρινάτου, (επιμ.), «Έγκλημα και Ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης», Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη, σελ. 980-981.

³ Αλοσκόφης, Ο. (2019). *Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών*, στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαράλαμπος (Επιμ.), σε «Έγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 88-89.

⁴ Γεωργούλας, Σ. (2019). *Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα*, στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαράλαμπος (Επιμ.), σε «Έγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 47-48.

δημόσιας ή οικονομικής εξουσίας.⁵ Σημαντικό ρόλο στη διαδικασία αυτή διαδραματίζει η διαφθορά, η οποία λειτουργεί ως μηχανισμός διασύνδεσης πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων και διευκολύνει τη διαμόρφωση σχέσεων αμοιβαίας εξυπηρέτησης και προστασίας.

Η μελέτη των φαινομένων αυτών αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην ελληνική πραγματικότητα, όπου η διαφθορά, οι δυσλειτουργίες των ελεγκτικών μηχανισμών και οι διαχρονικές αδυναμίες του συστήματος λογοδοσίας έχουν απασχολήσει επανειλημμένα τόσο τη δημόσια συζήτηση όσο και την επιστημονική έρευνα. Η επικαιρότητα του ζητήματος αναδείχθηκε με ιδιαίτερη ένταση μετά το σιδηροδρομικό δυστύχημα των Τεμπών, το οποίο επανέφερε στο προσκήνιο ζητήματα διαφθοράς, θεσμικής λογοδοσίας, δημόσιου ελέγχου και απόδοσης ευθυνών. Παράλληλα, η διερεύνηση της λειτουργίας του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης αναδεικνύει ζητήματα επιλεκτικότητας, καθυστερήσεων και περιορισμένης αποτελεσματικότητας κατά την αντιμετώπιση υποθέσεων που συνδέονται με πολιτικά και οικονομικά κέντρα ισχύος. Υπό το πρίσμα αυτό, η ατιμωρησία δεν περιορίζεται αποκλειστικά στην απουσία ποινικής καταδίκης, αλλά συνδέεται ευρύτερα με φαινόμενα ανεπαρκούς λογοδοσίας και ελλιπούς απόδοσης ευθύνης για κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει τη σχέση μεταξύ διαφθοράς, κρατικού-εταιρικού εγκλήματος και επιλεκτικής λειτουργίας του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης, αξιοποιώντας ως θεωρητικό πλαίσιο την Κριτική Εγκληματολογία. Παράλληλα, επιχειρεί να αναδείξει τη σημασία της έννοιας της κοινωνικής βλάβης για την κατανόηση φαινομένων που δεν καθίστανται πάντοτε ορατά μέσα από τις παραδοσιακές νομικές προσεγγίσεις του εγκλήματος.⁶

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος και η εξέλιξη της σχετικής εγκληματολογικής σκέψης. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η έννοια της διαφθοράς και η σύνδεσή της με τις μορφές εγκληματικότητας των ισχυρών. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η πολιτική διαφθορά ως μηχανισμός παραγωγής κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο διερευνάται η επιλεκτική αδρανοποίηση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης και οι μηχανισμοί που συμβάλλουν στη διατήρηση της ατιμωρησίας. Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο οι παραπάνω θεωρητικές και εγκληματολογικές προσεγγίσεις εφαρμόζονται στη μελέτη της υπόθεσης του σιδηροδρομικού δυστυχήματος των Τεμπών, προκειμένου να εξεταστεί η χρησιμότητα της θεωρίας του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος για την κατανόηση σύγχρονων μορφών κοινωνικής βλάβης στην ελληνική πραγματικότητα.

⁵ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π.

⁶ Χουλιάρης, Α. (2019). *Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική*, στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαράλαμπους, «Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 66-67.

ΚΡΑΤΙΚΟ – ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

1.1 Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-εταιρικό έγκλημα

Η μελέτη του εγκλήματος των ισχυρών αποτελεί μία από τις πιο κρίσιμες μετατοπίσεις στην ιστορία της εγκληματολογικής σκέψης. Για μεγάλο χρονικό διάστημα, η εγκληματολογία βασιζόταν στην υπόθεση ότι η εγκληματικότητα εντοπίζεται κυρίως στα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα.⁷ Τα «συμβατικά» εγκλήματα των δρόμων όπως, κλοπές, ληστείες και επιθέσεις, αποτελούσαν τον πυρήνα του ερευνητικού ενδιαφέροντος και ερμηνεύονταν με όρους κοινωνικής αποδιοργάνωσης, φτώχειας και δυσμενών συνθηκών ζωής.⁸ Στο πλαίσιο αυτό, οι ανώτερες τάξεις εμφανίζονταν ως σχεδόν άτρωτες απέναντι στο έγκλημα, ενώ οι κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές τους υποβαθμίζονταν σε «διοικητικές παραβάσεις» ή σε αμφιλεγόμενες μορφές άσκησης οικονομικής ισχύος, στερούμενες εγκληματολογικής και, πολύ περισσότερο, ποινικής απαξίας.

Η ανατροπή αυτής της μονοδιάστατης εικόνας επιχειρήθηκε από τον εγκληματολόγο, Edwin Sutherland, ο οποίος εισήγαγε το 1930 την έννοια του εγκλήματος του «λευκού κολάρου». Η έννοια αυτή δεν αποσκοπεί απλώς στην περιγραφή ενός νέου τύπου παραβατικότητας, αλλά προτείνει μια ουσιαστική αναθεώρηση του ορισμού του «εγκλήματος».⁹ Ο Sutherland υποστηρίζει ότι πρόσωπα με κύρος, κοινωνική ισχύ και θεσμική νομιμοποίηση μπορούν να προκαλέσουν σημαντική βλάβη μέσω της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, συχνά χωρίς να υφίστανται ποινικές συνέπειες.¹⁰

Σημαντικό είναι ότι ο ίδιος εισηγείται τη διεύρυνση του αξιοποίνου, ώστε να συμπεριληφθούν συμπεριφορές που δεν τυποποιούνται ως εγκλήματα στο ποινικό δίκαιο, αλλά είναι κοινωνικά επιβλαβείς. Δεν περιορίστηκε, στην περιγραφή νέων μορφών εγκληματικότητας, αλλά ανέδειξε μια δομική μεροληψία του ποινικού συστήματος.¹¹ Πράξεις με σοβαρές κοινωνικές συνέπειες αποφεύγουν, συχνά, την ποινική μεταχείριση, είτε επειδή ρυθμίζονται μέσω διοικητικών ή αστικών κανόνων, είτε επειδή οι δράστες τους διαθέτουν τη δυνατότητα να επηρεάζουν την παραγωγή και εφαρμογή του δικαίου.¹² Η μετατόπιση της ανάλυσής από το μεμονωμένο δρών άτομο προς τη λειτουργία του ποινικού δικαίου και τις διαδικασίες ορισμού του εγκλήματος, ανέδειξε ότι η εγκληματικότητα δεν μπορεί να αναλυθεί αποκλειστικά με βάση τα χαρακτηριστικά του δράστη, αλλά απαιτεί και

⁷ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). *Λευκά Κολάρια και Οικονομικό Έγκλημα. Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική*, σελ. 47.

⁸ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π.

⁹ Sutherland, E. (1944). *Is White collar Crime*, σελ. 132.

¹⁰ Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*, σελ. 132.

¹¹ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π., σελ. 123.

¹² Sutherland, E. (1944). Ο.π., σελ. 132.

την εξέταση του τρόπου με τον οποίο το ίδιο το σύστημα κοινωνικού ελέγχου καθορίζει ποιες συμπεριφορές αντιμετωπίζονται ως εγκληματικές.¹³

Κεντρικό στοιχείο της παρέμβασης του Sutherland δεν αποτελεί μόνο η ανάδειξη της εγκληματικότητας των κοινωνικά ισχυρών, αλλά κυρίως η κριτική του στη λειτουργία του ποινικού νόμου και στον τρόπο με τον οποίο αυτός οριοθετεί το «έγκλημα». Υποστήριξε ότι η εγκληματολογική ανάλυση δεν πρέπει να περιορίζεται στις πράξεις που τυποποιούνται ως εγκλήματα στο ποινικό δίκαιο, καθώς με τον τρόπο αυτό αποκλείονται συστηματικά κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές που διαπράττονται από πρόσωπα και οργανισμούς υψηλής ισχύος. Προκειμένου να υπερβεί τον θεωρητικό σκόπελο της αρχής *nullum crimen sine lege*, εισηγήθηκε μια διευρυμένη αντίληψη του αξιοποίνου, σύμφωνα με την οποία συμπεριφορές που απαγορεύονται από κανονιστικές διατάξεις αστικού ή διοικητικού δικαίου και συνοδεύονται από πρόβλεψη κύρωσης, μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο εγκληματολογικής ανάλυσης ως εγκλήματα λευκού κολάρου.¹⁴ Με τον τρόπο αυτό, η έμφαση μετατοπίζεται από τη στενή ποινική τυποποίηση στη δομική συγκρότηση του ποινικού δικαίου και στη λειτουργία του ως μηχανισμού επιλεκτικού κοινωνικού ελέγχου.

Παρά τη ριζοσπαστική του παρέμβαση, ο Sutherland διατηρεί μια ατομοκεντρική προσέγγιση: στο επίκεντρο βρίσκεται ο δράστης και η κοινωνική του θέση.¹⁵ Η προσέγγιση αυτή, δεν επαρκούσε για να φωτίσει τις σύνθετες διαδικασίες μέσα από τις οποίες οι οργανισμοί και τα θεσμικά πλαίσια παράγουν, κανονικοποιούν ή συγκαλύπτουν κανονιστικά απαγορευμένες, αλλά όχι κατ' ανάγκη ποινικά τυποποιημένες. Από τη δεκαετία του 1960, η εγκληματολογική έρευνα αρχίζει να μετατοπίζεται προς το οργανωσιακό έγκλημα, αναδεικνύοντας ότι η βλάβη δεν είναι απλώς αποτέλεσμα ατομικής απόκλισης αλλά μπορεί να προκύπτει από τις ίδιες τις δομές, τις ιεραρχίες και τις λειτουργικές επιταγές των επιχειρήσεων.¹⁶ Η πίεση για επίτευξη στόχων, η κουλτούρα του κέρδους και η θεσμική ανοχή σε αμφισβητούμενες πρακτικές, καθιστούν ορισμένες μορφές βλάβης περισσότερο πιθανές, ακόμη και όταν αυτές δεν παραβιάζουν άμεσα τον νόμο.¹⁷

Η θεωρητική αυτή οπτική ενισχύεται περαιτέρω με την ανάπτυξη της Κριτικής Εγκληματολογίας, η οποία στρέφει το ενδιαφέρον της στις σχέσεις μεταξύ κράτους, εξουσίας και κοινωνικής δομής. Ήδη από τη δεκαετία του 1960, θεωρητικοί όπως ο Chambliss, υποστηρίζουν ότι το κράτος δεν λειτουργεί ως ουδέτερος ρυθμιστής αλλά ως ενεργός φορέας που μπορεί να διευκολύνει, να επιτρέψει ή να αποκρύψει πρακτικές παραγωγής κοινωνικής

¹³ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 41.

¹⁴ Κουλούρης, Ν. (2019). *Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος* στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαράλαμπος, «Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 24-25.

¹⁵ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π., σελ. 69.

¹⁶ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). *Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα* στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαράλαμπος, «Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 173.

¹⁷ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 43.

βλάβης.¹⁸ Η έννοια του κρατικά οργανωμένου εγκλήματος φανέρωσε ότι, η εγκληματικότητα μπορεί να αποτελεί προϊόν πολιτικών επιλογών, αλληλοεξαρτήσεων με οικονομικούς φορείς ή ακόμη και στρατηγικών διατήρησης της εξουσίας.¹⁹ Η ανάλυση αυτή δεν αναδεικνύει μόνο ότι ισχυροί θεσμικοί φορείς μπορούν να εμπλέκονται σε επιβλαβείς πρακτικές· φωτίζει και το γεγονός ότι, πολλές από αυτές τις πρακτικές δεν παραβιάζουν απαραίτητα κάποια νομική απαγόρευση. Η διάκριση μεταξύ τυπικής νομιμότητας και ουσιαστικής κοινωνικής βλάβης αναδεικνύεται έτσι ως κρίσιμη αναλυτική παράμετρος.²⁰ Αυτή η διάσταση θα αποτελέσει αργότερα κεντρικό στοιχείο για τη διατύπωση της έννοιας του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, η οποία λαμβάνει υπόψη της όχι μόνο την παράνομη δράση, αλλά και τη θεσμικά νομιμοποιημένη βλάβη.

Η καθοριστική θεωρητική μετατόπιση που επιτρέπει τη μετάβαση από την ανάλυση μεμονωμένων μορφών εγκληματικότητας των ισχυρών στη συστηματική διερεύνηση θεσμικά παραγόμενης κοινωνικής βλάβης πραγματοποιείται από τους υποστηρικτές της Κριτικής Εγκληματολογίας. Στο πλαίσιο αυτό, το έγκλημα αποσυνδέεται από την αντίληψη μιας κανονιστικής και ουδέτερης νομικής κατηγορίας και προσεγγίζεται ως αποτέλεσμα ιστορικά και κοινωνικά προσδιορισμένων διαδικασιών ορισμού και ελέγχου. Η ποινικοποίηση, όπως και η επιβολή του νόμου, δεν εκτυλίσσονται σε ένα ανιστορικό όσο και ουδέτερο πλαίσιο, αλλά διαμορφώνονται εντός συγκεκριμένων κοινωνικό-οικονομικών ισορροπιών και σχέσεων εξουσίας που επικρατούν σε συγκεκριμένες χρονικές και κοινωνικές συνθήκες, που εν προκειμένω ταυτίζονται με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Υπό αυτό το πρίσμα, το ποινικό δίκαιο εμφανίζεται ταυτόχρονα ως εγγυητής της κοινωνικής τάξης και ως μηχανισμός επιλεκτικής ρύθμισης, γεγονός που αποτυπώνεται εμπειρικά στη διαφορετική ποινική μεταχείριση κοινωνικών ομάδων και απεικονίζεται ξεκάθαρα στη σύνθεση του εγκλείστου πληθυσμού.²¹ Η κριτική αυτή παραμένει ανατρεπτική, καθώς αναδεικνύει ότι η τυπική νομιμότητα δεν συνιστά επαρκές κριτήριο αξιολόγησης της κοινωνικής βλάβης, ανοίγοντας τον δρόμο για την ανάλυση πρακτικών που, αν και θεσμικά επιτρεπτές, παράγουν σοβαρές και συστηματικές παραβιάσεις θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων.

Στο θεωρητικό πλαίσιο που διαμορφώνει η Κριτική Εγκληματολογία, η έννοια του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, όπως διατυπώνεται από τους Kramer και Michalowski, αναδύεται ως θεωρητικό εργαλείο για την κατανόηση μορφών κοινωνικής βλάβης που παράγονται εντός θεσμικά νομιμοποιημένων σχέσεων μεταξύ κράτους και επιχειρήσεων. Στο σχήμα αυτό, το έγκλημα δεν περιορίζεται σε πράξεις που παραβιάζουν το ποινικό δίκαιο, αλλά επεκτείνεται και σε πλήρως νόμιμες πρακτικές, όταν αυτές παράγουν σοβαρή κοινωνική

¹⁸ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 134–136.

¹⁹ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 135–136.

²⁰ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 137.

²¹ Βιδάλη, Σ. (2019). *Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος* στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους, «Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 308.

βλάβη, ως αποτέλεσμα της συνεργασίας κράτους και επιχειρήσεων.²² Η αξιολόγηση της βλάβης δεν θεμελιώνεται πλέον αποκλειστικά στη νομική απαγόρευση, αλλά μετατοπίζεται στο κριτήριο της κοινωνικής βλάβης, το οποίο αντλείται από διεθνή πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και διεθνείς συμβάσεις και αποτυπώνει πραγματικές κοινωνικές συνέπειες, ακόμη και όταν αυτές δεν προβλέπονται ρητά από ποινική διάταξη. Έτσι, πρακτικές που είναι θεσμικά επιτρεπτές –όπως η αποδυνάμωση περιβαλλοντικών κανόνων, η καταστολή του συνδικαλισμού, η υπερεκμετάλλευση του εργατικού δυναμικού ή η προώθηση καταστροφικών οικονομικών πολιτικών– μπορούν να θεωρηθούν «εγκληματικές» με όρους κοινωνικής βλάβης, ακόμη κι αν δεν εμπίπτουν στο ποινικό δίκαιο.²³ Η νομιμότητα, σε αυτές τις περιπτώσεις, λειτουργεί ως «πλαίσιο προστασίας» που αποκρύπτει την πραγματική έκταση της βλάβης.²⁴

Η έννοια του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος συμπυκνώνει, κατ' αυτόν τον τρόπο, μια ουσιώδη αναδιάταξη της εγκληματολογικής σκέψης: το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από το άτομο στο σύστημα, από την παρέκκλιση στις σχέσεις εξουσίας, από την παραβίαση του νόμου στην παραγωγή κοινωνικής βλάβης.²⁵ Η θεωρία αυτή αναδεικνύει ότι οι πιο σοβαρές μορφές βλάβης, συχνά δεν προέρχονται από άτομα που παραβιάζουν τον νόμο, αλλά από θεσμούς και οργανισμούς που δρουν σε αгаστή συνεργασία, επιδιώκοντας οικονομικούς και πολιτικούς στόχους που συγκρούονται με θεμελιώδη κοινωνικά δικαιώματα.

Συνολικά, η πορεία από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-εταιρικό έγκλημα, αποτυπώνει μια σταδιακή αλλά εντυπωσιακά συνεπή θεωρητική διεύρυνση: από την αναγνώριση ότι και οι ισχυροί μπορούν να διαπράττουν επιβλαβείς πράξεις· στη διαπίστωση ότι οι οργανισμοί παράγουν συστηματικά βλάβες· και τελικά στην κατανόηση ότι η συνεργασία κράτους και επιχειρήσεων μπορεί να δημιουργεί μορφές κοινωνικά καταστροφικής δράσης που παραμένουν μεν νόμιμες, αλλά όχι νόμιμες με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης και διεθνών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

1.2 Ορισμός, θεωρητικές προσεγγίσεις και εννοιολογική προσέγγιση του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος

Η συστηματική μελέτη του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος αναδείχθηκε ως ξεχωριστό πεδίο μέσα από το ρεύμα της Κριτικής Εγκληματολογίας, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, όταν μια νέα γενιά ερευνητών μετέφερε το επίκεντρο της ανάλυσης από την ατομική

²²Michalowski, R., Kramer, R. (2007). *State-Corporate Crime and Criminological Inquiry in Pontell, N., Geiss, G., (eds), «International Handbook of White Collar and Corporate Crime», σελ. 201.*

²³Michalowski, R., Kramer, R. (2007). Ο.π., σελ. 202–203.

²⁴Χουλιάρης, Α. (2019). Ο.π., σελ. 78.

²⁵Michalowski, R., Kramer, R. (2007). Ο.π., σελ. 202.

παραβατικότητα στις δομικές σχέσεις δημόσιας και ιδιωτικής εξουσίας.²⁶ Η επιστημονική προσοχή μετατοπίστηκε στην ανάλυση των διαδικασιών μέσω των οποίων κρατικοί και εταιρικοί μηχανισμοί αλληλεπιδρούν και διαμορφώνουν πρακτικές που παράγουν κοινωνική βλάβη,²⁷ οι οποίες συχνά παραμένουν αθέατες ή εκτός του πεδίου του ποινικού ελέγχου.²⁸

Η δυσδιάκριτη σχέση πολιτικής και οικονομικής ισχύος δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα συγκεκριμένων πολιτειακών μοντέλων· αντίθετα, χαρακτηρίζει τις σύγχρονες δυτικές δημοκρατίες. Παρά τις φιλελεύθερες παραδοχές περί διαχωρισμού δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, η πολιτική εξουσία και η οικονομική επιρροή λειτουργούν συχνά ως συγκοινωνούντα δοχεία.²⁹ Αυτή η ενσωμάτωση συμφερόντων οδηγεί σε φαινόμενα θεσμικής ανοχής, επιλεκτικής εφαρμογής του νόμου ή ακόμη και νομοθετικής διαμόρφωσης που ευνοεί συγκεκριμένες οικονομικές ομάδες. Σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώθηκε η θεωρητική ανάγκη για έναν όρο ικανό να περιγράψει εγκληματικές πρακτικές που δεν παράγονται ούτε αποκλειστικά από το κράτος ούτε αποκλειστικά από τις επιχειρήσεις, αλλά από τη συνεργασία τους.

Η ενίσχυση της αλληλεξάρτησης μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας δεν αποτελεί ιστορική σταθερά, αλλά συνδέεται με τις βαθιές μεταβολές που σημειώθηκαν στον σύγχρονο καπιταλισμό κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα. Η μετάβαση από το μονοπωλιακό βιομηχανικό μοντέλο σε ένα καθεστώς χρηματοοικονομικής συσσώρευσης, η επικράτηση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών και η παγκοσμιοποίηση των αγορών αναδιαμόρφωσαν τον ρόλο του κράτους και τους όρους άσκησης του κοινωνικού ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτό, η κρατική παρέμβαση δεν περιορίστηκε, αλλά αναπροσανατολίστηκε προς τη διασφάλιση συνθηκών ευνοϊκών για την κερδοφορία και την ανταγωνιστικότητα των οικονομικών φορέων, ενώ παράλληλα αποδυναμώθηκαν ή αναδιαρθρώθηκαν οι μηχανισμοί εποπτείας και λογοδοσίας του κεφαλαίου.³⁰ Η αυξανόμενη σύμπλεξη πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων δημιούργησε νέες μορφές θεσμικής αλληλεξάρτησης, εντός των οποίων η παραγωγή κοινωνικής βλάβης δεν εμφανίζεται ως αποτέλεσμα αποκλινουσών ατομικών συμπεριφορών, αλλά ως προϊόν δομικών σχέσεων μεταξύ κρατικών και εταιρικών φορέων.³¹ Μέσα σε αυτές τις συνθήκες κατέστη αναγκαία η διαμόρφωση της έννοιας του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος, προκειμένου να καταστούν αναλυτικά ορατές μορφές βλάβης που παράγονται από τη σύγκλιση δημόσιας και ιδιωτικής εξουσίας.³²

Η έννοια του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος προτάθηκε αρχικά από τους Kramer και Michalowski, οι οποίοι το όρισαν ως σύνολο παράνομων ή κοινωνικά επιβλαβών ενεργειών

²⁶ Charalampous, I. (2012). *Business crime in Greece: employment offences in third sector companies*, σελ. 58.

²⁷ Michalowski, R., Kramer, R. (2007). Ο.π., σελ. 201.

²⁸ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 131-132.

²⁹ R. Kramer, R. Michalowski, D. Kauzlarich, (2002). *The origins and development of the concept and theory of state-corporate crime*. «Crime & Delinquence», σελ. 201-202.

³⁰ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 48-49.

³¹ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 47-48 σε συνδ. με Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 135-136).

³² Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π.

που λαμβάνουν χώρα όταν θεσμοί πολιτικής διακυβέρνησης συνεργάζονται άμεσα με θεσμούς οικονομικής παραγωγής και διανομής για την επίτευξη αμοιβαίων στόχων.³³ Μετέπειτα αναθεώρηση των Aulette και Michalowski, διέυρνε τον ορισμό,³⁴ προσθέτοντας ότι, η βλάβη μπορεί να προκύψει όχι μόνο από ενεργητικές πράξεις, αλλά και από παραλείψεις, όταν αυτές ενισχύονται αμοιβαία από τις επιδιώξεις κρατικών και εταιρικών μηχανισμών.³⁵ Η εννοιολόγηση αυτή ανέδειξε ότι η κοινωνική βλάβη μπορεί να προκύπτει μέσα από θεσμικά εγκεκριμένες διαδικασίες, καθιστώντας την ανίχνευση και ποινική διαχείρισή της ιδιαίτερα δυσχερή. Από τους παραπάνω ορισμούς συνάγεται ότι το κρατικό-εταιρικό έγκλημα συγκροτείται από τρεις βασικές διαστάσεις: αφενός, δεν αποτελεί αποτέλεσμα μιας μεμονωμένης πράξης, αλλά προκύπτει από τη θεσμική συνεργασία και αλληλεπίδραση μεταξύ κρατικών και εταιρικών φορέων· αφετέρου, οι στενές και συχνά αμοιβαία επωφελείς σχέσεις μεταξύ πολιτικών και οικονομικών θεσμών δημιουργούν το κατάλληλο έδαφος για την εμφάνιση πρακτικών που προκαλούν κοινωνική βλάβη. Τέλος, η κατανόηση του φαινομένου απαιτεί την ταυτόχρονη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο το άτομο, ο οργανισμός και το ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο αλληλεπιδρούν και συνδιαμορφώνουν σχέσεις και δίκτυα δράσης, εντός των οποίων παράγονται τέτοιες μορφές εγκληματικότητας, πέραν της μεμονωμένης πράξης καθαυτής.³⁶

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις των Kramer και Michalowski βασίζονται, λοιπόν, σε μια ολιστική προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία το κρατικό-εταιρικό έγκλημα δεν συνιστά απλώς μια μεμονωμένη πράξη παραβίασης ποινικών ή άλλων κανονιστικών διατάξεων, αλλά αναδύεται μέσα από ένα πλέγμα εξουσιαστικών σχέσεων, δικτύων αλληλεξάρτησης και διαπλεκόμενων συμφερόντων μεταξύ κρατικών και εταιρικών φορέων. Η κατανόηση του φαινομένου προϋποθέτει, συνεπώς, την εξέταση παραγόντων που λειτουργούν ταυτόχρονα σε μακρο, μέσο και μικρο επίπεδο ανάλυσης. Σε μακρο επίπεδο, το φαινόμενο εντάσσεται στο πλαίσιο του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού και της διεθνοποιημένης αγοράς, οι δομικές πιέσεις των οποίων, καθώς και οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες που αναπαράγονται στο πλαίσιο αυτό,³⁷ επηρεάζουν καθοριστικά τον τρόπο λειτουργίας πολιτικών και οικονομικών θεσμών, δημιουργώντας ενίοτε συνθήκες που ευνοούν την εμφάνιση παράνομων ή κοινωνικά επιβλαβών πρακτικών.³⁸ Στο μέσο-επίπεδο, το οποίο αντιστοιχεί στην οργανωσιακή συγκρότηση των σύγχρονων δραστών η ανάλυση επικεντρώνεται στις πιέσεις για αποδοτικότητα, στην οργανωσιακή κουλτούρα και στις θεσμικές δυσλειτουργίες, που μπορούν να κατευθύνουν τη δράση προς παρεκκλίνουσες

³³ Michalowski, R., Kramer, R. (2007). Ο.π., σελ. 208.

³⁴ Ορισμός: «παράνομες ή κοινωνικά επιβλαβείς πράξεις που προκαλούνται από μια αμοιβαία ενισχυόμενη αλληλεπίδραση ανάμεσα σε πολιτικές ή/και πρακτικές κατά την επιδίωξη των στόχων ενός ή περισσότερων θεσμών πολιτικής διακυβέρνησης και πολιτικών ή/και πρακτικών κατά την επιδίωξη των στόχων ενός ή περισσότερων θεσμών οικονομικής παραγωγής και διανομής» Βλ. Michalowski, R., Kramer, R. (2007). Ο.π., σελ. 209 σε συνδ. με Χουλιάρας, Α. (2019). Ο.π., σελ. 78.

³⁵ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 48.

³⁶ Michalowski, R., Kramer, R. (2007). Ο.π., σελ. 210.

³⁷ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 49.

³⁸ Χουλιάρας, Α. (2019). Ο.π., σελ. 63-64.

επιλογές.³⁹ Τέλος, σε μικρό και ατομικό επίπεδο, η θεωρία των διαφορικών συναναστροφών εξηγεί πώς οι καθημερινές επαφές και τα πρότυπα συμπεριφοράς μέσα στους οργανισμούς, συμβάλλουν στη διαμόρφωση ατομικών στάσεων που οδηγούν σε παραβατικές πρακτικές⁴⁰ και εμφανίζονται φαινόμενα δωροδοκίας ή κατάχρησης εξουσίας από δημόσιους ή εταιρικούς υπαλλήλους.

Το ενιαίο αυτό θεωρητικό πλαίσιο προτείνει ότι η εγκληματική συμπεριφορά αναδύεται όταν συμπίπτουν τρεις συνθήκες: έντονη πίεση για επίτευξη αποτελεσμάτων, διαθεσιμότητα ή ελκυστικότητα αθέμιτων μέσων, και απουσία αποτελεσματικών μηχανισμών ελέγχου.⁴¹ Όταν οι οργανισμοί λειτουργούν υπό καθεστώς υψηλών προσδοκιών απόδοσης και χαμηλής θεσμικής εποπτείας, η πιθανότητα παρέκκλισης αυξάνεται σημαντικά.⁴² Αντίθετα, ισχυροί μηχανισμοί ελέγχου και παγιωμένη κουλτούρα νομιμότητας, λειτουργούν αποτρεπτικά.⁴³

Η ιστορική αναζήτηση του κατάλληλου όρου για να περιγράψει αυτό το πεδίο καταδεικνύει την πολυπλοκότητα του φαινομένου. Από την έννοια του «εγκλήματος του λευκού κολάρου» που εισήγαγε ο Sutherland⁴⁴ στις έννοιες του «επαγγελματικού», «οργανωσιακού» ή «εταιρικού εγκλήματος» που ανέπτυξαν οι Clinard και Quinney, μέχρι την έννοια του “κρατικού οργανωμένου εγκλήματος” του Chambliss και τελικά του “κρατικού-εταιρικού εγκλήματος” των Kramer και Michalowski, η εγκληματολογική σκέψη διεύρυνε σταδιακά το πεδίο ανάλυσής της, αναδεικνύοντας τις σύνθετες σχέσεις μεταξύ κρατικής και οικονομικής εξουσίας και τον ρόλο τους στην παραγωγή κοινωνικά επιβλαβών πρακτικών.⁴⁵ Η διαδρομή αυτή αντανακλά όχι μόνο τη θεωρητική εξέλιξη του πεδίου, αλλά και την προσπάθεια σύλληψης ενός φαινομένου που διαφεύγει από τις παραδοσιακές δικαιοκρατικές κατηγορίες.

Συνολικά, το κρατικό-εταιρικό έγκλημα συνιστά μια ιδιαίτερη κατηγορία εγκλημάτων των ισχυρών⁴⁶, όπου η κοινωνική, οικονομική και πολιτική ισχύς των εμπλεκόμενων δραστών επηρεάζει καθοριστικά τόσο τη διάπραξη όσο και την αντιμετώπιση του εγκλήματος. Η δύσκολη οριοθέτηση, η εννοιολογική ρευστότητα και η θεσμική πολυπλοκότητα που το χαρακτηρίζουν, εξηγούν γιατί παραμένει ένα από τα πιο προκλητικά και κρίσιμα πεδία της σύγχρονης κριτικής εγκληματολογίας.

1.3 Η συμβιωτική σχέση μεταξύ νομιμότητας - παρανομία

³⁹ Kramer, R.C., Michalowski, R.J. & Kauzlarich, D. (2002). Ο.π., σελ. 272-273.

⁴⁰ Kramer, R.C., Michalowski, R.J. & Kauzlarich, D. (2002). Ο.π.

⁴¹ Kramer, R.C., Michalowski, R.J. & Kauzlarich, D. (2002). Ο.π.

⁴² Kramer, R.C., Michalowski, R.J. & Kauzlarich, D. (2002). Ο.π., σελ. 275.

⁴³ Michalowski, R., Kramer, R. (2007). Ο.π., σελ. 211.

⁴⁴ Βιδάλη, Σ. (2022). *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*. σελ. 68-69.

⁴⁵ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 133.134.

⁴⁶ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 319.

Η ανάλυση του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος, προϋποθέτει την ένταξή του στο πλαίσιο της πολιτικής οικονομίας, καθώς η διάκριση μεταξύ κρατικής και οικονομικής εξουσίας είναι διαχρονικά δυσδιάκριτη. Η εμπλοκή οικονομικών ελίτ στη λήψη πολιτικών αποφάσεων, αλλά και η εξάρτηση των πολιτικών ελίτ από την οικονομική τους στήριξη, δημιουργούν ένα περιβάλλον όπου οι όροι «νόμιμο» και «παράνομο», συχνά διαμορφώνονται μέσα από τη σύμπραξη των δύο αυτών κέντρων ισχύος.⁴⁷ Με άλλα λόγια, δεν μπορεί να κατανοηθεί το κρατικό έγκλημα χωρίς να ληφθεί υπόψη η οργανική σύνδεσή του με την οικονομική εξουσία: οι δύο αυτές σφαίρες δεν λειτουργούν ανεξάρτητα, αλλά αλληλονομιμοποιούνται και αλληλοενισχύονται.

Η Κριτική Εγκληματολογία, αναδεικνύοντας τις ομοιότητες στους τρόπους δράσης, στις παροχές και στις θεσμικές πρακτικές μεταξύ του οργανωμένου εγκλήματος, του εγκλήματος λευκού κολάρου και του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος, υποστηρίζει ότι η νομιμότητα και η παρανομία λειτουργούν συχνά ως δύο πλευρές του ίδιου θεσμικού μηχανισμού.⁴⁸ Τα εγκλήματα των ισχυρών δεν μπορούν να τελεστούν χωρίς ένα υπόστρωμα θεσμικής στήριξης ή ανοχής: απαιτούν την ύπαρξη ενός συστήματος ή υποσυστήματος εξουσίας, που παρέχει προστασία, πρόσβαση και λειτουργική κάλυψη.⁴⁹ Σε αυτό το πλαίσιο, τα όρια της νομιμότητας είναι ρευστά και αναπροσαρμόζονται, ώστε να εξυπηρετούν τις επιδιώξεις όσων κατέχουν την πολιτική και οικονομική δύναμη.⁵⁰

Προς την ίδια κατεύθυνση, ο Chambliss ανέδειξε τη συμβιωτική σχέση μεταξύ νόμιμης και παράνομης πρακτικής, επισημαίνοντας ότι πολλές μορφές εγκληματικότητας των ισχυρών δεν διακρίνονται εύκολα από τις θεσμικά αναγνωρισμένες διαδικασίες.⁵¹ Αυτό γίνεται ακόμη πιο εμφανές στα κρατικά οργανωμένα ή κρατικά διευκολυνόμενα εγκλήματα, όπου οι πράξεις τελούνται από φορείς που έχουν τον θεσμικό ρόλο να υπερασπίζονται και να εγγυώνται τη νομιμότητα.⁵² Όταν οι ίδιοι αυτοί φορείς συμπράττουν με οικονομικά συμφέροντα, αναδύονται «γκρίζες ζώνες νομιμότητας» — περιοχές θεσμικής αμφισημίας, όπου ο κοινωνικός έλεγχος αποδυναμώνεται ή εξουδετερώνεται.⁵³ Μέσα σε αυτές τις ζώνες, παράνομες ή επιβλαβείς πρακτικές, αποκτούν χαρακτήρα νομιμοφανούς δραστηριότητας, προστατευμένες από τη θεσμική ισχύ εκείνων που τις υποστηρίζουν.⁵⁴ Οι γκρίζες αυτές ζώνες, δηλαδή, δημιουργούν στην πράξη ένα παράλληλο σύστημα εξουσίας, το οποίο λειτουργεί δίπλα και συχνά πάνω από τις επίσημες κρατικές δομές. Μηχανισμοί, θεσμικά υπεύθυνοι, για την επιβολή του νόμου αποδυναμώνονται, παρακάμπτονται ή μετατρέπονται

⁴⁷ Michalowski, R., Kramer, R. (2007). Ο.π., σελ. 201.

⁴⁸ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 164.

⁴⁹ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 119.

⁵⁰ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π.

⁵¹ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 143.

⁵² Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 120.

⁵³ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π.

⁵⁴ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 121.

σε όργανα εξυπηρέτησης συγκεκριμένων συμφερόντων.⁵⁵ Έτσι, η νομιμότητα δεν λειτουργεί ως όριο, αλλά ως μέσο· ως εργαλείο που διαμορφώνεται και χρησιμοποιείται από τις κυρίαρχες ομάδες για να επιτρέπει ορισμένες μορφές βλάβης και να αποκλείει άλλες από τον ορισμό του «εγκλήματος». Το ποινικό δίκαιο, υπό αυτές τις συνθήκες, δεν αποτυπώνει το σύνολο της κοινωνικής βλάβης, καθώς η λειτουργία του στην πράξη δεν ταυτίζεται κατ' ανάγκη με τον διακηρυγμένο σκοπό του, αλλά συχνά ευθυγραμμίζεται με τη διατήρηση κυρίαρχων πολιτικοοικονομικών συμφερόντων. Όπως έχει επισημάνει ο Chambliss, η απόκλιση μεταξύ του «νόμου στα χαρτιά» και του «νόμου στην πράξη» καθιστά δυνατή τη νομιμοποίηση συστημικών μορφών βλάβης ακόμη και μέσω αυστηρών και φαινομενικά προοδευτικών ρυθμίσεων, χωρίς την ανάγκη προσφυγής σε γκρίζες ζώνες ή θεσμική αμφισημία.

Η συμβιωτική σχέση νομιμότητας και παρανομίας, λοιπόν, έχει δύο βασικές συνέπειες: πρώτον, καθιστά εξαιρετικά δυσδιάκριτη την οριοθέτηση μεταξύ νόμιμης και παράνομης δραστηριότητας· και δεύτερον, δυσχεραίνει τη δίωξη των εγκλημάτων των ισχυρών, καθώς το θεσμικό πλαίσιο συχνά έχει διαμορφωθεί με τρόπο που επιτρέπει ή συγκαλύπτει τις πρακτικές αυτές. Η προβληματική σχετικά με τη διαμόρφωση του ποινικού νόμου από τις ελίτ αναδεικνύει ότι ορισμένες πράξεις δεν ορίζονται ως εγκληματικές, όχι επειδή είναι κοινωνικά αβλαβείς, αλλά επειδή η ποινικοποίησή τους θα έθιγε θεμελιώδη πολιτικοοικονομικά συμφέροντα. Επί της ουσίας, δηλαδή, ο νόμος μπορεί να λειτουργεί ακριβώς όπως πρέπει για να υπηρετεί το σύστημα που τον παράγει.

1.4 Μορφές κρατικού-εταιρικού εγκλήματος

Με βάση την εννοιολογική προσέγγιση που προηγήθηκε, το κρατικό-εταιρικό έγκλημα δεν μπορεί να αποδοθεί επαρκώς ως απλό άθροισμα «κρατικών» και «εταιρικών» παρανομιών. Αντίθετα, αποτελεί προϊόν σχέσεων αλληλεπίδρασης, αλληλεξάρτησης και σύγκλισης συμφερόντων μεταξύ θεσμών πολιτικής διακυβέρνησης και θεσμών οικονομικής παραγωγής/διανομής.⁵⁶ Η τυπολογική κατάταξη των μορφών του έχει ιδιαίτερη σημασία, επειδή επιτρέπει να αναλυθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια ο τρόπος με τον οποίο συγκροτείται η κοινωνική βλάβη: πότε το κράτος δρα ως ενεργός φορέας παραγωγής παρεκκλίνουσας δράσης, πότε λειτουργεί ως θεσμικός μηχανισμός ανοχής μέσω αδράνειας, αλλά και —σε μεταγενέστερες προσεγγίσεις— πότε οι ίδιες οι επιχειρήσεις καθίστανται κινητήριος δύναμη που ωθεί ή διευκολύνει κρατικές παραβιάσεις.⁵⁷ Έτσι, η συζήτηση για τις μορφές του

⁵⁵ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π.

⁵⁶ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 48-49.

⁵⁷ Κουρούτζας, Χ. (2019). *Το έγκλημα αποδίδει; Κρατικά- εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα*, στο: Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης, Χ. Παπαχαλαράμπους, «Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 123.

κρατικού-εταιρικού εγκλήματος δεν είναι απλώς περιγραφική· συνδέεται άμεσα με την απόδοση ευθύνης, με τη χαρτογράφηση μηχανισμών λογοδοσίας και με τον εντοπισμό των κρίσιμων «σημείων αποτυχίας» του κοινωνικού ελέγχου.

Τα λεγόμενα «σημεία αποτυχίας» του κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή των θεσμικών και οργανωσιακών μηχανισμών, όπου η εποπτεία και η λογοδοσία παύουν να λειτουργούν αποτρεπτικά, δεν θα πρέπει να εκλαμβάνονται ως ενδείξεις κρατικής αδράνειας ή απορρύθμισης με την έννοια της απουσίας ρυθμιστικής παρέμβασης.⁵⁸ Αντιθέτως, στο πλαίσιο του νεοφιλελεύθερου μετασχηματισμού των σύγχρονων δυτικών δημοκρατιών, ο κοινωνικός έλεγχος αναδιατάσσεται λειτουργικά και αποκτά νέο προσανατολισμό: από εργαλείο περιορισμού της οικονομικής δραστηριότητας μετατρέπεται σε μηχανισμό που ευθυγραμμίζεται με τις επιταγές της αγοράς και συμβάλλει ενεργά στη διευκόλυνσή της.⁵⁹ Υπό αυτές τις συνθήκες, η σχέση πολιτικής και οικονομίας αντιστρέφεται, καθώς οι κρατικές ρυθμιστικές επιλογές και οι πολιτικές προτεραιότητες διαμορφώνονται ολοένα και περισσότερο από οικονομικά κριτήρια ανταγωνιστικότητας και επενδυτικής ελκυστικότητας. Το κυρίαρχο αφήγημα περί «υποχώρησης» του κράτους υπέρ της αγοράς αποκρύπτει, συνεπώς, το γεγονός ότι το κράτος παραμένει παρόν και δραστικό, επανακαθορίζοντας τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου κατά τρόπο που εξυπηρετεί τη λειτουργία μεγάλων οικονομικών φορέων.

Η αρχική, κλασική τυπολογία που συνδέεται με την πρώιμη διατύπωση της έννοιας εστιάζει στον ρόλο του κράτους και διακρίνει δύο βασικές μορφές κρατικό-εταιρικής εγκληματικότητας: (α) την ενεργητική εκκίνηση/υποκίνηση από την πλευρά του κράτους και (β) την παθητική διευκόλυνση μέσω θεσμικής αδράνειας ή ανεπαρκούς ελέγχου.⁶⁰ Η διάκριση αυτή ανταποκρίνεται στη βασική ιδέα ότι η κοινωνική βλάβη μπορεί να παράγεται τόσο από πράξεις όσο και από παραλείψεις, οι οποίες εντάσσονται σε θεσμικά οργανωμένες ρουτίνες και αποκτούν κανονικότητα.⁶¹

Στην πρώτη μορφή (state-initiated corporate crime), το κράτος δεν περιορίζεται σε ρόλο εποπτείας ή απλής «ανοχής», αλλά αναλαμβάνει ενεργή πρωτοβουλία στη διαμόρφωση της παρεκκλίνουσας πρακτικής. Η εταιρική δράση εμφανίζεται εδώ ως προέκταση κρατικών επιλογών: επιχειρήσεις αξιοποιούνται ως εκτελεστικοί βραχίονες πολιτικών ή στρατηγικών αποφάσεων και αναλαμβάνουν έργα/δραστηριότητες υπό καθοδήγηση, εντολή ή σιωπηρή έγκριση κρατικών φορέων.⁶²

Η κρατική υποκίνηση μπορεί να λάβει άμεση μορφή (συγκεκριμένες απαιτήσεις,

⁵⁸Χουλιάρας, Α. (2019). Ο.π., σελ. 67.

⁵⁹Κουρούτζας, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 121.

⁶⁰Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π.

⁶¹Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 49.

⁶²Χουλιάρας, Α. (2019). Ο.π., σελ. 78.

κατευθύνσεις, συμβατικές δεσμεύσεις) ή έμμεση μορφή, όταν το κράτος διαμορφώνει ένα ρυθμιστικό πλαίσιο που ουσιαστικά «επιβραβεύει» την απόκλιση, είτε μέσα από χαλαρές προδιαγραφές είτε μέσω διοικητικών πρακτικών που αποδυναμώνουν την προστασία δικαιωμάτων ή αγαθών (εργασιακών, περιβαλλοντικών, καταναλωτικών). Το κρίσιμο στοιχείο είναι ότι, η παρεκκλίνουσα δράση εντάσσεται σε ένα σχήμα επιδίωξης στόχων που παρουσιάζονται ως δημόσιοι ή στρατηγικοί (ανάπτυξη, επενδύσεις, ταχύτητα υλοποίησης, «ανταγωνιστικότητα»), δημιουργώντας πρόσφορο έδαφος για οργανωσιακές εκλογικεύσεις: η βλάβη τείνει να νομιμοποιείται ως «αναγκαίο κόστος» ή ως τεχνική λεπτομέρεια, ενώ η λογοδοσία διαχέεται ανάμεσα σε διοικητικές δομές και εταιρικά σχήματα.

Στη δεύτερη μορφή (state-facilitated corporate crime), το κράτος δεν εμφανίζεται ως άμεσος υποκινητής, αλλά ως θεσμικός παράγοντας που καθιστά την εταιρική παραβατικότητα εφικτή, διατηρήσιμη και χαμηλού ρίσκου.⁶³ Η διευκόλυνση εδώ στηρίζεται στην αδυναμία ή απροθυμία ενεργοποίησης αποτελεσματικών μηχανισμών ελέγχου: ανεπαρκής εποπτεία, καθυστερήσεις, ελλιπής στελέχωση, περιορισμένη ανεξαρτησία ελεγκτικών αρχών, καθώς και κανονιστικά κενά που επιτρέπουν «δημιουργικές» ερμηνείες. Ιδίως σε πεδία υψηλού οικονομικού ενδιαφέροντος, η προτεραιοποίηση της ανάπτυξης και της επενδυτικής ελκυστικότητας μπορεί να υπονομεύει συστηματικά τη θεσμική προστασία, με αποτέλεσμα ο κοινωνικός έλεγχος να λειτουργεί επιλεκτικά.⁶⁴ Σε αυτές τις συνθήκες, παράγεται αυτό που στην οργανωσιακή ανάλυση περιγράφεται ως κανονικοποίηση της παρέκκλισης: η μη συμμόρφωση ενσωματώνεται στη ρουτίνα, επειδή οι πραγματικές προσδοκίες επιβολής είναι χαμηλές και οι συνέπειες περιορισμένες ή διαχειρίσιμες.

Παρότι το διμερές σχήμα παραμένει κομβικό, νεότερες κατηγοριοποιήσεις επιχείρησαν να αντιμετωπίσουν ένα πρόσθετο ζήτημα: την ικανότητα των επιχειρήσεων να δρουν όχι μόνο ως συνεργαζόμενοι φορείς, αλλά ως πρωτογενείς παράγοντες ισχύος που επηρεάζουν τη κρατική δράση. Στη βιβλιογραφία, αναφέρεται έτσι μια εναλλακτική/συμπληρωματική οπτική, που μετακινεί το κέντρο βάρους από το κράτος προς τις επιχειρήσεις και εισάγει δύο επιπλέον μορφές: το εταιρικά υποκινούμενο (corporate-initiated) και το εταιρικά διευκολυνόμενο (corporate-facilitated) κρατικό-εταιρικό έγκλημα.⁶⁵ Με αυτή την επέκταση, η τυπολογία αποκτά συμμετρία: η πρωτοβουλία μπορεί να εκκινεί είτε από το κράτος είτε από την αγορά, ενώ η εμπλοκή του άλλου πόλου μπορεί να είναι είτε ενεργητική είτε παθητική. Στο εταιρικά υποκινούμενο κρατικό-εταιρικό έγκλημα, οι επιχειρήσεις αξιοποιούν την οικονομική τους ισχύ και τα δίκτυα επιρροής τους, ώστε να κατευθύνουν κρατικούς φορείς σε παρεκκλίνουσες ή κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές που εξυπηρετούν κυρίως εταιρικά συμφέροντα, μέσω μηχανισμών, όπως η οργανωμένη άσκηση πίεσης και η διαμόρφωση ευνοϊκών ρυθμιστικών επιλογών. Αντίθετα, στο εταιρικά διευκολυνόμενο

⁶³ Χουλιάρας, Α. (2019). Ο.π.

⁶⁴ Χουλιάρας, Α. (2019). Ο.π., σελ. 78-79.

⁶⁵ Tombs, S. (2012). *State-corporate symbiosis in the production of crime and harm, State crime*, σελ. 174.

σχήμα, οι επιχειρήσεις δεν αποτελούν τον πρωτογενή μοχλό της κρατικής παρέκκλισης, αλλά συμβάλλουν έμμεσα στην τέλεσή της, παρέχοντας υλικοτεχνικά μέσα, υπηρεσίες ή τεχνογνωσία που καθιστούν δυνατές κρατικές πρακτικές κοινωνικής βλάβης.⁶⁶ Η διευκόλυνση μπορεί, επίσης, να λάβει τη μορφή στρατηγικής σιωπής ή μη καταγγελίας παράνομων κρατικών πρακτικών, όταν η αποκάλυψη θα έθετε σε κίνδυνο οικονομικά οφέλη ή συμβατικές σχέσεις. Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύεται ότι, η κοινωνική βλάβη δεν παράγεται μόνο μέσα από άμεσες κρατικές πολιτικές, αλλά και μέσω εταιρικών υποδομών και δικτύων που ενισχύουν, νομιμοποιούν ή αποκρύπτουν κρατικές παραβιάσεις.

1.5 Παράγοντες ανάπτυξης στην Ελλάδα

Η διερεύνηση των παραγόντων που ευνοούν την ανάπτυξη του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος στην ελληνική πραγματικότητα, δεν μπορεί να αποκοπεί από τη διαδικασία συγκρότησης του νεότερου ελληνικού κράτους και τον τρόπο με τον οποίο αυτό εντάχθηκε στη διεθνή καπιταλιστική οικονομία. Από τα πρώτα στάδια της κρατικής του οργάνωσης, το ελληνικό κράτος ανέπτυξε θεσμούς αστικού τύπου σε ένα κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον που διατηρούσε έντονα προκαπιταλιστικά χαρακτηριστικά, γεγονός που δημιούργησε μια δομική αντίφαση ανάμεσα στη μορφή του κράτους και στις υλικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες μέσα στις οποίες αυτό λειτούργησε.⁶⁷ Η αναντιστοιχία αυτή δημιούργησε έναν κρατικό μηχανισμό ο οποίος, αν και τυπικά οργανωμένος με βάση τη νομιμότητα και τη θεσμική ρύθμιση, στην πράξη λειτούργησε μέσα από άτυπες σχέσεις εξουσίας, προσωπικές εξαρτήσεις και δίκτυα πελατειακού χαρακτήρα.

Η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε ιστορικά με περιορισμένη εκβιομηχάνιση και με έμφαση σε τομείς όπως οι κατασκευές, οι υποδομές, το εμπόριο και οι υπηρεσίες.⁶⁸ Το κυρίαρχο αυτό μοντέλο ανάπτυξης, βασίστηκε κυρίως σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες λειτουργούσαν σε ένα περιβάλλον ανεπαρκούς κρατικής εποπτείας και χαλαρού ρυθμιστικού πλαισίου. Σε αυτές τις συνθήκες, οι κοινωνικές σχέσεις και οι προσωπικές διασυνδέσεις, απέκτησαν κεντρική σημασία για την οικονομική δραστηριότητα, υποκαθιστώντας συχνά τους τυπικούς θεσμούς της αγοράς και της δημόσιας διοίκησης. Ο μηχανισμός κοινωνικής και πολιτικής αναπαραγωγής που είχε ήδη διαμορφωθεί, και στηριζόταν σε οικογενειακούς δεσμούς, τοπικές εξαρτήσεις και πελατειακές σχέσεις, ενσωματώθηκε οργανικά στη λειτουργία της σύγχρονης επιχειρηματικότητας και, κατ' επέκταση, της ελληνικής οικονομίας.⁶⁹ Η αναδιανομή του πλούτου και των δημόσιων πόρων δεν πραγματοποιήθηκε μέσα από καθολικούς, αξιοκρατικούς και θεσμοθετημένους μηχανισμούς, αλλά μέσα από ένα πλέγμα διευθετήσεων, εξυπηρετήσεων και ανταλλαγμάτων. Η κρατική εξουσία λειτούργησε

⁶⁶ Κουρούτζας, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 124

⁶⁷ Γασπαρινάτου Μ. (2021). *Εγκλημα και εξουσίες στο ελληνικό κράτος: Η γκρίζα ζώνη της νομιμότητας*, σελ. 123.

⁶⁸ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 138.

⁶⁹ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π.

συχνά με όρους ιδιοκτησιακής αντίληψης των δημόσιων υποθέσεων, με αποτέλεσμα τα όρια μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού συμφέροντος να καθίστανται ασαφή.⁷⁰ Στη διατήρηση αυτού του ιδιόμορφου μοντέλου κρατικής και οικονομικής οργάνωσης συνέβαλε και η διαχρονική θέση της Ελλάδας ως χώρας της μεσογειακής περιφέρειας, η οποία βρισκόταν υπό την επιρροή ξένων πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων, γεγονός που ενίσχυσε τις σχέσεις εξάρτησης και περιόρισε την αυτονομία των εγχώριων θεσμών. Σε αυτό το πλαίσιο, η ανοχή του κράτους απέναντι σε παραβατικές οικονομικές πρακτικές, δεν αποτέλεσε εξαίρεση, αλλά δομικό στοιχείο του τρόπου λειτουργίας του πολιτικού και οικονομικού συστήματος, ευνοώντας την ανάδυση της παραοικονομίας και παράλληλων δομών εξουσίας. Οι δομές αυτές δεν συγκροτούνται αποκλειστικά στο εσωτερικό του εθνικού κράτους, αλλά διαμορφώνονται και σε συνάρτηση με τις διαχρονικές εξωτερικές εξαρτήσεις της χώρας, οι οποίες περιορίζουν την ουσιαστική άσκηση κρατικής κυριαρχίας. Οικονομικές δεσμεύσεις, διεθνείς πιέσεις και μηχανισμοί επιτήρησης –με πιο πρόσφατο και χαρακτηριστικό παράδειγμα την περίοδο των μνημονίων– δεν λειτουργούν απλώς ως εξωτερικοί καταναγκασμοί, αλλά συχνά αλληλοσυμπλέκονται με τις εσωτερικές φατρίες εξουσίας, τις ενισχύουν ή τις αξιοποιούν, συμβάλλοντας στη σταθεροποίηση ανορθόδοξων μορφών διακυβέρνησης και θεσμικής ανοχής.

Η διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος, όπου η ελληνική οικονομία λειτουργεί ως «γκρίζα ζώνη» μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας, υπήρξε καθοριστική για την ανάπτυξη του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος.⁷¹ Παράνομες δραστηριότητες, κεφάλαια αμφίβολης προέλευσης και πρακτικές που παραβιάζουν τη νομοθεσία διοχετεύτηκαν στη νόμιμη οικονομία μέσω θεσμικών διαδικασιών, έργων υποδομής, συμβάσεων και επενδυτικών δραστηριοτήτων. Οι πολιτικοί θεσμοί, και ιδιαίτερα τα πολιτικά κόμματα, διαδραμάτισαν σε πολλές περιπτώσεις ρόλο διαμεσολαβητή σε αυτή τη διαδικασία, λειτουργώντας ως μηχανισμοί σύνδεσης μεταξύ κρατικής εξουσίας και οικονομικών συμφερόντων.⁷² Μέσα από αυτή τη διαμεσολάβηση, εξασφαλίστηκε αφενός η αύξηση της κερδοφορίας για συγκεκριμένα τμήματα του επιχειρηματικού κεφαλαίου και αφετέρου η κοινωνική και πολιτική στήριξη των κυρίαρχων θεσμών.

Κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης, το ήδη διαμορφωμένο αυτό μοντέλο δεν υπερβαίνεται ούτε εξορθολογίζεται, αλλά εδραιώνεται περαιτέρω στο πλαίσιο μιας διαδικασίας δημοκρατικής μετάβασης που πραγματοποιήθηκε πάνω στις προϋπάρχουσες πελατειακές και διαπλεκόμενες δομές του νεοελληνικού κράτους, οδηγώντας σε μια διεύρυνση δικαιωμάτων, η οποία λειτούργησε κυρίως με όρους εκλογικής ενσωμάτωσης και κοινωνικής συναίνεσης, και όχι με όρους ουσιαστικού κράτους δικαίου.⁷³ Η πολιτική εξουσία λειτούργησε διαμεσολαβητικά, προσφέροντας υλικά ή συμβολικά ανταλλάγματα σε ευρείες κοινωνικές ομάδες, ενώ ταυτόχρονα διασφάλιζε την απρόσκοπτη δράση ισχυρών

⁷⁰ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 181.

⁷¹ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π.

⁷² Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π.

⁷³ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π.

οικονομικών συμφερόντων.⁷⁴ Η κατασπατάληση του δημόσιου πλούτου και η κακοδιαχείριση κρατικών πόρων δεν αντιμετωπίστηκαν ως συστημικά προβλήματα, αλλά ως ανεκτές πρακτικές στο πλαίσιο μιας ευρύτερης συμφωνίας κοινωνικής ειρήνης.⁷⁵

Η κανονικοποίηση αυτή, ως μηχανισμός σταθεροποίησης της «κοινωνικής ειρήνης» που ήδη σχολιάστηκε, μπορεί να ερμηνευθεί γόνιμα μέσω της συμβολής του R. K. Merton και της διάκρισης μεταξύ έκδηλων και λανθανουσών λειτουργιών των κοινωνικών θεσμών.⁷⁶ Πρακτικές που αποτυγχάνουν να εκπληρώσουν τους διακηρυγμένους σκοπούς τους, όπως η ορθολογική διαχείριση δημόσιων πόρων ή η θεσμική λογοδοσία, δύνανται ωστόσο να διατηρούνται, εφόσον επιτελούν άλλες, μη ρητά αναγνωρισμένες αλλά συστημικά κρίσιμες λειτουργίες.⁷⁷ Στην ελληνική περίπτωση, η ανοχή απέναντι στην κακοδιαχείριση δεν συνιστά απλώς διοικητική δυσλειτουργία, αλλά λανθάνουσα λειτουργία ενός πολιτικοοικονομικού συστήματος που, μέσω άτυπων ρυθμίσεων και επιλεκτικής εφαρμογής κανόνων, επιτυγχάνει τη διατήρηση κοινωνικής συναίνεσης και την απορρόφηση κοινωνικών εντάσεων.⁷⁸ Παρότι οι πρακτικές αυτές υπονομεύουν το κράτος δικαίου και τη διαχείριση συλλογικών αγαθών, συμβάλλουν ταυτόχρονα στη σταθεροποίηση των υφιστάμενων σχέσεων ισχύος, λειτουργώντας εξισορροπητικά σε ένα πλαίσιο δομικών ανισοτήτων. Υπό αυτό το πρίσμα, η ανεκτικότητα απέναντι σε πρακτικές κακοδιαχείρισης δεν συνιστά απόκλιση από τη λειτουργία του συστήματος, αλλά στοιχείο της ίδιας της αναπαραγωγής του.

Η απουσία αποτελεσματικών μηχανισμών ελέγχου, εποπτείας και λογοδοσίας ενίσχυσε, περαιτέρω αυτές τις δυναμικές. Η εφαρμογή της νομοθεσίας υπήρξε συχνά επιλεκτική, ενώ οι εποπτικοί μηχανισμοί της δημόσιας διοίκησης είτε υπολειπούργησαν είτε αδρανοποιήθηκαν πλήρως.⁷⁹ Το αποτέλεσμα ήταν η παγίωση ενός πλέγματος εξουσίας, που λειτουργεί τόσο εντός όσο και εκτός θεσμικού πλαισίου, μέσα από τυπικά και άτυπα δίκτυα επιρροής, τα οποία συγκροτούν ένα εξωθεσμικό σύστημα εξουσίας προς όφελος των κυρίαρχων φορέων πολιτικής και οικονομικής δραστηριότητας.⁸⁰ Η θεσμική ανομία δεν εκδηλώνεται μόνο με τη μορφή άμεσων παραβιάσεων, αλλά και μέσω της συστηματικής ανοχής και υπόθαλψης απέναντι σε πρακτικές που προκαλούν σοβαρές κοινωνικές βλάβες.

Παράλληλα, στο πλαίσιο συγκεκριμένων θεσμικών και οργανωσιακών δομών, διαμορφώθηκε μια εργασιακή και επαγγελματική κουλτούρα η οποία αναπαρήγαγε και νομιμοποίησε τη συγκρότηση επαγγελματικών και διοικητικών ελίτ με αυξημένη πρόσβαση σε κρατικούς πόρους και μηχανισμούς λήψης αποφάσεων. Σε ένα περιβάλλον όπου οι εγκληματικές ευκαιρίες είναι αυξημένες και η άσκηση θεσμικού κοινωνικού ελέγχου παραμένει περιορισμένη, η μετάβαση από τη νομιμότητα στην παρανομία δεν βιώνεται ως

⁷⁴ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 178.

⁷⁵ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 181.

⁷⁶ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 176-178.

⁷⁷ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π.

⁷⁸ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 178-179.

⁷⁹ Γασπαρινάτου Μ. (2021). Ο.π., σελ. 108.

⁸⁰ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 143.

ριζική απόκλιση, αλλά ως πρακτική προσαρμογή στις κυρίαρχες μορφές άσκησης εξουσίας.⁸¹ Η κοινωνική ανοχή απέναντι σε αυτές τις πρακτικές, είτε ενεργητική είτε παθητική, ενισχύει την κανονικοποίησή τους και περιορίζει τη δυνατότητα ουσιαστικής κοινωνικής αντίδρασης.

Το αποτέλεσμα όλων των παραπάνω διεργασιών είναι η διαμόρφωση μιας κανονικότητας που χαρακτηρίζεται από την ευρεία διάχυση πρακτικών διαφθοράς σε πολλούς τομείς της πολιτικής και οικονομικής δραστηριότητας. Επιπλέον, το κρατικό-εταιρικό έγκλημα δεν εμφανίζεται ως μεμονωμένο φαινόμενο ή ως αποτέλεσμα ατομικών παρεκκλίσεων, αλλά ως δομικό στοιχείο ενός συστήματος εξουσίας που βασίζεται στη σύμπραξη κράτους και οικονομικών δρώντων. Η κατανόηση αυτής της διαρθρωτικής διάστασης είναι κρίσιμη για την ερμηνεία σύγχρονων περιπτώσεων κρατικό-εταιρικής βλάβης και για τη σύνδεσή τους με τις ευρύτερες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που τις καθιστούν δυνατές.⁸² Συνολικά, το αποτέλεσμα όλων των παραπάνω διεργασιών είναι η διαμόρφωση μιας κανονικότητας που χαρακτηρίζεται από την ευρεία διάχυση πρακτικών διαφθοράς και θεσμικής ανοχής απέναντι στην παρανομία. Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα δεν εμφανίζεται ως μεμονωμένο φαινόμενο ή ως αποτέλεσμα ατομικών παρεκκλίσεων, αλλά ως δομικό στοιχείο ενός συστήματος εξουσίας που βασίζεται στη σύμπραξη κράτους και οικονομικών δρώντων.⁸³

1.6 Η κανονικοποίηση και ο εξορθολογισμός της θεσμικής βλάβης μέσω αναπτυξιακών και τεχνοκρατικών αφηγήσεων

Η κατανόηση του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος δεν εξαντλείται στη νομική τυποποίηση ή στη θεσμική του «ανίχνευση», αλλά προϋποθέτει την εξέταση των πολιτισμικών και επικοινωνιακών μηχανισμών που καθιστούν τη βλάβη ανεκτή, οικεία και τελικά «αόρατη» στη συλλογική εμπειρία. Σε περιόδους όπου οι συλλογικές παραστάσεις αποδυναμώνονται και η ανομία γίνεται διάχυτο πλαίσιο κοινωνικής ζωής, το «κανονικό» μπορεί να μεταστραφεί σε παθολογική σταθερά, δηλαδή σε σημείο αναφοράς που δεν διορθώνει αλλά αναπαράγει το πρόβλημα.⁸⁴ Στο πλαίσιο αυτό, οι κρατικές-επιχειρηματικές πρακτικές που προκαλούν κοινωνική βλάβη δεν βιώνονται ως σπάνιες παρεκκλίσεις, αλλά ως στοιχείο του «πνεύματος της εποχής», άρα ως κάτι που προεξοφλείται κοινωνικά πριν ακόμη αξιολογηθεί ηθικά ή πολιτικά.⁸⁵

Η εγκληματικότητα των ισχυρών, σύμφωνα με την κριτική προβληματική, δεν αποτελεί «εξαιρέση» ενός κατά τα λοιπά υγιούς συστήματος, αλλά τείνει να λειτουργεί ως κανόνας μιας ανομικής συγκυρίας, στην οποία η μεγάλης έκτασης κοινωνική βλάβη παράγεται εντός

⁸¹ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 144.

⁸² Κουρούτζας, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 124.

⁸³ Γασπαρινάτου Μ. (2021). Ο.π., σελ. 182-183.

⁸⁴ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 59-60.

⁸⁵ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 60.

των ίδιων των δομών εξουσίας.⁸⁶ Αυτό σημαίνει, ότι η κανονικοποίηση δεν αφορά μόνο την επανάληψη επιβλαβών πρακτικών, αλλά και την εγκαθίδρυση ενός τρόπου σκέψης που τις καθιστά ερμηνεύσιμες ως «αναπόφευκτες». Η «αντιστροφή του πανοπτικού», όπως περιγράφεται από τους Tombs και Whyte, αποτυπώνει ακριβώς αυτόν τον μετασχηματισμό: η πειθάρχηση δεν λειτουργεί μόνο μέσω επιτήρησης, αλλά και μέσω εσωτερίκευσης ενός κυρίαρχου πλαισίου ερμηνείας, το οποίο εξουδετερώνει την ηθική ένταση της βλάβης.⁸⁷ Η κανονικοποίηση, συνεπώς, συγκροτείται ως πολιτισμική διαδικασία, μέσα από την οποία η βλάβη αναπαρίσταται όχι ως θεσμική αποτυχία με υπεύθυνους, αλλά ως δυσάρεστη «σταθερά» της σύγχρονης διακυβέρνησης.⁸⁸ Κομβικό εργαλείο σε αυτή τη διαδικασία είναι η γλώσσα, δηλαδή οι όροι με τους οποίους περιγράφονται και «μεταφράζονται» οι κοινωνικές συνέπειες του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος σε δημόσιο λόγο.⁸⁹ Η προβληματική που αναδεικνύει τη «γλώσσα» ως μέρος του προβλήματος δείχνει ότι οι αφηγήσεις δεν αποτυπώνουν απλώς την πραγματικότητα, αλλά τη συγκροτούν, επειδή προδιαγράφουν τι θεωρείται σοβαρό, τι θεωρείται επιτρεπτό και τι τελικά θεωρείται αναπόφευκτο. Με όρους κριτικής εγκληματολογίας, η «κανονικότητα» μπορεί να λειτουργεί ως ιδεολογικό φίλτρο που αποσυνδέει τη βλάβη από τις αιτιώδεις αλυσίδες της και τη μετατρέπει σε τεχνικό ή οργανωσιακό συμβάν.⁹⁰ Έτσι, η θεσμική βλάβη «αποπολιτικοποιείται» και μετασχηματίζεται σε τεχνοκρατικό ζήτημα διαχείρισης, μειώνοντας τη δυνατότητα κοινωνικής αγανάκτησης να μεταφραστεί σε απαίτηση δικαιοσύνης.⁹¹

Παράλληλα, καθοριστικό ρόλο, σε αυτή τη διαδικασία διαδραματίζουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος, οι οποίοι λειτουργούν ως μηχανισμοί αναπαραγωγής της κανονικοποίησης.⁹² Η συσκοτίση της «συστημικότητας» τέτοιων εγκλημάτων, σε συνδυασμό με την εκτροπή της δημόσιας ηθικής αντίδρασης, αναδεικνύει μια λειτουργία μετατόπισης: η κοινωνική κατακραυγή διοχετεύεται προς πιο «εύκολους» και ορατούς στόχους. Η διαφοροποίηση αυτή δεν είναι απλώς επικοινωνιακή αλλά πολιτική, διότι μειώνει την πιθανότητα να συγκροτηθεί συλλογικό αίτημα ριζικών θεσμικών αλλαγών και ενισχύει την ιδέα ότι το πρόβλημα είναι «μεμονωμένο» ή «ανθρώπινο λάθος». Μέσω της επιλεκτικής προβολής, της υποβάθμισης ή της αποσιώπησης συγκεκριμένων μορφών εγκληματικότητας, τα ΜΜΕ συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός πλαισίου αθεατότητας, εντός του οποίου η κοινωνική βλάβη χάνει τη σαφήνεια και τη δρασικότητά της.⁹³ Η αποδυνάμωση της δημοσιογραφικής ελευθερίας και η εξάρτηση των μέσων από πολιτικά και οικονομικά κέντρα ισχύος ενισχύουν περαιτέρω αυτή τη λειτουργία.

⁸⁶ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π.

⁸⁷ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 60-61.

⁸⁸ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π.

⁸⁹ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π.

⁹⁰ Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). *Η εγκληματικότητα των ισχυρών και ο λόγος του ποινικού δικαίου*, σε Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, & Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), «Εγκλήματα των Ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 140-141.

⁹¹ Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Ο.π.

⁹² Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 140.

⁹³ Γασπαρινάτου, Μ. (2021). Ο.π., σελ. 175.

Επιπροσθέτως, η κανονικοποίηση ενισχύεται από τεχνικές εξουδετέρωσης της μορφής που ενεργοποιούνται στον πολιτικό λόγο όταν ανακύπτουν κρίσεις ή αποκαλύψεις.⁹⁴ Η επίκληση ενός υπέρτερου δημοσίου αγαθού και η λογική του «μικρότερου κακού» λειτουργούν ως μηχανισμοί εξορθολογισμού, μέσω των οποίων η βλάβη μετατρέπεται σε «αναγκαίο κόστος» για την προστασία του έθνους, της οικονομίας ή της σταθερότητας.⁹⁵ Η λειτουργία αυτή συμπληρώνεται από το επιχείρημα του «*tu quoque*», μέσω του οποίου η ευθύνη μετατοπίζεται προς τους κατηγορούς ή διαχέεται σε ένα γενικευμένο πεδίο συλλογικής συνεισφοράς, υπονομεύοντας τη δυνατότητα στοχοθετημένης λογοδοσίας.⁹⁶ Οι τεχνικές αυτές δεν «αρνούνται» υποχρεωτικά τα πραγματικά γεγονότα, αλλά μεταβάλλουν το ερμηνευτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτά κρίνονται, ώστε η αποδοκιμασία να γίνει πολιτικά διαχειρίσιμη και θεσμικά ακίνδυνη.

Ένας επιπλέον άξονας που στηρίζει την κανονικοποίηση είναι η επιλεκτική αδρανοποίηση του κοινωνικού ελέγχου, όχι μόνο στη δικαστική του μορφή αλλά και στη διαμόρφωση των ίδιων των όρων της νομιμότητας.⁹⁷ Η κοινωνική θέση και το θεσμικό προφίλ των εμπλεκόμενων επηρεάζουν τόσο τη διαδικασία εγκληματοποίησης όσο και την εφαρμογή του νόμου, εξασφαλίζοντας υψηλά επίπεδα ατιμωρησίας και συμβολικής απονομής ευθυνών.⁹⁸ Οι περιορισμένες ή επιφανειακές ποινικές διώξεις λίγων «*αποδιοπομπαίων τράγων*» λειτουργούν ως μηχανισμός νομιμοποίησης του συστήματος, παρουσιάζοντας τη διαφθορά και την κοινωνική βλάβη ως παρεκκλίσεις και όχι ως δομικά χαρακτηριστικά.⁹⁹ Η εγκληματικότητα των ισχυρών, παρά την έκταση και τη σοβαρότητα της κοινωνικής βλάβης που προκαλεί, παραμένει σε μεγάλο βαθμό αόρατη, καθώς τελείται σε κλειστούς θεσμικούς χώρους και συνοδεύεται από μηχανισμούς συγκάλυψης και αποδυνάμωσης των ελεγκτικών αρχών.¹⁰⁰ Τα θύματα αυτών των πρακτικών συχνά αγνοούν τόσο τις πραγματικές αιτίες όσο και τους υπεύθυνους της βλάβης που υφίστανται, γεγονός που περιορίζει τη δυνατότητα κοινωνικής αντίδρασης και συλλογικής διεκδίκησης.

Σε βαθύτερο επίπεδο, η ιδεολογία της «αμερόληπτης» λειτουργίας του ποινικού συστήματος αποκρύπτει τον έντονα επιλεκτικό χαρακτήρα της ποινικής καταστολής.¹⁰¹ Με τη συνδρομή των ΜΜΕ, η κοινωνική κατακραυγή διοχετεύεται προς την εγκληματικότητα των κοινωνικά ανίσχυρων ή προς αποπολιτικοποιημένες μορφές οικονομικού εγκλήματος, αφήνοντας στο απυρόβλητο τον συστημικό χαρακτήρα του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος.¹⁰² Έτσι, η θεσμική βλάβη ενσωματώνεται στην κοινωνική κανονικότητα ως «φυσικό» στοιχείο της λειτουργίας της αγοράς και του κράτους. Όταν η βλάβη παρουσιάζεται ως τεχνικό σφάλμα,

⁹⁴ Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 144.

⁹⁵ Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Ο.π.

⁹⁶ Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Ο.π.

⁹⁷ Γασπαρινάτου, Μ. (2021). Ο.π.

⁹⁸ Γασπαρινάτου, Μ. (2021). Ο.π.

⁹⁹ Αλοσκόφης, Ο. (2019). Ο.π., σελ. 89-90.

¹⁰⁰ Αλοσκόφης, Ο. (2019). Ο.π., σελ. 89.

¹⁰¹ Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 140.

¹⁰² Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Ο.π.

γραφειοκρατική αδυναμία ή ως παράπλευρη απώλεια μιας δήθεν αναπόδραστης αναπτυξιακής πορείας, αποσυνδέεται από τις σχέσεις ισχύος που την παράγουν.¹⁰³ Η αποσύνδεση αυτή δεν είναι απλώς ρητορική, αλλά επηρεάζει την ίδια τη δυνατότητα της κοινωνίας να μετατρέψει το βίωμα της ζημίας σε πολιτικό αίτημα δικαιοσύνης. Συνεπώς, η μη αναγνώριση της βλάβης δεν συνιστά απουσία βλάβης, αλλά αποτέλεσμα ενός πλέγματος αναπαραστάσεων, θεσμικών σιωπών και επιλεκτικών μορφών κοινωνικού ελέγχου, που σταθεροποιούν την ανομική κανονικότητα.¹⁰⁴

Τελικά, η κανονικοποίηση του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος συγκροτείται ως διαδικασία όπου η κοινωνία δεν μαθαίνει μόνο να ανέχεται, αλλά και να αναμένει τη θεσμική βλάβη ως «σταθερά» της πολιτικοοικονομικής ζωής, γεγονός που αποδυναμώνει τους όρους λογοδοσίας και υπονομεύει τη δυνατότητα ουσιαστικής δικαιοσύνης.¹⁰⁵ Ακριβώς γι' αυτό, η ανάλυση της κανονικοποίησης δεν αποτελεί συμπληρωματική παρατήρηση, αλλά αναγκαίο θεωρητικό βήμα για να εξηγηθεί γιατί η κοινωνική βλάβη μπορεί να επιμένει, ακόμη και όταν είναι εκτεταμένη, επαναλαμβανόμενη και εμπειρικά ορατή στα αποτελέσματά της.¹⁰⁶

ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΩΣ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

2.1 Η έννοια της διαφθοράς και η στενή νομοτυπική οριοθέτησή της

Η διαφθορά συγκαταλέγεται στα πλέον σύνθετα και πολυδιάστατα κοινωνικά φαινόμενα που απασχολούν τόσο τις κοινωνικές επιστήμες όσο και τη νομική θεωρία. Παρά τη διαχρονική παρουσία και συστηματική μελέτη της, δεν υφίσταται ένας καθολικά αποδεκτός ορισμός που να καλύπτει επαρκώς το σύνολο των μορφών και των εκδηλώσεών της.¹⁰⁷ Η πολυμορφία του φαινομένου, η βαθιά κοινωνική του διάσταση και η σύνδεσή του με διαφορετικά θεσμικά και πολιτικά πλαίσια καθιστούν δυσχερή τη συγκρότηση ενός ενιαίου θεωρητικού και νομικού ορισμού.¹⁰⁸

Στο επίπεδο του δημόσιου λόγου, η διαφθορά συχνά προσεγγίζεται ως μια γενικευμένη παθογένεια που υπονομεύει τη θεσμική εμπιστοσύνη, διαβρώνει τη δημοκρατική λειτουργία και αναπαράγει σχέσεις ανισότητας. Αντιθέτως, στο πεδίο του ποινικού δικαίου, η έννοια δεν αντιμετωπίζεται ως ενιαίο φαινόμενο, αλλά αποδομείται σε επιμέρους αξιόποινες πράξεις, καθεμία από τις οποίες διαθέτει αυτοτελή νομοτυπική υπόσταση.¹⁰⁹ Η απουσία ενός ενιαίου

¹⁰³ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π.

¹⁰⁴ Γασπαρινάτου, Μ. (2021). Ο.π.

¹⁰⁵ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 59-60.

¹⁰⁶ Γεωργούλας, Σ. (2019). Ο.π., σελ. 60-61.

¹⁰⁷ Ράικος, Δ. (2006). *Δημόσια Διοίκηση και Διαφθορά από την σκοπιά του Διοικητικού Δικαίου*, σελ. 85.

¹⁰⁸ Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ. (2014). *Οικονομικό Έγκλημα και Διαφθορά στο Δημόσιο Τομέα. Τόμ. 1. Αξιολόγηση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου*, σελ. 696.

¹⁰⁹ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 51.

νομικού ορισμού ή ξεχωριστής κατηγορίας διαφθοράς στο ποινικό σύστημα αντανακλά την αδυναμία του δικαίου να συλλάβει το φαινόμενο στη συνολική του κοινωνική διάσταση.

Οι επιστημονικές και θεσμικές προσεγγίσεις του φαινομένου έλκονται από διαφορετικές αφετηρίες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η διαφθορά ορίζεται κυρίως μέσα από τις πρακτικές και τις συμπεριφορές προσώπων που κατέχουν δημόσια αξιώματα και ασκούν εξουσία.¹¹⁰ Άλλες προσεγγίσεις την εντάσσουν στο πλαίσιο της οικονομικής θεωρίας, αναδεικνύοντας μηχανισμούς όπως η ζήτηση και η προσφορά και μια τρίτη κατηγορία ορισμών, εστιάζει στην υπονόμηση του δημόσιου συμφέροντος ως κεντρικό χαρακτηριστικό του φαινομένου.¹¹¹

Κοινός παρονομαστής όλων των προσεγγίσεων αποτελεί η σύνδεση της διαφθοράς με πρακτικές κατάχρησης εξουσίας και με δίκτυα σχέσεων, μέσω των οποίων δημόσιες αρμοδιότητες και θεσμικοί πόροι αξιοποιούνται προς εξυπηρέτηση αλλότριων — κατά κανόνα ιδιωτικών — συμφερόντων.¹¹² Οι πρακτικές αυτές αποδίδονται κυρίως σε φορείς δημόσιας εξουσίας, όπως τα όργανα της νομοθετικής και δικαστικής λειτουργίας, καθώς και σε δημόσιους υπαλλήλους που ασκούν κάποια μορφή κρατικής αρμοδιότητας, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται η συμμετοχή φορέων του ιδιωτικού τομέα, οι οποίοι συχνά εμπλέκονται σε σχέσεις αμοιβαίας ωφέλειας και ανταλλαγής με δημόσιους λειτουργούς, και συμβάλλουν στη διάβρωση των ηθικών αξιών και της κοινωνικής συνοχής.¹¹³

Στο πλαίσιο αυτό, η Διεθνής Διαφάνεια, το Συμβούλιο της Ευρώπης αλλά και ο ΟΗΕ περιγράφουν τη διαφθορά ως κατάχρηση εξουσίας με σκοπό την αποκόμιση ιδιωτικού οφέλους,¹¹⁴ ενώ ο Kaufmann¹¹⁵ την προσεγγίζει ως μια διαδικασία «ιδιωτικοποίησης» της δημόσιας πολιτικής μέσω της διείσδυσης ιδιωτικών συμφερόντων στη δημόσια διοίκηση. Αντίστοιχα, ο ΟΟΣΑ περιορίζει την ανάλυσή του στον δημόσιο τομέα και ορίζει τη διαφθορά ως ενεργητική ή παθητική κατάχρηση εξουσίας από εκλεγμένους ή διορισμένους δημόσιους λειτουργούς, με σκοπό την απόκτηση οικονομικών ή άλλου είδους ωφελημάτων.¹¹⁶ Παρόμοια κατεύθυνση ακολουθεί και η «Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για ζητήματα Αστικού Δικαίου περί Διαφθοράς», η οποία ορίζει ως διαφθορά κάθε άμεση ή έμμεση απαίτηση, προσφορά ή αποδοχή ωφελήματος που επηρεάζει την αμερόληπτη και ορθή άσκηση των καθηκόντων ενός δημόσιου λειτουργού.¹¹⁷

¹¹⁰ Λάζος, Γ. (2005). *Διαφθορά και Αντιδιαφθορά*, σελ. 30.

¹¹¹ Λάζος, Γ. (2005). Ο.π.

¹¹² Ράικος, Δ. (2006). Ο.π.

¹¹³ Ράικος, Δ. (2006). Ο.π., σελ. 86.

¹¹⁴ Corruption perceptions index (2025). *Transparency International*. Βλ.: <https://transparency.gr/wp-content/uploads/2025/02/CPI2024.pdf> σε συνδ. με Ράικος, Δ. (2006). Ο.π., σελ. 102.

¹¹⁵ Kaufmann, D. (2005). *Myths and Realities of Governance and Corruption*, σελ. 82. Βλ.: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/8089/1/myths_realities_gov_corruption.pdf

¹¹⁶ Glossary of statistical terms (2002). *OECD*, σελ. 106. Βλ.: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/09/oecd-glossary-of-statistical-terms_g1gh9ad7/9789264055087-en.pdf

¹¹⁷ Άρθρο 2 του Ν. 2957/2001 σε συνδ. με Ράικος, Δ. (2006). Ο.π., σελ. 97.

Παρά τις ανωτέρω προσπάθειες ορισμού, στο ελληνικό ποινικό δίκαιο η διαφθορά δεν εμφανίζεται ως ενιαία έννοια ή αυτοτελής κατηγορία στο ειδικό μέρος του Ποινικού Κώδικα. Αντιθέτως, αναγνωρίζεται έμμεσα μέσω διάσπαρτων διατάξεων που περιγράφουν συγκεκριμένες αξιόποινες συμπεριφορές, όπως η παθητική δωροληψία υπαλλήλου (άρθρο 235 ΠΚ), η ενεργητική δωροδοκία υπαλλήλου (άρθρο 236 ΠΚ), η δωροδοκία και δωροληψία δικαστικών λειτουργών (άρθρο 237 ΠΚ), η εμπορία επιρροής (άρθρο 237Α ΠΚ) και η απιστία σχετική με την υπηρεσία (άρθρο 256 ΠΚ). Η νομική τυποποίηση αφορά, λοιπόν, τις πράξεις και όχι το φαινόμενο στο σύνολό του. Η ποινική τυποποίηση, επομένως, αφορά μεμονωμένες πράξεις και όχι το φαινόμενο της διαφθοράς ως ενιαίο κοινωνικό σύνολο.

Η αποσπασματική αυτή ρύθμιση καθιστά τη διαφθορά έννοια «ομπρέλα», κάτω από την οποία εντάσσονται ετερογενή αδικήματα που διατηρούν νομοτυπική αυτοτέλεια, χωρίς να συγκροτούν ένα ενιαίο ποινικό μέγεθος.¹¹⁸ Η νομοτυπική ασάφεια εντείνεται από το γεγονός ότι το φαινόμενο δεν εξαντλείται σε άμεσες οικονομικές συναλλαγές, όπως ο χρηματισμός ή η παροχή δώρων, αλλά εκδηλώνεται και μέσω ευρύτερων δικτύων αλληλεξάρτησης, άτυπης επιρροής και ανταλλαγής ωφελημάτων, στα οποία εντάσσονται πρακτικές όπως ο νεποτισμός, η παράκαμψη διαδικασιών, η παράνομη χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων, η εξασφάλιση προνομιακών ρυθμίσεων ή η απενεργοποίηση ελεγκτικών μηχανισμών μέσω θεσμικών και διαδικαστικών κενών.¹¹⁹ Πολλές από τις πρακτικές αυτές δεν καλύπτονται άμεσα από τον Ποινικό Κώδικα, όχι λόγω περιορισμένης κοινωνικής απαξίας, αλλά επειδή η ποινική τυποποίηση προϋποθέτει σαφή νομοθετική περιγραφή, αντικειμενικά στοιχεία και δυνατότητα αποδεικτικής τεκμηρίωσης.

Η διάκριση μεταξύ κοινωνικής και νομικής έννοιας της διαφθοράς καθίσταται, συνεπώς, κρίσιμη. Κοινωνικά, η διαφθορά αξιολογείται με βάση την παραβίαση της θεσμικής εμπιστοσύνης και την κατάχρηση εξουσιαστικών δυνατοτήτων, ενώ νομικά απαιτείται συγκεκριμένος δόλος, σαφής νομοτυπική υπαγωγή και αποδεικτική δυνατότητα.¹²⁰ Η δυσχέρεια αυτή γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στο πεδίο της εγκληματολογίας των ισχυρών, όπου οι πράξεις διαφθοράς δεν εκδηλώνονται πάντοτε άμεσα, αλλά μέσω σύνθετων διοικητικών αλυσίδων, θεσμικών μηχανισμών και διακριτικών ευχερειών που επιτρέπουν τη διάχυση της ευθύνης. Το ποινικό δίκαιο περιορίζεται έτσι στην αποτύπωση μεμονωμένων, αποδεικτικά προσδιορίσιμων πράξεων, ενώ η συστημική και δομική διάσταση της διαφθοράς παραμένει νομικά αόρατη.¹²¹

Συνολικά, η διαφθορά στο ελληνικό ποινικό δίκαιο συγκροτείται έμμεσα και αποσπασματικά μέσω συγκεκριμένων αδικημάτων που περιγράφουν επιμέρους μορφές κατάχρησης εξουσίας, χωρίς να διαθέτει ενιαίο νομοτυπικό πυρήνα. Η έννοια λειτουργεί ως ευρύς κοινωνικός και

¹¹⁸ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). *Εστίες διαφθοράς στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης στο: Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, & Χ. Παπαχαλαράμπους «Εγκλήματα των Ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα»*, σελ. 187

¹¹⁹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π. σε συνδ. με Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 163.

¹²⁰ Λάζος, Γ. (2005). Ο.π.

¹²¹ Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ. (2014). Ο.π.

πολιτικός όρος, αλλά νομικά παραμένει περιορισμένη, καλύπτοντας μόνο τις ρητά τυποποιημένες αξιόποινες συμπεριφορές.¹²² Η νομοτυπική της ασάφεια δεν απορρέει από έλλειψη κανόνων, αλλά από τα δομικά όρια του ποινικού δικαίου να συλλάβει ένα πολυεπίπεδο και δυναμικό κοινωνικό φαινόμενο.

2.2 Νομική, πολιτική και εγκληματολογική προσέγγιση του φαινομένου της διαφθοράς

Η διαφθορά αποτελεί φαινόμενο σύνθετο, πολυεπίπεδο και βαθιά ενσωματωμένο στις δομές της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, γεγονός που καθιστά αδύνατη την επαρκή ερμηνεία της μέσω μίας και μόνο επιστημονικής προσέγγισης.¹²³ Η διαχρονική ανθεκτικότητα του φαινομένου της διαφθοράς έχει ερμηνευθεί και υπό το πρίσμα της θεωρίας της ανομίας του Merton. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, σε συνθήκες δομικής ανομίας και κοινωνικής ανισότητας αναπτύσσονται άτυποι μηχανισμοί και εξωθεσμικές πρακτικές που λειτουργούν εξισορροπητικά ως προς τις αδυναμίες των επίσημων θεσμών.¹²⁴ Υπό αυτή την έννοια, η διαφθορά δεν συνιστά μόνο παρέκκλιση από τη νομιμότητα, αλλά δύναται να επιτελεί λανθάνουσες λειτουργίες, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση κοινωνικής συναίνεσης και στην αναπαραγωγή του υφιστάμενου κοινωνικού και πολιτικού συστήματος.¹²⁵

Η ποικιλομορφία των εκδηλώσεών της, καθώς και η σύνδεσή της με θεσμικές πρακτικές, σχέσεις εξουσίας και κοινωνικές ιεραρχίες, επιβάλλουν τη συνδυαστική ανάλυσή της από τη νομική επιστήμη, την πολιτική θεωρία και την εγκληματολογία. Κάθε οπτική φωτίζει διαφορετικές πτυχές του φαινομένου, ενώ ταυτόχρονα αποκαλύπτει και τα όριά της, αναδεικνύοντας ότι η διαφθορά δεν μπορεί να προσεγγιστεί ως απλή ατομική απόκλιση ή ηθική παρεκτροπή, αλλά ως οργανωμένη και λειτουργική πρακτική άσκησης και αναπαραγωγής της εξουσίας.

Η νομική προσέγγιση της διαφθοράς εντάσσει το φαινόμενο στο πεδίο του ποινικού δικαίου και το αντιλαμβάνεται, πρωτίστως, ως παραβίαση συγκεκριμένων δικαιϊκών κανόνων που ρυθμίζουν την άσκηση δημόσιας ή θεσμικά κατοχυρωμένης εξουσίας. Η διαφθορά τυποποιείται ως σύνολο αξιόποινων πράξεων, όπως η δωροδοκία, η κατάχρηση εξουσίας και η απιστία στην υπηρεσία, με έμφαση στη στοιχειοθέτηση της αντικειμενικής και υποκειμενικής υπόστασης, στην απόδειξη της παράνομης συναλλαγής και στην

¹²² Ράικος, Δ. (2006). Ο.π., σελ. 85-108 σε συνδ. με Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

¹²³ Ράικος, Δ. (2006). Ο.π., σελ. 85.

¹²⁴ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 175-176.

¹²⁵ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 176-177.

απόδοση ατομικής ποινικής ευθύνης.¹²⁶ Στο πλαίσιο αυτό, η νομική επιστήμη επιχειρεί να διασφαλίσει τη νομιμότητα, τη διαφάνεια και την ορθή λειτουργία της δημόσιας διοίκησης μέσω της ποινικής καταστολής. Ωστόσο, η βασική αδυναμία της νομικής προσέγγισης της διαφθοράς δεν έγκειται στην ασάφεια ή την ελλιπή διατύπωση των κανόνων δικαίου. Αντιθέτως, το σύγχρονο ποινικό δίκαιο διαθέτει εκτεταμένο και σαφώς τυποποιημένο κανονιστικό οπλοστάσιο για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων μορφών διαφθοράς. Το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στη δομική ανεπάρκεια του δικαίου να αποτυπώσει και να ερμηνεύσει τη συστημική και επαναλαμβανόμενη φύση του φαινομένου.¹²⁷ Η διαφθορά, μέσα από το νομικό πρίσμα, εμφανίζεται ως μεμονωμένο γεγονός ή ως απόκλιση ατομικής συμπεριφοράς, αποσπασμένη από τα ευρύτερα θεσμικά, πολιτικά και κοινωνικά συμφραζόμενα που τη γεννούν. Με τον τρόπο αυτό της προσδίδεται ένας χαρακτήρας τυχαιότητας, με αποτέλεσμα να ανάγεται σε ένα μεμονωμένο και ατυχές συμβάν.

Η νομική τυποποίηση προϋποθέτει τη σαφή διάκριση μεταξύ νόμιμου και παράνομου, καθώς και την εξατομίκευση της ευθύνης. Με τον τρόπο αυτό, η διαφθορά αντιμετωπίζεται ως διακριτή παραβίαση της νομιμότητας και όχι ως σταθερό πλέγμα σχέσεων, άτυπων πρακτικών και θεσμικών ανοχών που διαπερνούν τον κρατικό μηχανισμό και τη διαδικασία άσκησης της εξουσίας. Η έμφαση στη διμερή σχέση δράστη-κράτους ή δράστη-ωφελομένου περιορίζει την κατανόηση της διαφθοράς ως οργανωμένης πρακτικής και συγκαλύπτει τον ρόλο των δομών εντός των οποίων αυτή καθίσταται λειτουργική και ανθεκτική. Παράλληλα, η νομική προσέγγιση τείνει να αποδίδει προτεραιότητα στην οικονομική ζημία ή στο παράνομο αντάλλαγμα, παραμερίζοντας άλλες κρίσιμες διαστάσεις του φαινομένου, όπως η αλλοίωση της ισότητας ενώπιον του νόμου, η υποβάθμιση της δημοκρατικής λογοδοσίας και η μετατροπή του πολίτη από φορέα δικαιωμάτων σε «πελάτη» ενός άτυπου συστήματος διαμεσολάβησης.¹²⁸ Έτσι, η κοινωνική και πολιτική βλάβη που προκαλεί η διαφθορά δεν αποτυπώνεται επαρκώς στο νομικό της περίγραμμα.

Επιπλέον, η εφαρμογή των ποινικών κανόνων για τη διαφθορά δεν είναι ουδέτερη ούτε ομοιόμορφη. Η επιλογή των υποθέσεων που καταλήγουν να διερευνώνται και να διώκονται ποινικά, η ένταση της κατασταλτικής αντίδρασης και η τελική απονομή δικαιοσύνης επηρεάζονται από εξω-νομικούς παράγοντες, όπως οι σχέσεις εξουσίας, η πολιτική επιρροή και η κοινωνική θέση των εμπλεκόμενων.¹²⁹ Το γεγονός αυτό ενισχύει την αντίληψη της διαφθοράς ως εξαίρεσης και όχι ως συστημικού χαρακτηριστικού ορισμένων διοικητικών και πολιτικών πρακτικών. Συνεπώς, η νομική προσέγγιση της διαφθοράς, παρότι αναγκαία για την ποινική της αντιμετώπιση, εμφανίζει εγγενείς περιορισμούς ως προς την ερμηνεία της

¹²⁶ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). *Εστίες διαφθοράς στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης*, σε Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, & Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), «Εγκλήματα των Ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 187.

¹²⁷ Ράικος, Δ. (2006). Ο.π., σελ. 99.

¹²⁸ Τέντες, Ι. (2016). *Η αναγκαιότητα μίας εθνικής στρατηγικής κατά της Διαφθοράς*, στο Γασπαρινάτου, Μ., (επιμ.), «Εγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης». Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Στέργιο Αλεξιάδη, Α' τόμος, σελ. 721.

¹²⁹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 185-186.

πλήρους έκτασης και της λειτουργίας του φαινομένου. Η αδυναμία της να υπερβεί τον ατομοκεντρικό και περιστασιακό χαρακτήρα της ποινικής ευθύνης καθιστά δυσχερή την κατανόηση της διαφθοράς ως δομικού και συστημικού μηχανισμού άσκησης και αναπαραγωγής της εξουσίας. Υπό το πρίσμα αυτό, η νομική ανάλυση καθίσταται πληρέστερη μόνο όταν αναγνωρίζει τα όριά της και συμπληρώνεται από ευρύτερες θεωρητικές προσεγγίσεις που αναδεικνύουν τη θεσμική και πολιτική διάσταση του φαινομένου.

Με τον τρόπο αυτό καθίσταται αόρατη η «σχεδιακή» του διάσταση, δηλαδή το γεγονός ότι η διαφθορά συγκροτεί ένα σύστημα κάθετων και οριζόντιων σχέσεων εξουσίας που διατρέχει τον κρατικό μηχανισμό, τη δημόσια διοίκηση και την πολιτική διαδικασία. Παράλληλα, αποσιωπάται η καταπάτηση θεμελιωδών δικαιωμάτων, καθώς ο πολίτης παύει να αντιμετωπίζεται ως φορέας δικαιωμάτων και μετατρέπεται σε «πελάτη» ενός άτυπου συστήματος πρόσβασης, διαμεσολάβησης και εξυπηρέτησεων. Έτσι, η διαφθορά εμφανίζεται κυρίως ως εξαίρεση από τη νομιμότητα και όχι ως δομικό χαρακτηριστικό της λειτουργίας ορισμένων πολιτικών και διοικητικών συστημάτων.¹³⁰

Η πολιτική προσέγγιση μετατοπίζει το ενδιαφέρον από την τυπική παρανομία στην αλλοίωση της ίδιας της δημοκρατικής διαδικασίας. Η διαφθορά, εδώ, νοείται ως πρακτική που διαβρώνει τη λήψη πολιτικών αποφάσεων και υπονομεύει το δημόσιο συμφέρον, καθώς οι πολιτικές επιλογές και οι θεσμικές ρυθμίσεις δεν καθορίζονται με βάση συλλογικά κριτήρια, αλλά μέσα από δίκτυα διαπλεκόμενων συμφερόντων.¹³¹ Ο όρος αυτός αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποκαλυπτικός, καθώς αποτυπώνει τη διαρκή αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας και τη μετατροπή της πολιτικής σε πεδίο ανταλλαγών, επιρροών και αμοιβαίων εξυπηρέτησεων. Ιδίως στις περιπτώσεις υψηλής διαφθοράς, η πολιτική διαδικασία υπερβαίνει τις ήπιες μορφές πελατειακών σχέσεων και αφορά στρατηγικές επιλογές εξουσίας και βασικές κατευθύνσεις κυβερνητικής πολιτικής. Η αιχμαλωσία της πολιτικής από οικονομικά κέντρα ισχύος και η υποβάθμιση της νομοθετικής λειτουργίας σε εργαλείο εξωθεσμικών συμφερόντων συνιστούν σοβαρή απειλή για το κράτος δικαίου και τους δημοκρατικούς θεσμούς του.¹³² Η νομιμότητα υποχωρεί έναντι της σκοπιμότητας και η πολιτική προσομοιάζει με διαδικασία διαχείρισης συμφερόντων με όρους επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας.

Η εγκληματολογική προσέγγιση υπερβαίνει την εστίαση της νομικής ανάλυσης στην παραβίαση συγκεκριμένων κανόνων δικαίου και την έμφαση της πολιτικής προσέγγισης στις επιπτώσεις της διαφθοράς για τη δημοκρατική λειτουργία των θεσμών, εντάσσοντας το

¹³⁰ Ράικος, Δ. (2006). Ο.π., σελ 99.

¹³¹ Transparency International. «What is Corruption?» Ανακτήθηκε από: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>

¹³² Καρύδης, Β. και Βασιλαντωνοπούλου, Β., (2015). Η εγκληματικότητα του λευκού κολάρου και η μηχανή της διαφθοράς. Βλ.: https://monaxeos.blogspot.com/2015/01/blog-post_24.html

φαινόμενο στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνικής οργάνωσης και της λειτουργίας των θεσμών. Κεντρική θέση κατέχει εδώ η λειτουργική θεώρηση της παρέκκλισης και η έννοια της «πολιτικής μηχανής», σύμφωνα με την οποία οι πελατειακές σχέσεις και οι άτυπες συνδιαλλαγές δεν αποτελούν απλές αποκλίσεις από τη θεσμική κανονικότητα, αλλά λειτουργικά στοιχεία του πολιτικού συστήματος.¹³³ Η διαφθορά λειτουργεί ως μηχανισμός διαμεσολάβησης συμφερόντων, ενσωμάτωσης κοινωνικών ομάδων και εξισορρόπησης ανισοτήτων πρόσβασης στην εξουσία. Υπό αυτή την οπτική, η διαφθορά δεν αποσταθεροποιεί το σύστημα, αλλά αντιθέτως συμβάλλει στη διατήρησή του, λειτουργώντας ως «συγκολλητική ουσία» των θεσμικών αρμών. Η λειτουργικότητά της εξηγεί την ανθεκτικότητά της απέναντι σε αποσπασματικές παρεμβάσεις αντεγκληματικής πολιτικής και καταδεικνύει ότι η αντιμετώπισή της δεν μπορεί να περιοριστεί σε ποινικά μέτρα. Αντιθέτως, προϋποθέτει δομικές αλλαγές στους θεσμούς, στους μηχανισμούς κατανομής πόρων και στους κανόνες άσκησης της πολιτικής και διοικητικής εξουσίας.

Συνολικά, η συνδυαστική θεώρηση της διαφθοράς από τη νομική, πολιτική και εγκληματολογική σκοπιά αναδεικνύει ότι πρόκειται για φαινόμενο βαθιά ενσωματωμένο στις δομές του σύγχρονου κοινωνικού και πολιτικού συστήματος. Η κατανόησή της ως συστήματος διαπλεκόμενων σχέσεων και όχι ως μεμονωμένης παρανομίας αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση τόσο για την ερμηνεία της λειτουργίας της όσο και για τον σχεδιασμό ουσιαστικών και αποτελεσματικών στρατηγικών αντιμετώπισής της.

2.3 Η δομική διαπλοκή πολιτικής και οικονομικής εξουσίας και η λειτουργικότητα της διαφθοράς

Η σχέση μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας δεν συγκροτείται αποκλειστικά ως σχέση ελέγχου ή αντιπαράθεσης, αλλά αναπτύσσεται συχνά ως σχέση αλληλεξάρτησης και συντονισμού. Στο πλαίσιο αυτό, η διαπλοκή δεν εμφανίζεται απλώς ως παθολογική εκτροπή από τη θεσμική κανονικότητα, αλλά ως δομικό χαρακτηριστικό της οργάνωσης της εξουσίας. Πρόκειται για μια σταθερή και θεσμοποιημένη σχέση, η οποία ενσωματώνεται στους μηχανισμούς διακυβέρνησης και επηρεάζει καθοριστικά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, τη χάραξη δημόσιων πολιτικών και τη ρύθμιση της οικονομικής δραστηριότητας. Η σταθερότητα αυτών των σχέσεων δημιουργεί το υπόβαθρο εντός του οποίου αναπτύσσονται και παγιώνονται πρακτικές διαφθοράς, οι οποίες παύουν να εμφανίζονται ως μεμονωμένες παρεκκλίσεις και εντάσσονται στη λειτουργική κανονικότητα του συστήματος.

Η διαπλοκή, ωστόσο, δεν εξαντλείται σε ένα αφηρημένο επίπεδο δομικών σχέσεων, αλλά εκδηλώνεται μέσα από συγκεκριμένους μηχανισμούς που την καθιστούν λειτουργική και ανθεκτική στον χρόνο. Σε αυτό το σημείο, η έννοια της «πολιτικής μηχανής» καθίσταται

¹³³ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π., σελ. 96-97.

ιδιαίτερα χρήσιμη, καθώς επιτρέπει τη μετάβαση από τη γενική ανάλυση της δομικής διαπλοκής στην κατανόηση των συγκεκριμένων διαδικασιών μέσω των οποίων η διαφθορά ενσωματώνεται στην καθημερινή λειτουργία των θεσμών.

Οι διαδικασίες μέσω των οποίων πρακτικές διαφθοράς και παρανομίας παύουν να εμφανίζονται ως εξαιρετικά φαινόμενα και ενσωματώνονται σταδιακά στην καθημερινή λειτουργία των θεσμών, εγείρουν το ζήτημα των μηχανισμών που καθιστούν δυνατή αυτή τη θεσμική ενσωμάτωση. Η έννοια της «πολιτικής μηχανής» επιτρέπει τη διερεύνηση της διαδικασίας αυτής, προσφέροντας ένα αναλυτικό πλαίσιο για την κατανόηση των δικτύων εξουσίας, των άτυπων μορφών διαμεσολάβησης και των ανταλλαγών που συμβάλλουν στη σταθεροποίηση της διαφθοράς ως δομικού στοιχείου του πολιτικού συστήματος.¹³⁴ Η πολιτική μηχανή της διαφθοράς, λοιπόν, προσεγγίζεται όχι απλώς ως περιγραφικός όρος, αλλά ως μηχανισμός μέσω του οποίου η παρανομία μετασχηματίζεται σε θεσμικά ανεκτή πρακτική, παράγοντας μορφές κανονικοποίησης μέσω σταθερών δικτύων ανταλλαγών και διαμεσολάβησης.¹³⁵

Η πολιτική διαφθορά δεν μπορεί να περιοριστεί σε ερμηνείες που εστιάζουν αποκλειστικά στην ατομική ευθύνη ή στην ηθική αποτυχία συγκεκριμένων δρώντων.¹³⁶ Η επαναληπτική και διαχρονική παρουσία της υποδηλώνει ότι πρόκειται για φαινόμενο ενσωματωμένο σε θεσμικές και κοινωνικές δομές. Στο πλαίσιο αυτό, η «πολιτική μηχανή» αναφέρεται σε ένα σύνολο πρακτικών, σχέσεων και διαδικασιών που λειτουργούν ως μηχανισμοί διαμεσολάβησης μεταξύ πολιτικής εξουσίας, οικονομικών συμφερόντων και κοινωνικής βάσης. Μέσω αυτών των μηχανισμών, η πρόσβαση σε πόρους, ευκαιρίες και πολιτική επιρροή οργανώνεται όχι μόνο μέσω επίσημων θεσμών αλλά και μέσω άτυπων δικτύων που συγκροτούν ένα παράλληλο σύστημα ανταλλαγών, το οποίο συχνά λειτουργεί συμπληρωματικά ή ακόμη και ανταγωνιστικά προς το τυπικό θεσμικό πλαίσιο.

Η αξιοποίηση της μερτονικής διάκρισης μεταξύ έκδηλων και λανθανουσών λειτουργιών, παρέχει ένα χρήσιμο κρίσιμο αναλυτικό εργαλείο για την κατανόηση αυτής της δυναμικής. Στην παρούσα ανάλυση, η θεωρητική αυτή διάκριση δεν υιοθετείται ως λειτουργιστική δικαιολόγηση της διαφθοράς, αλλά ως κριτικό εργαλείο αποκάλυψης των τρόπων με τους οποίους πρακτικές που εμφανίζονται ως αποκλίνουσες μπορούν να συμβάλλουν στη σταθεροποίηση συγκεκριμένων σχέσεων εξουσίας.¹³⁷ Οι έκδηλες λειτουργίες των πολιτικών θεσμών συνδέονται με τη δημοκρατική εκπροσώπηση, τη λογοδοσία και τη διασφάλιση του δημόσιου συμφέροντος.¹³⁸ Ωστόσο, οι λανθάνουσες λειτουργίες τους ενδέχεται να περιλαμβάνουν τη διατήρηση δικτύων αμοιβαιότητας, την άτυπη αναδιανομή πόρων και τη

¹³⁴ Γασπαρινάτου, Μ. (2019).Ο.π., σελ. 177-178.

¹³⁵ Γασπαρινάτου, Μ. (2019).Ο.π., σελ. 178.

¹³⁶ Γασπαρινάτου, Μ. (2019).Ο.π., σελ. 176.

¹³⁷ Γασπαρινάτου, Μ. (2019).Ο.π., σελ. 175-177.

¹³⁸ Γασπαρινάτου, Μ. (2019).Ο.π.

δημιουργία σχέσεων εξάρτησης που συμβάλλουν στη συνοχή του πολιτικού συστήματος και στην αναπαραγωγή των υφιστάμενων σχέσεων ισχύος.¹³⁹

Στο ίδιο πλαίσιο, η έννοια της ανομίας καθίσταται κρίσιμη για την κατανόηση της λειτουργίας της πολιτικής μηχανής. Η κατάσταση ανομίας αντιστοιχεί με την απόσταση μεταξύ των κοινωνικά προβαλλόμενων στόχων επιτυχίας και της πραγματικής πρόσβασης στα θεσμικά κατοχυρωμένα, νόμιμα μέσα για την επίτευξή τους, ενώ η ισχυρή κοινωνική πίεση υπέρ της επίτευξης των στόχων αυτών τείνει να στιγματίζει ως αποτυχημένους όσους αδυνατούν να τους επιτύχουν.¹⁴⁰ Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η προσφυγή σε άτυπες ή παράτυπες πρακτικές δεν εμφανίζεται απαραίτητα ως απόκλιση, αλλά ως μορφή προσαρμογής σε δομικούς περιορισμούς και κοινωνικές ανισότητες του συστήματος.

Η πολιτική μηχανή λειτουργεί ως κόμβος συγκέντρωσης και συντονισμού αυτών των διαδικασιών. Μέσα από πελατειακές ανταλλαγές, άτυπες συμφωνίες και προνομιακή πρόσβαση σε κρατικούς πόρους, δημιουργείται ένα πλέγμα σχέσεων που επιτρέπει την απορρόφηση κοινωνικών εντάσεων και τη διατήρηση της πολιτικής σταθερότητας.¹⁴¹ Η συναίνεση που παράγεται δεν βασίζεται αποκλειστικά σε ιδεολογική ταύτιση ή θεσμική εμπιστοσύνη, αλλά ενισχύεται τόσο από κυρίαρχα ιδεολογικά αφηγήματα που νομιμοποιούν την υφιστάμενη κοινωνική τάξη όσο και από σχέσεις ανταλλαγής και συνενοχής σε παράτυπες πρακτικές, μέσω των οποίων εξασφαλίζονται υλικά ή συμβολικά οφέλη.¹⁴²

Η λειτουργία της πολιτικής μηχανής καθίσταται ιδιαίτερα εμφανής όταν εξετάζεται η σχέση μεταξύ μικροκλίμακας και μακροκλίμακας διαφθοράς. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο αναπτύσσεται σταδιακά ένας μηχανισμός ανατροφοδότησης, μέσω του οποίου η συμμετοχή σε μικρότερης κλίμακας παρατυπίες συμβάλλει στην κανονικοποίηση ευρύτερων μορφών πολιτικής και οικονομικής διαφθοράς. Καθημερινές μορφές άτυπων πρακτικών – όπως εξυπηρετήσεις, διευθετήσεις και πελατειακές παρεμβάσεις – δεν αποτελούν απλώς μεμονωμένα περιστατικά, αλλά εντάσσονται σε ευρύτερα δίκτυα ανταλλαγών που δημιουργούν ανοχή απέναντι σε μεγαλύτερες μορφές δομικής διαπλοκής.¹⁴³ Με τον τρόπο αυτό, η συμμετοχή ευρύτερων κοινωνικών στρωμάτων σε μικρές μορφές παρατυπίας συμβάλλει στη νομιμοποίηση μεγαλύτερων μορφών πολιτικής και οικονομικής διαφθοράς, καθιστώντας δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας.

Η ελληνική εμπειρία συνιστά ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της δυναμικής. Η εξέλιξη του κοινοβουλευτικού συστήματος συνδέθηκε ιστορικά με την ανάπτυξη πελατειακών δικτύων, τα οποία λειτούργησαν ως βασικοί μηχανισμοί πολιτικής ενσωμάτωσης. Τα πολιτικά κόμματα, πέρα από τον επίσημο ρόλο τους ως φορείς εκπροσώπησης, ανέλαβαν συχνά τη λειτουργία της σύνδεσης κοινωνικών ομάδων με το

¹³⁹ Γασπαρινάτου, Μ. (2019).Ο.π.

¹⁴⁰ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π., σελ. 75-79 & 94-96.

¹⁴¹ Γασπαρινάτου, Μ. (2019).Ο.π., σελ. 177-178 σε συνδ. με Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π., σελ. 96-97.

¹⁴² Γασπαρινάτου, Μ. (2019).Ο.π.

¹⁴³ Γασπαρινάτου, Μ. (2019).Ο.π., σελ. 178.

κράτος, δημιουργώντας σχέσεις αλληλεξάρτησης που ενίσχυσαν την πολιτική σταθερότητα αλλά περιόρισαν τη θεσμική αυτονομία.¹⁴⁴ Σε αυτό το πλαίσιο, η πολιτική μηχανή δεν εμφανίζεται ως εξωτερική παρέκκλιση αλλά ως εσωτερικός μηχανισμός λειτουργίας του συστήματος.

Κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης, οι σχέσεις μεταξύ πολιτικής εξουσίας και οικονομικών ελίτ ενισχύθηκαν μέσα από τη διαμόρφωση νέων πεδίων κεφαλαιακής συσσώρευσης και την ένταξη της χώρας σε διεθνείς οικονομικές δομές.¹⁴⁵ Η εξέλιξη αυτή δεν κατήγγησε τις υφιστάμενες μορφές πολιτικής διαμεσολάβησης, αλλά τις αναδιαμόρφωσε, δημιουργώντας νέα δίκτυα συνεργασίας μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών συμφερόντων.¹⁴⁶ Η πολιτική μηχανή λειτούργησε ως συνδετικός κρίκος μεταξύ κρατικών πόρων και ιδιωτικής οικονομικής δραστηριότητας, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ενός άτυπου πλαισίου ανταλλαγών και πολιτικής ανοχής.¹⁴⁷

Η στενή διασύνδεση κομματικών μηχανισμών και κρατικής διοίκησης ενίσχυσε περαιτέρω τη δυναμική αυτή, δημιουργώντας συνθήκες όπου η διάκριση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού συμφέροντος καθίσταται δυσδιάκριτη. Η διαφθορά, στο πλαίσιο αυτό, δεν λειτουργεί μόνο ως μέσο ατομικού πλουτισμού, αλλά και ως μηχανισμός διαχείρισης της κοινωνικής συναίνεσης και της πολιτικής νομιμοποίησης.¹⁴⁸ Η κανονικοποίησή της αντανάκλα την ενσωμάτωσή της σε καθημερινές πρακτικές που επιτρέπουν την αναπαραγωγή σχέσεων εξουσίας χωρίς την ανάγκη ανοιχτής σύγκρουσης.

Η πολιτική μηχανή μπορεί να ιδωθεί επίσης ως σημείο συνάντησης μεταξύ πολιτικών θεσμών και κρατικό-εταιρικών σχέσεων, όπου δημόσιοι και ιδιωτικοί δρώντες συντονίζονται μέσω επίσημων και ανεπίσημων διαύλων. Στο επίπεδο αυτό, η διαφθορά μετατρέπεται σε μηχανισμό συντονισμού συμφερόντων, δημιουργώντας δομές που λειτουργούν παράλληλα με το θεσμικό πλαίσιο και επηρεάζουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων.¹⁴⁹

Υπό το πρίσμα αυτό, η πολιτική διαφθορά δεν συνιστά απλώς δυσλειτουργία ενός κατά τα άλλα ορθολογικού συστήματος, αλλά εντάσσεται σε ένα πλέγμα λανθανουσών λειτουργιών που συμβάλλουν στη σταθεροποίηση των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας. Με όρους μερτονικής ανάλυσης, η πολιτική μηχανή δεν αξιολογείται κανονιστικά ως θεμιτή πρακτική, αλλά αναλύεται ως λανθάνουσα λειτουργία που συμβάλλει στη σταθεροποίηση ενός δομικά ανομικού συστήματος. Η πολιτική μηχανή της διαφθοράς λειτουργεί, συνεπώς, ως μηχανισμός που παράγει και αναπαράγει την κανονικοποίηση της παρανομίας

¹⁴⁴ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 178-179.

¹⁴⁵ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 179.

¹⁴⁶ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 180-181.

¹⁴⁷ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 180.

¹⁴⁸ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π.

¹⁴⁹ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π.

δημιουργώντας συνθήκες υπό τις οποίες η επιλεκτική εφαρμογή των κανόνων καθίσταται δυνατή και κοινωνικά ανεκτή.¹⁵⁰ Έτσι, η ανάλυση της πολιτικής μηχανής ανοίγει τον δρόμο για τη διερεύνηση των διαδικασιών μέσω των οποίων οι θεσμοί ελέγχου και λογοδοσίας ενδέχεται να αδρανοποιούνται επιλεκτικά. Συνεπώς, η πολιτική μηχανή δεν αποτελεί απλώς σύμπτωμα θεσμικής δυσλειτουργίας, αλλά μορφή οργάνωσης της εξουσίας που επιτρέπει τη συνύπαρξη νομιμότητας και παρανομίας, καθιστώντας δυνατή την επιλεκτική εφαρμογή των κανόνων και την αναπαραγωγή των σχέσεων ισχύος.¹⁵¹

2.4 Η διαφθορά ως συστατικό στοιχείο του Κρατικού-Εταιρικού εγκλήματος

Η διαφθορά συνιστά κρίσιμο και αναπόσπαστο στοιχείο του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, όχι απλώς ως συνοδευτική ή παρεπόμενη πρακτική, αλλά ως δομικός μηχανισμός που καθιστά δυνατή τη συγκρότηση και τη διαρκή αναπαραγωγή του.¹⁵² Στο πλαίσιο των σχέσεων μεταξύ πολιτικής εξουσίας, δημόσιας διοίκησης και οικονομικών συμφερόντων, η διαφθορά λειτουργεί ως μέσο σύζευξης κρατικών και ιδιωτικών δρώντων, επιτρέποντας τη σύμπλευση επιδιώξεων που διαφορετικά θα προσέκρουαν σε θεσμικά, κανονιστικά ή ελεγκτικά εμπόδια.¹⁵³

Υπό αυτό το πρίσμα, η διαφθορά δεν μπορεί να αναλυθεί αποκλειστικά ως μεμονωμένη παραβατική πρακτική ή ως ηθική παρεκτροπή συγκεκριμένων προσώπων. Αντίθετα, συνιστά μηχανισμό αλλοίωσης των όρων λειτουργίας των θεσμών και των κοινωνικών σχέσεων, ιδίως εκείνων που φέρουν δημόσιο χαρακτήρα. Η αλλοίωση αυτή πραγματοποιείται μέσω αθέμιτων και συχνά αδιαφανών ανταλλαγών, οι οποίες εντάσσονται σε σταθερά πλέγματα σχέσεων και εξυπηρετούν συγκεκριμένα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα, μετατρέποντας τη θεσμική νομιμότητα σε εργαλείο διαμεσολάβησης μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού οφέλους.¹⁵⁴

Σε αντίθεση με άλλες μορφές επίσημης απόκλισης, η διαφθορά χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη μυστικών ή άτυπων συναλλαγών, οι οποίες δεν περιορίζονται στη δωροδοκία, αλλά περιλαμβάνουν ευρύτερα φαινόμενα, όπως οι πελατειακές σχέσεις, η θεσμική εύνοια, η οικογενειοκρατία και η προνομιακή πρόσβαση σε κρατικούς πόρους και διαδικασίες. Οι πρακτικές αυτές δεν αναπτύσσονται εκτός του κράτους, αλλά εμπλέκονται άμεσα με αυτό, αξιοποιώντας τη θεσμική του ισχύ και τις κανονιστικές του αρμοδιότητες. Ως εκ τούτου, η

¹⁵⁰ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 182.

¹⁵¹ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 182-183.

¹⁵² Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 54.

¹⁵³ Bezlon, T & Gounev, P. (2012). *Organised crime, corruption and public bodies*. Στο P. Gounev, & V. Ruggiero (Επιμ.), «Corruption and Organized Crime in Europe: Illegal Partnerships», σελ. 34.

¹⁵⁴ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 187.

διαφθορά δεν συνιστά απλώς κατάχρηση δημόσιου αξιώματος, αλλά μορφή συστηματικής διαμεσολάβησης μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού συμφέροντος.

Η εννοιολογική σύνδεση της διαφθοράς με το κρατικό-εταιρικό έγκλημα αναδεικνύει τη δυσκολία σαφούς οριοθέτησής της ως μορφής κρατικού εγκλήματος με την παραδοσιακή έννοια.¹⁵⁵ Η έλλειψη ενιαίου νομικού ορισμού, καθώς και οι διαφοροποιήσεις ως προς το εύρος των πράξεων που εντάσσονται στον όρο «διαφθορά» σε διαφορετικά πολιτικά και θεσμικά πλαίσια, καθιστούν το φαινόμενο εννοιολογικά ρευστό. Ωστόσο, αυτή ακριβώς η ρευστότητα επιτρέπει στη διαφθορά να λειτουργεί ως γέφυρα μεταξύ τυπικά νόμιμων κρατικών διαδικασιών και κοινωνικά επιβλαβών αποτελεσμάτων, τα οποία παραμένουν συχνά εκτός ποινικού ελέγχου.

Στο πλαίσιο του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος, η διαφθορά δεν εκδηλώνεται ως μεμονωμένη πράξη, αλλά ως συστηματική διαδικασία που διευκολύνει τη σύμπραξη κρατικών και οικονομικών φορέων. Μέσω αυτής της σύμπραξης, διαμορφώνονται άτυπα καθεστώτα εξουσίας, στα οποία η θεσμική νομιμότητα χρησιμοποιείται όχι ως όριο, αλλά ως μέσο ανακατεύθυνσης δημόσιων πόρων, στρέβλωσης διοικητικών σκοπών και αναπαραγωγής ιδιωτικών ωφελημάτων εις βάρος του συλλογικού συμφέροντος.¹⁵⁶ Η διαφθορά, υπό αυτή την έννοια, δεν αποτελεί εξωτερική απειλή για το κράτος, αλλά εσωτερικό μηχανισμό που ενισχύει και σταθεροποιεί συγκεκριμένες σχέσεις ισχύος.

Η κατανόηση της διαφθοράς ως συστατικού στοιχείου του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος επιτρέπει τη μετατόπιση της ανάλυσης από την ατομική ευθύνη στη θεσμική λειτουργία, αναδεικνύοντάς την ως το υπόβαθρο ή το πλέγμα σχέσεων επί του οποίου εκδηλώνονται μορφές κρατικό-εταιρικής παραβατικότητας, μέσα από κάθετες και οριζόντιες δομές διασύνδεσης μεταξύ κρατικών και οικονομικών δρώντων. Αναδεικνύει ότι η κοινωνική βλάβη δεν παράγεται αποκλειστικά μέσω παράνομων ενεργειών, αλλά και μέσω πρακτικών που εντάσσονται σε τυπικά νόμιμα πλαίσια, όταν αυτά αξιοποιούνται συστηματικά προς όφελος ισχυρών πολιτικοοικονομικών συμφερόντων.¹⁵⁷ Υπό αυτό το πρίσμα, η διαφθορά λειτουργεί ως μηχανισμός διασύνδεσης κράτους και οικονομικής εξουσίας, προετοιμάζοντας το έδαφος για την κανονικοποίηση της παρανομίας και τη σταδιακή αδρανοποίηση των μηχανισμών ποινικής λογοδοσίας, που θα αναλυθούν στις επόμενες ενότητες.¹⁵⁸

Η διάχυση της διαφθοράς σε πολλαπλά επίπεδα της κοινωνικής ζωής δεν συνεπάγεται εξίσωση ευθυνών ή άρση των ιεραρχιών ισχύος. Αντίθετα, λειτουργεί ως ιδεολογικός μηχανισμός γενίκευσης της συνενοχής, μέσω του οποίου οι δομικές μορφές πολιτικής και

¹⁵⁵ Green, P. & Ward, T. (2004). *State Crime: Governments, Violence and Corruption*, σελ. 11.

¹⁵⁶ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 157.

¹⁵⁷ Tombs, S. & Whyte, D. (2020). *The Shifting Imaginaries of Corporate Crime*, σελ. 16-17.

¹⁵⁸ Αλοσκόφης, Ο. (2019). Ο.π., σελ. 89.

οικονομικής διαφθοράς αποπολιτικοποιούνται και καθίστανται κοινωνικά ανεκτές.¹⁵⁹ Με τον τρόπο αυτό, η διαφθορά δεν περιορίζεται στη διευκόλυνση παράνομων πρακτικών, αλλά συμβάλλει ενεργά στην αναστολή οργανωμένων κοινωνικών αντιδράσεων και στη σταθεροποίηση των σχέσεων εξουσίας.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΦΘΟΡΑ ΩΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΡΑΤΙΚΟΥ–ΕΤΑΙΡΙΚΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

3.1 Τυπολογίες κρατικού-εταιρικού εγκλήματος

Η έννοια του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος δεν παραπέμπει σε μία ενιαία και ομοιογενή μορφή παραβατικής δράσης, αλλά σε ένα πλέγμα διαφορετικών τρόπων μέσω των οποίων παράγεται κοινωνική βλάβη στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης κρατικών και οικονομικών φορέων.¹⁶⁰ Η τυπολογική προσέγγιση του φαινομένου δεν έχει απλώς ταξινομητικό χαρακτήρα, αλλά λειτουργεί ως αναλυτικό εργαλείο που επιτρέπει την κατανόηση των μηχανισμών, μέσα από τους οποίους η παραβατικότητα των ισχυρών καθίσταται θεσμικά εφικτή, κοινωνικά ανεκτή και ποινικά δυσδιάκριτη. Στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου, ο φαινότυπος των μορφών κρατικό-εταιρικής διαπλοκής δεν παρουσιάζεται για να επεξηγηθεί εκ νέου, αλλά για να αναδείξει το *modus operandi* μέσω του οποίου, παράγεται και αναπαράγεται η πολιτική διαφθορά ως μηχανισμός διασύνδεσης κράτους και οικονομικής εξουσίας.

Κοινό χαρακτηριστικό των επιμέρους τυπολογιών αποτελεί το γεγονός ότι η κοινωνική βλάβη δεν προκύπτει, όπως ήδη ειπώθηκε, κατ' ανάγκην από πράξεις που είναι εξ αρχής παράνομες, αλλά από την ένταξη κατ' αρχήν νόμιμων δραστηριοτήτων σε πλέγματα σχέσεων, μέσων και στρατηγικών που αποσκοπούν στην εξυπηρέτηση συγκεκριμένων πολιτικών και οικονομικών επιδιώξεων.

Μία βασική τυπολογική μορφή, αφορά την κατάχρηση θεσμοθετημένων και τυπικά νόμιμων διαδικασιών. Στις περιπτώσεις αυτές, το αντικείμενο της δραστηριότητας δεν παραβιάζει αυτοτελώς το ισχύον νομικό πλαίσιο· η εγκληματική του διάσταση αναδύεται όταν αξιοποιείται στο πλαίσιο οργανωμένων σχέσεων μεταξύ κρατικών και εταιρικών φορέων, οι οποίες επιτρέπουν την ανακατεύθυνση δημόσιων πόρων, την αλλοίωση διοικητικών σκοπών ή την εξυπηρέτηση ιδιωτικών συμφερόντων εις βάρος του δημόσιου συμφέροντος. Το κρίσιμο στοιχείο δεν είναι η μεμονωμένη πράξη, αλλά το σύστημα σχέσεων που τη στηρίζει, τη νομιμοποιεί και την καθιστά επαναλαμβανόμενη.¹⁶¹ Έναν δεύτερο τύπο,

¹⁵⁹ Αλοσκόφης, Ο. (2019). Ο.π.

¹⁶⁰ Κουρούτζας, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 123.

¹⁶¹ Κουρούτζας, Χ. (2019). Ο.π.

συνιστά η παραγωγή κρατικού-εταιρικού εγκλήματος μέσω της αδρανοποίησης του τυπικού κοινωνικού και θεσμικού ελέγχου.¹⁶² Η αδρανοποίηση αυτή δεν εκδηλώνεται αποκλειστικά ως παθητική αμέλεια, αλλά συχνά ως αποτέλεσμα συνειδητών πολιτικών, διοικητικών ή νομοθετικών επιλογών που αποδυναμώνουν τους μηχανισμούς εποπτείας και λογοδοσίας. Η υπαγωγή σοβαρών παραβάσεων σε ηπιότερα ρυθμιστικά καθεστώτα, η καθυστέρηση ή η χειραγώγηση ερευνών, η ολιγωρία των αρμόδιων αρχών και η επιλεκτική εφαρμογή του νόμου, συγκροτούν ένα περιβάλλον άτυπης αλλά θεσμικά ανεκτής ατιμωρησίας, στο οποίο ο νόμος δεν καταργείται τυπικά, αλλά καθίσταται λειτουργικά αναποτελεσματικός.¹⁶³

Συνεχίζοντας την αποτύπωση, μια τρίτη διάσταση, αφορά τη λειτουργία δικτύων οριζόντιων σχέσεων μεταξύ κυβερνητικών μηχανισμών, επιχειρήσεων και άλλων οικονομικών ή χρηματοπιστωτικών φορέων.¹⁶⁴ Τα δίκτυα αυτά, τα οποία συχνά υπερβαίνουν τα εθνικά όρια και αξιοποιούν σύνθετες οργανωσιακές και τεχνολογικές υποδομές, επιτρέπουν τη μεταφορά κεφαλαίων, τη διάχυση ευθυνών και την παράκαμψη ρυθμιστικών περιορισμών.¹⁶⁵ Οι κρατικοί μηχανισμοί δεν εμφανίζονται πάντοτε ως παθητικοί διευκολυντές, αλλά συχνά ως ενεργά συστατικά αυτών των δικτύων, είτε παρέχοντας θεσμική κάλυψη είτε αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες που εξυπηρετούν τη λειτουργία τους.¹⁶⁶

Ιδιαίτερη σημασία αποκτά, επίσης, η εργασιακή και πολιτική κουλτούρα των εμπλεκόμενων ελίτ.¹⁶⁷ Οι πρακτικές αυτές δεν αναπτύσσονται σε κοινωνικό κενό, αλλά εντάσσονται σε περιβάλλοντα όπου η επιδίωξη αποτελεσματικότητας, κερδοφορίας και πολιτικής ισχύος, υπερισχύει των κανόνων θεσμικής νομιμότητας. Οι φορείς που κατέχουν καίριες θέσεις στον κρατικό ή τον εταιρικό μηχανισμό διαθέτουν αυξημένη πρόσβαση σε εγκληματικές ευκαιρίες, ενώ η επαγγελματική τους διαδρομή και τα δίκτυα επιρροής τους διευκολύνουν την κανονικοποίηση παρεκκλίσεων πρακτικών.

Τέλος, όλες οι παραπάνω τυπολογίες εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θεσμικής ανομίας, στο οποίο τα κοινωνικά προβλήματα αντιμετωπίζονται κυρίως ως τεχνικά ή διαχειριστικά ζητήματα.¹⁶⁸ Η τεχνοκρατική αυτή αντίληψη, αποπολιτικοποιεί τις κοινωνικές βλάβες και επιτρέπει στο κρατικό-εταιρικό έγκλημα να υφίσταται για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε «γκρίζες ζώνες» μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας.¹⁶⁹

Η συνέπεια είναι η συστηματική συγκάλυψη πολιτικών ευθυνών, η αποδυνάμωση της δημοκρατικής λογοδοσίας και η αναπαραγωγή σοβαρών κοινωνικών βλαβών που πλήττουν το σύνολο της πολιτικής κοινωνίας. Η τυπολογική προσέγγιση, λοιπόν, καθιστά σαφές ότι το κρατικό-εταιρικό έγκλημα δεν αποτελεί αποτέλεσμα μεμονωμένων παρεκκλίσεων, αλλά

¹⁶² Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 143.

¹⁶³ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π.

¹⁶⁴ Κουρούτζας, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 124.

¹⁶⁵ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 143-144.

¹⁶⁶ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π.

¹⁶⁷ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 144.

¹⁶⁸ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 144-145.

¹⁶⁹ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π.

δομικό φαινόμενο που εδράζεται σε θεσμούς, σχέσεις και πολιτικές επιλογές.¹⁷⁰ Η κατανόηση αυτών των τυπολογιών αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την ερμηνεία της πολιτικής διαφθοράς ως κεντρικού μηχανισμού διασύνδεσης κράτους και οικονομικής εξουσίας, καθώς και για την ανάλυση της επιλεκτικής αδρανοποίησης του ποινικού συστήματος, η οποία θα αποτελέσει αντικείμενο των επόμενων κεφαλαίων.

3.2 Η θεσμική και κοινωνική κανονικοποίηση της παρανομίας

Η τυπολογική ανάλυση του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, που προηγήθηκε, καθιστά αναγκαία τη διερεύνηση των διαδικασιών μέσω των οποίων επιβλαβείς ή κατ' ουσίαν παράνομες πρακτικές παύουν να αντιμετωπίζονται ως παρεκκλίνουσες και ενσωματώνονται στη θεσμική και κοινωνική κανονικότητα. Η κανονικοποίηση της παρανομίας αποτελεί κεντρικό μηχανισμό αναπαραγωγής του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος, καθώς επιτρέπει τη μετατροπή πρακτικών που προκαλούν σοβαρή κοινωνική βλάβη σε αποδεκτές, αναμενόμενες ή ακόμη και αναγκαίες όψεις της πολιτικής και οικονομικής λειτουργίας. Στο πλαίσιο αυτό, η παρανομία δεν λειτουργεί στα περιθώρια του συστήματος, αλλά ενσωματώνεται στην καθημερινή άσκηση πολιτικής εξουσίας και στη διαχείριση της οικονομικής δραστηριότητας. Στην παρούσα ενότητα, η κανονικοποίηση εξετάζεται όχι ως γενικό κοινωνικό φαινόμενο, αλλά ως θεσμικός μηχανισμός που καθιστά δυνατή τη μετάβαση από τις τυπολογικές μορφές κρατικού-εταιρικού εγκλήματος στη συστηματική παραγωγή πολιτικής διαφθοράς, προετοιμάζοντας το έδαφος για την επιλεκτική αδρανοποίηση του ποινικού συστήματος που θα αναλυθεί στα επόμενα κεφάλαια.

Σε θεσμικό επίπεδο, η κανονικοποίηση της παρανομίας επιτυγχάνεται μέσω της διαμόρφωσης ενός κανονιστικού πλαισίου, που είτε αποτυγχάνει να ποινικοποιήσει κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές είτε τις νομιμοποιεί, εντάσσοντάς τις σε τυπικά νόμιμες μορφές δραστηριότητας, όπως συμβαίνει συχνά σε περιπτώσεις περιβαλλοντικής βλάβης.¹⁷¹ Η αδυναμία αυτή δεν συνδέεται αποκλειστικά με νομοθετικές επιλογές, αλλά και με τα όρια ενός ποινικού συστήματος που είναι προσανατολισμένο στην ατομική ευθύνη, ενώ τα συγκεκριμένα φαινόμενα εκδηλώνονται συχνά σε οργανωσιακό και θεσμικό επίπεδο. Πράξεις και πρακτικές που συνδέονται με σοβαρές κοινωνικές ή οικονομικές βλάβες, συχνά αντιμετωπίζονται ως διοικητικές ή αστικές παραβάσεις, απογυμνωμένες από τον χαρακτήρα του εγκλήματος, γεγονός που αποδυναμώνει τη συμβολική τους απαξία και περιορίζει τη δυνατότητα κοινωνικής καταδίκης.¹⁷²

¹⁷⁰ Stamouli E., Gasparinatos M., Kouroutzas C., (2023). *Corruption as state-corporate crime: the example of the health sector in Greece*, Trends in Organized Crime, σελ. 262. Βλ.: <file:///C:/Users/User/Downloads/s12117-022-09479-6.pdf>

¹⁷¹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 191.

¹⁷² Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

Η ανοχή απέναντι στα κρατικά-εταιρικά εγκλήματα, συνδέεται άμεσα με την αδυναμία τόσο των επίσημων όσο και των άτυπων μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου να τα διαλευκάνουν και να τα περιορίσουν αποτελεσματικά. Η περιορισμένη επιβολή κυρώσεων δεν αποτελεί απλώς αποτυχία του συστήματος, αλλά δομικό στοιχείο της λειτουργίας του, καθώς η αντιμετώπιση των εγκλημάτων αυτών ενσωματώνεται στον ίδιο τον τρόπο συγκρότησης του ποινικού και κανονιστικού πλαισίου.

Η νομοθετική διαδικασία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο σε αυτήν τη δυναμική. Μέσω ρυθμίσεων, εξαιρέσεων, μεταβατικών διατάξεων ή νομοθετικών κενών, το κράτος συμβάλλει ενεργά στη θεσμική ανοχή επιβλαβών πρακτικών, ιδιαίτερα όταν αυτές συνδέονται με ισχυρά οικονομικά συμφέροντα.¹⁷³ Ο νόμος παύει να λειτουργεί ως μηχανισμός οριοθέτησης της παραβατικότητας και μετατρέπεται σε εργαλείο διαχείρισης της κοινωνικής βλάβης, επιτρέποντας την αναπαραγωγή της στο όνομα της ανάπτυξης, της ανταγωνιστικότητας ή της οικονομικής σταθερότητας. Με τον τρόπο αυτό, η θεσμική εξουσία δεν τιμωρεί την παρανομία, αλλά συμβάλλει στη νομιμοποίησή της.

Παράλληλα, παρατηρείται μια έντονη επιλεκτικότητα στην εφαρμογή του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, καθώς η αυστηρότητα εξαντλείται συχνά σε μορφές εγκληματικότητας με σαφώς ηπιότερες κοινωνικές συνέπειες. Αντίθετα, ιδιαίτερα επιβλαβείς πρακτικές των ισχυρών απολαμβάνουν ευνοϊκότερης μεταχείρισης, γεγονός που συνδέεται άμεσα με τη δυνατότητά τους να επηρεάζουν τη δομή και τη λειτουργία του ίδιου του ποινικού συστήματος.¹⁷⁴

Σε επίπεδο κοινωνικής πρόσληψης, η κανονικοποίηση της παρανομίας εδραιώνεται και σε κοινωνικό επίπεδο μέσω κυρίαρχων αφηγήσεων και συμβολικών μηχανισμών. Οι πρακτικές του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος παρουσιάζονται συχνά ως τεχνικά ή διαχειριστικά ζητήματα, αποπολιτικοποιημένα και αποσυνδεδεμένα από τις κοινωνικές τους συνέπειες, ενώ η κοινωνική βλάβη μεταφράζεται σε «αναγκαίο κόστος» ή «παράπλευρη απώλεια».

Στο πλαίσιο αυτό, η πολιτική και οικονομική ηγεμονία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση αποδεκτών κοινωνικών αντιλήψεων, οι οποίες παρουσιάζονται ως εκφράσεις του γενικού συμφέροντος. Μέσω αυτής της διαδικασίας, οι σκοποί που εξυπηρετούν συγκεκριμένα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα, προβάλλονται ως κοινωνικά αναγκαίοι, περιορίζοντας τη δυνατότητα αμφισβήτησης από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Ταυτόχρονα, ιδιαίτερο ρόλο στην κοινωνική κανονικοποίηση διαδραματίζουν οι ελίτ που εμπλέκονται στη λήψη πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων.¹⁷⁵ Η επαγγελματική τους κουλτούρα και η πρόσβασή τους σε θεσμικούς πόρους, ευνοούν την εκλογίκευση παρεκκλίνουσων πρακτικών, οι οποίες παρουσιάζονται ως αναπόφευκτες επιλογές σε συνθήκες ανταγωνισμού ή ως απαραίτητες για την οικονομική επιβίωση.

¹⁷³ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 192 & 194.

¹⁷⁴ Χουλιάρης, Α. (2019). Ο.π., σελ. 83-85 & 66.

¹⁷⁵ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 192.

3.3 Η διαφθορά ως δίκτυο αμοιβαιότητας και εξουσίας

Η πολιτική διαφθορά μπορεί να αναλυθεί ως μηχανισμός κανονικοποίησης της παρανομίας, ιδίως όταν εξετάζεται η λειτουργική της διάσταση και οι τρόποι μέσω των οποίων η «πολιτική μηχανή» οργανώνει και αναπαράγει σχέσεις εξουσίας. Το αναλυτικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται από το επίπεδο της λειτουργίας στο επίπεδο της δομής, προσεγγίζοντας τη διαφθορά ως δίκτυο αμοιβαιότητας και ανταλλαγών. Υπό αυτή την οπτική, η διαφθορά δεν περιορίζεται σε μεμονωμένες πράξεις παραβίασης κανόνων ούτε μπορεί να ερμηνευθεί αποκλειστικά ως αποτέλεσμα ατομικών κινήτρων ή ηθικών αποκλίσεων.¹⁷⁶ Αντιθέτως, συνιστά διαχρονικό και δομικό χαρακτηριστικό των κοινωνικών σχέσεων, ενσωματωμένο στις θεσμικές διαδικασίες και στις δυναμικές άσκησης πολιτικής και οικονομικής ισχύος. Η σημασία της δεν εξαντλείται στην απόκτηση υλικών ωφελημάτων, αλλά σχετίζεται κυρίως με την πρόσβαση σε δίκτυα επιρροής, σε μηχανισμούς διαμεσολάβησης και σε ευκαιρίες που διαφορετικά θα παρέμεναν απρόσιτες. Μέσα από τέτοιες διαδικασίες συγκροτείται ένα σύστημα ανταλλαγών, στο οποίο η πολιτική υποστήριξη, η οικονομική ενίσχυση, η θεσμική προστασία και η πρόσβαση σε κρατικούς πόρους αποτελούν στοιχεία αμοιβαίων σχέσεων εξάρτησης.

Η κατανόηση της διαφθοράς ως δικτύου αμοιβαιότητας, επιτρέπει τη μετάβαση από μια γραμμική αντίληψη περί «παρανομίας» σε μια πιο σύνθετη προσέγγιση, όπου οι παράτυπες πρακτικές λειτουργούν ως μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Η σημασία τους δεν εξαντλείται στην απόκτηση υλικών ωφελημάτων, αλλά συνδέεται με την πρόσβαση σε δίκτυα επιρροής, σε μηχανισμούς διαμεσολάβησης και σε ευκαιρίες που διαφορετικά θα παρέμεναν απρόσιτες. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες συγκροτείται ένα σύστημα ανταλλαγών, στο οποίο η πολιτική υποστήριξη, η οικονομική ενίσχυση, η θεσμική προστασία και η πρόσβαση σε κρατικούς πόρους αποτελούν στοιχεία μιας αμοιβαίας σχέσης εξάρτησης.¹⁷⁷

Τα δίκτυα αυτά δεν λειτουργούν τυχαία ή περιστασιακά. Αντιθέτως, συγκροτούν σταθερές και παράλληλες δομές που διασυνδέουν πολιτικούς φορείς, επιχειρηματικές ελίτ, κρατικούς μηχανισμούς και κοινωνικές ομάδες. Η διαφθορά, υπό αυτή την έννοια, αναδεικνύεται ως μηχανισμός οργάνωσης των σχέσεων εξουσίας, καθώς επιτρέπει τη δημιουργία δεσμών εμπιστοσύνης και ανταλλαγής που ενισχύουν την αλληλεξάρτηση μεταξύ των εμπλεκόμενων δρώντων. Μέσω τέτοιων δεσμών, η άσκηση της εξουσίας δεν εξαντλείται στις επίσημες θεσμικές διαδικασίες, αλλά επηρεάζεται και από άτυπα δίκτυα επιρροής, τα οποία λειτουργούν παράλληλα προς τους θεσμούς και ασκούν ουσιαστική επιρροή στη διαμόρφωση πολιτικών και διοικητικών αποφάσεων.

Η πολιτική διαφθορά, ειδικότερα, συνδέεται με την κατάχρηση θεσμικής θέσης από πολιτικά πρόσωπα ή δημόσιους αξιωματούχους, όχι μόνο για προσωπικό όφελος αλλά και για τη

¹⁷⁶ Ράικος, Δ. (2006). Ο.π., σελ. 99.

¹⁷⁷ Ράικος, Δ. (2006). Ο.π., σελ. 569-574.

διατήρηση ή ενίσχυση ευρύτερων δικτύων επιρροής.¹⁷⁸ Στο πλαίσιο αυτό, η άσκηση εξουσίας μετατρέπεται σε πεδίο ανταλλαγών, όπου η λήψη πολιτικών αποφάσεων μπορεί να επηρεάζεται από σχέσεις πατρωνίας, οικονομικές εξαρτήσεις ή συμφωνίες αμοιβαίας εξυπηρέτησης. Η λειτουργία αυτή δεν περιορίζεται σε μεμονωμένα περιστατικά διαφθοράς, αλλά συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας παράλληλης, εξωθεσμικής λογικής διακυβέρνησης, η οποία συνυπάρχει με τις επίσημες διαδικασίες.¹⁷⁹

Οι πελατειακές σχέσεις και τα πρότυπα πατρωνίας αποτελούν βασικούς πυλώνες αυτού του συστήματος. Μέσα από κάθετες και οριζόντιες διασυνδέσεις, δημιουργούνται σχέσεις αμοιβαίας υποστήριξης, στις οποίες η πολιτική νομιμοποίηση ανταλλάσσεται με πρόσβαση σε προνόμια, θέσεις, πόρους ή προστασία. Οι σχέσεις αυτές συχνά βασίζονται σε προσωπικούς δεσμούς και ανεπίσημες συμφωνίες, γεγονός που καθιστά δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ θεσμικής λειτουργίας και ιδιωτικής εξυπηρέτησης.

Η ανάπτυξη τέτοιων δικτύων οδηγεί σε μια μορφή σύγκλισης μεταξύ δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας. Η διάκριση μεταξύ κρατικών συμφερόντων και οικονομικών επιδιώξεων καθίσταται λιγότερο σαφής, καθώς οι φορείς εξουσίας ενδέχεται να λειτουργούν ταυτόχρονα ως ρυθμιστές και ως συμμετέχοντες σε δίκτυα ανταλλαγής ωφελημάτων.¹⁸⁰ Μέσα από διαδικασίες όπως η προνομιακή ανάθεση έργων, η διαμόρφωση ευνοϊκών ρυθμίσεων ή η επιλεκτική εφαρμογή κανόνων, διαμορφώνεται ένα περιβάλλον στο οποίο η πολιτική εξουσία και τα οικονομικά συμφέροντα αλληλοενισχύονται.

Η λειτουργία της διαφθοράς ως δικτύου αμοιβαιότητας συμβάλλει επίσης στην αναπαραγωγή της πολιτικής κυριαρχίας. Μέσω της ανταλλαγής προνομίων και εξυπηρετήσεων, οι πολιτικοί φορείς εξασφαλίζουν υποστήριξη και σταθερότητα, ενώ οι οικονομικοί δρώντες αποκτούν πρόσβαση σε μηχανισμούς λήψης αποφάσεων. Έτσι, δημιουργείται ένας κύκλος αλληλεξάρτησης που ενισχύει τη διατήρηση των υφιστάμενων ισορροπιών ισχύος.¹⁸¹

Παράλληλα, τα δίκτυα αυτά ενδέχεται να οδηγήσουν στη σταδιακή «αιχμαλωσία» της πολιτικής διαδικασίας από ιδιωτικά κέντρα επιρροής. Όταν η πρόσβαση στους θεσμούς εξαρτάται από τη συμμετοχή σε άτυπα δίκτυα ανταλλαγής, η δημόσια πολιτική μπορεί να μετατοπιστεί από την εξυπηρέτηση συλλογικών συμφερόντων προς την προώθηση συγκεκριμένων ομάδων. Σε αυτό το πλαίσιο, η διαφθορά λειτουργεί όχι μόνο ως πρακτική παράκαμψης κανόνων, αλλά ως μηχανισμός διαμόρφωσης των ίδιων των κανόνων.

Συνεπώς, η δικτυακή προσέγγιση της διαφθοράς επιτρέπει την κατανόηση της ως μορφής κοινωνικής οργάνωσης, η οποία ενσωματώνεται στις διαδικασίες διακυβέρνησης και

¹⁷⁸ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 166.

¹⁷⁹ Ruggiero, V., & Gounev, P. (2012). *Corruption and the disappearance of the victim* In V. στο V. Ruggiero, & P. Gounev, «Corruption and Organized Crime in Europe», σελ. 16.

¹⁸⁰ Green, P. & Ward, T., (2004). Ο.π., σελ. 21-25.

¹⁸¹ Bezlov, T & Gounev, P. (2012). Ο.π., σελ. 32-36.

επηρεάζει τη διανομή πόρων και ευκαιριών. Η ανάλυση αυτή αναδεικνύει ότι η διαφθορά δεν αποτελεί απλώς εξωτερική απειλή για το πολιτικό σύστημα, αλλά μέρος των μηχανισμών μέσω των οποίων αυτό λειτουργεί και αναπαράγεται. Με βάση τα παραπάνω, η διαφθορά ως δίκτυο αμοιβαιότητας και εξουσίας συνδέεται άμεσα με τη συστημική διάσταση της πολιτικής κυριαρχίας, η οποία θα αποτελέσει αντικείμενο της επόμενης ενότητας.

Η ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΗ ΑΔΡΑΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1 Θεσμικό και νομικό πλαίσιο ποινικής διερεύνησης

Η εξέταση του θεσμικού και νομικού πλαισίου ποινικής διερεύνησης δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια περιγραφική αποτύπωση των υφιστάμενων μηχανισμών, αλλά προϋποθέτει την κατανόηση των όρων υπό τους οποίους αυτοί ενεργοποιούνται και λειτουργούν. Η ανάλυση καθίσταται ιδιαίτερος κρίσιμη στο πεδίο της κρατικό-εταιρικής εγκληματικότητας, όπου η πολυπλοκότητα των πράξεων, η εμπλοκή συλλογικών δρώντων και η συχνά διασυννοριακή τους διάσταση θέτουν υπό αμφισβήτηση την επάρκεια των παραδοσιακών εργαλείων του ποινικού δικαίου.¹⁸²

Υπό την έννοια αυτή, η ποινική διερεύνηση δεν συνιστά έναν ουδέτερο και αυτόματο μηχανισμό κοινωνικού ελέγχου. Αντιθέτως, εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλέγμα κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών σχέσεων, οι οποίες επηρεάζουν τόσο το στάδιο της ποινικοποίησης όσο και εκείνο της εφαρμογής του νόμου.¹⁸³ Η επιλογή των συμπεριφορών που αναγορεύονται σε αξιόποινες, καθώς και η ένταση με την οποία ενεργοποιούνται οι μηχανισμοί δίωξης, αντανακλούν ιεραρχήσεις προτεραιοτήτων και συσχετισμούς ισχύος.¹⁸⁴ Κατά συνέπεια, η ποινική δικαιοσύνη λειτουργεί όχι μόνο ως σύστημα κανόνων, αλλά και ως πεδίο επιλογών που ουσιαστικά καθορίζουν ποια έννομα αγαθά προστατεύονται και ποια παραμένουν σε καθεστώς σχετικής αορατότητας.¹⁸⁵

Στο ελληνικό θεσμικό περιβάλλον, η διερεύνηση σύνθετων μορφών οικονομικής και πολιτικής παραβατικότητας αναπτύσσεται μέσα από ένα πολυεπίπεδο σύστημα, στο οποίο συμμετέχουν οι εισαγγελικές αρχές, η ανακριτική διαδικασία και εξειδικευμένοι ελεγκτικοί μηχανισμοί. Η άσκηση ποινικής δίωξης αποτελεί το κατεξοχήν σημείο ενεργοποίησης του ποινικού μηχανισμού, ενώ η συλλογή και αξιολόγηση αποδεικτικών στοιχείων προϋποθέτει τη συνεργασία ετερογενών θεσμικών φορέων. Η πολυεπίπεδη αυτή δομή, ωστόσο, δεν λειτουργεί γραμμικά ούτε αυτοματοποιημένα, αλλά εξαρτάται από συγκεκριμένους

¹⁸² Χουλιάρας, Α. (2019). Ο.π., σελ. 66-69.

¹⁸³ Κουλούρης, Ν. (2019). Ο.π., σελ. 27-30.

¹⁸⁴ Κουλούρης, Ν. (2019). Ο.π., σελ. 29.

¹⁸⁵ Κουλούρης, Ν. (2019). Ο.π., σελ. 30.

θεσμικούς όρους ενεργοποίησης που επηρεάζουν το εύρος, τον χρόνο και την ένταση της ποινικής παρέμβασης.

Η ποινική διαδικασία οργανώνεται σε διακριτά στάδια, τα οποία ενεργοποιούνται και εξελίσσονται μέσω της συνεργασίας διαφορετικών θεσμικών φορέων. Η σύνθετη αυτή διάρθρωση δεν συνιστά απλώς τεχνικό χαρακτηριστικό του συστήματος, αλλά δημιουργεί πολλαπλά σημεία ευχέρειας, καθυστέρησης και διαφοροποίησης στην πορεία μιας υπόθεσης, καθιστώντας την ποινική διερεύνηση εξαρτώμενη από θεσμικές επιλογές και προτεραιοποιήσεις. Κρίσιμο στοιχείο για τη λειτουργία του συστήματος αποτελεί η θεσμικά κατοχυρωμένη ανεξαρτησία και αμεροληψία των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργιών, καθώς και η διακριτική ευχέρεια που τους αναγνωρίζεται κατά την εφαρμογή των διατάξεων. Η ευχέρεια αυτή, αν και συνδέεται με την ανάγκη προσαρμογής των γενικών κανόνων στις ιδιαιτερότητες κάθε υπόθεσης, δημιουργεί περιθώρια διαφοροποίησης ως προς την ενεργοποίηση και την ένταση της ποινικής παρέμβασης. Η κριτική εγκληματολογία έχει επισημάνει ότι οι διαφοροποιήσεις αυτές καθίστανται ιδιαιτέρως εμφανείς σε υποθέσεις που αφορούν πολιτική και οικονομική ισχύ, όπου παρατηρούνται φαινόμενα επιλεκτικής λειτουργίας του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης.¹⁸⁶

Ιδιαίτερη σημασία αποκτούν, ιδίως στο πεδίο της οικονομικής και πολιτικής εγκληματικότητας, οι εξειδικευμένοι θεσμοί και οι ειδικές δικονομικές ρυθμίσεις που έχουν θεσπιστεί για την αποτελεσματικότερη διερεύνηση σύνθετων υποθέσεων. Στο ελληνικό δίκαιο, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο ν. 4022/2011, με τον οποίο εισήχθη ειδική διαδικασία για την ταχεία εκδίκαση σοβαρών υποθέσεων διαφθοράς που αφορούν πολιτικά πρόσωπα και δημόσιους λειτουργούς.¹⁸⁷ Ωστόσο, το περιοριστικό πεδίο εφαρμογής του και η εστίασή του σε συγκεκριμένες μορφές διαφθοράς οδήγησαν σε ένα πλαίσιο που δεν ήταν πάντοτε σε θέση να αποτυπώσει και να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις σύνθετες και οργανωσιακές εκφάνσεις της σοβαρής πολιτικής διαφθοράς.¹⁸⁸ Η μεταγενέστερη θεσμική προσαρμογή και η ίδρυση ειδικών εισαγγελικών σχημάτων αποτυπώνουν την προσπάθεια ενίσχυσης της διερεύνησης, χωρίς όμως να αίρουν πλήρως τις δομικές αδυναμίες του πλαισίου.

Τέλος, η πρακτική λειτουργία του συστήματος επηρεάζεται από παράγοντες που σχετίζονται με τη δομή και την οργάνωσή του, όπως ο όγκος των υποθέσεων, η πολυπλοκότητα των διαδικασιών και οι δυσλειτουργίες της προανακριτικής και ανακριτικής διαδικασίας, καθώς και μια σειρά γραφειοκρατικών και δικονομικών εμποδίων, τα οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις, έχουν συμβάλει σε σημαντικές καθυστερήσεις ή ακόμη και στην παραγραφή σοβαρών υποθέσεων οικονομικής και πολιτικής εγκληματικότητας. Οι παράμετροι αυτοί δεν συνιστούν απλώς τεχνικές αδυναμίες, αλλά επηρεάζουν ουσιαστικά την ταχύτητα, την

¹⁸⁶ Vegh Weis, V. (2017). *Marxism and criminology: A history of criminal selectivity*, σελ. 20.

¹⁸⁷ Βλ. άρθρο 1 του Ν. 4022/2011 «Πεδίο εφαρμογής του νόμου».

¹⁸⁸ Ζαχαριάδης, Α. (2016). «Ζητήματα Εφαρμογής του Ν. 4022/2011», σελ. 1001-1005.

κατεύθυνση και, τελικά, την επιλεκτικότητα της ποινικής παρέμβασης. Υπό το πρίσμα αυτό, το θεσμικό πλαίσιο δεν εγγυάται κατ' ανάγκη την ομοιόμορφη εφαρμογή του νόμου, αλλά διαμορφώνει συνθήκες μέσα στις οποίες καθίσταται δυνατή η διαφοροποιημένη και, σε ορισμένες περιπτώσεις, επιλεκτική ενεργοποίηση του ποινικού μηχανισμού.¹⁸⁹

4.2 Η κοινωνική και οικονομική ισχύς ως φίλτρο διαφοροποίησης της ποινικής μεταχείρισης

Η ανάλυση του θεσμικού πλαισίου ποινικής διερεύνησης καθιστά εμφανές ότι η ενεργοποίηση και η λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού μηχανισμού δεν εξαρτώνται αποκλειστικά από την τυπική ύπαρξη αξιόποινης συμπεριφοράς. Αντιθέτως, η εφαρμογή του ποινικού νόμου εμφανίζει διαχρονικά χαρακτηριστικά επιλεκτικότητας, τα οποία συνδέονται άμεσα με τη θέση των εμπλεκόμενων στην κοινωνική και οικονομική ιεραρχία.¹⁹⁰ Η επιλεκτικότητα αυτή δεν αποτελεί απλώς παρεκκλίνουσα πρακτική, αλλά δομικό γνώρισμα της λειτουργίας του συστήματος, το οποίο επηρεάζει τόσο την ενεργοποίηση όσο και την ένταση της ποινικής αντίδρασης.¹⁹¹

Η επιλεκτικότητα της ποινικής δικαιοσύνης δεν εκδηλώνεται μόνο στο τελικό στάδιο της επιβολής της ποινής, αλλά διατρέχει το σύνολο της ποινικής διαδικασίας.¹⁹² Η οριοθέτηση του αξιόποινου δεν αποτελεί αποκλειστικά νομική διαδικασία, αλλά ενσωματώνει εξω-νομικούς παράγοντες, όπως το κύρος, η επιρροή και η κοινωνική θέση των δρώντων.¹⁹³ Ως εκ τούτου, πρακτικές που συνδέονται με σύνθετες οικονομικές δραστηριότητες ή με τη δράση ισχυρών θεσμικών και επιχειρηματικών φορέων είτε δεν ποινικοποιούνται επαρκώς, είτε μετατοπίζονται στο πεδίο των διοικητικών κυρώσεων, περιορίζοντας εκ των προτέρων την ενεργοποίηση του ποινικής διαδικασίας.¹⁹⁴ Πρόκειται για πρακτικές που, αν και δύνανται να προκαλέσουν εκτεταμένη κοινωνική και οικονομική βλάβη¹⁹⁵ — όπως στρεβλώσεις του ανταγωνισμού, παραπλανητικές επιχειρηματικές πρακτικές ή κατάχρηση εμπιστευτικών πληροφοριών — δεν τυποποιούνται πάντοτε ως ποινικά αδικήματα.¹⁹⁶ Με τον τρόπο αυτό, η ίδια η νομοθετική οριοθέτηση του αξιόποινου λειτουργεί ως πρώτος μηχανισμός διαφοροποίησης, καθορίζοντας ποια μορφή παραβατικότητας καθίσταται ορατή και ποια παραμένει σε καθεστώς σχετικής αφάνειας.

¹⁸⁹ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π., σελ. 345-246).

¹⁹⁰ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 186.

¹⁹¹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

¹⁹² Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 187.

¹⁹³ Βιδάλη, Σ. (2013). Ο.π., σελ. 184, 200-201.

¹⁹⁴ Chambliss, W. (2004). On the symbiosis between criminal law and criminal behaviour. *Criminology* 42, σελ., 244-246 σε συνδ. με Michalowski, P. & Kramer, P. (2007). Ο.π., σελ., 202.

¹⁹⁵ Michalowski, P. & Kramer, P. (2007). Ο.π.

¹⁹⁶ Sutherland, E. (1944). Ο.π.

Η τάση αυτή συνδέεται με τη δομική δυνατότητα ισχυρών οικονομικών και πολιτικών δρώντων να επηρεάζουν την παραγωγή του δικαίου, είτε άμεσα είτε έμμεσα.¹⁹⁷ Η ύπαρξη θεσμικών και άτυπων μηχανισμών επιρροής επιτρέπει τη διαμόρφωση ρυθμίσεων που δυσχεραίνουν τη στοιχειοθέτηση ορισμένων εγκλημάτων ή προβλέπουν ηπιότερες μορφές αντιμετώπισης. Στο πλαίσιο αυτό, η ποινικοποίηση δεν αποτελεί απλώς νομική κατηγοριοποίηση, αλλά διαδικασία που ενσωματώνει συσχετισμούς ισχύος και αντανάκλα τις προτεραιότητες των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων.¹⁹⁸

Ιδίως στο πεδίο της κρατικό-εταιρικής εγκληματικότητας, η πολυπλοκότητα των οργανωτικών δομών και η διαμεσολάβηση νομικών προσώπων δυσχεραίνουν την ταυτοποίηση των υπεύθυνων φυσικών προσώπων και την απόδειξη της ποινικής τους υπαιτιότητας. Η απουσία άμεσης και σαφώς προσδιορίσιμης θυματοποίησης, σε συνδυασμό με τη διάχυση της ευθύνης σε πολυεπίπεδες ιεραρχίες, περιορίζει συχνά την αποτελεσματική ενεργοποίηση του ποινικού μηχανισμού. Υπό τις συνθήκες αυτές, η εφαρμογή του νόμου εμφανίζει τάσεις επιλεκτικότητας, οι οποίες συνδέονται με τη δομική θέση των εμπλεκόμενων και την πολυπλοκότητα των σχετικών πρακτικών.¹⁹⁹

Η επίδραση της ισχύος καθίσταται ακόμη πιο εμφανής στο στάδιο της δίωξης.²⁰⁰ Η ενεργοποίηση των διωκτικών μηχανισμών προϋποθέτει όχι μόνο την ύπαρξη επαρκών ενδείξεων, αλλά και τη θεσμική και πρακτική δυνατότητα διερεύνησης των σχετικών υποθέσεων. Σε περιπτώσεις που αφορούν ισχυρούς οικονομικούς ή πολιτικούς φορείς, η πολυπλοκότητα των συναλλαγών, η χρήση εταιρικών σχημάτων και η διασπορά των δραστηριοτήτων σε πολλαπλές έννομες τάξεις, καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη την ανίχνευση και τεκμηρίωση των αξιόποινων πράξεων.²⁰¹ Παράλληλα, η πρόσβαση σε εξειδικευμένη νομική υποστήριξη και η δυνατότητα αξιοποίησης σύνθετων δικονομικών στρατηγικών παρέχουν στους ισχυρούς κατηγορουμένους σημαντικά πλεονεκτήματα, επιτρέποντας την καθυστέρηση, την αποδυνάμωση ή ακόμη και τη ματαίωση της ποινικής διαδικασίας. Αντιθέτως, πρόσωπα χωρίς αντίστοιχους πόρους βρίσκονται σε εμφανώς δυσμενέστερη θέση, γεγονός που εντείνει την άνιση εφαρμογή του δικαίου.

Η διαφοροποιημένη μεταχείριση αποτυπώνεται και στον τρόπο εφαρμογής των δικονομικών κανόνων. Η διακριτική ευχέρεια των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργών, αν και αναγκαία για την εξατομίκευση της κρίσης, δημιουργεί περιθώρια αποκλίνουσας εφαρμογής.²⁰² Η αξιολόγηση της επικινδυνότητας του κατηγορουμένου, η επιβολή περιοριστικών μέτρων ή η στάση απέναντι σε αιτήματα αναβολής επηρεάζονται συχνά από κοινωνικά χαρακτηριστικά και αντιλήψεις που υπερβαίνουν το στενά νομικό πλαίσιο. Στο επίπεδο εφαρμογής, η τάση αυτή μεταφράζεται σε αυστηρότερη μεταχείριση

¹⁹⁷ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 78-80.

¹⁹⁸ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014), Ο.π., σελ. 127.

¹⁹⁹ Michalowski, P. & Kramer, P. (2007). Ο.π., σελ., 204-207.

²⁰⁰ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²⁰¹ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 165.

²⁰² Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., 203.

κατηγορουμένων που προέρχονται από χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, ενώ πρόσωπα με κοινωνική αναγνώριση και οικονομική επιφάνεια τείνουν να αποφεύγουν τον έντονο ποινικό στιγματισμό, ακόμη και σε περιπτώσεις σοβαρών παραβάσεων.²⁰³

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η κοινωνική κατασκευή της ιδιότητας του «εγκληματία». Η απόδοση του ποινικού στίγματος δεν αποτελεί αποκλειστικά νομική διαδικασία, αλλά επηρεάζεται από το κοινωνικό κύρος, την οικονομική επιφάνεια και τη δημόσια εικόνα των εμπλεκόμενων. Συμπεριφορές που προκαλούν άμεση και ορατή βλάβη τείνουν να αντιμετωπίζονται αυστηρότερα, ενώ πρακτικές ενταγμένες σε σύνθετα οικονομικά ή θεσμικά πλαίσια υποβαθμίζονται ως προς την ποινική τους απαξία. Έτσι, η έννοια του εγκλήματος συγκροτείται όχι μόνο νομικά, αλλά και κοινωνικά. Η τάση αυτή συνδέεται και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της θυματοποίησης στα εγκλήματα των ισχυρών. Τα θύματα συχνά δεν αποτελούν άμεσα αναγνωρίσιμα πρόσωπα, αλλά ευρύτερες κοινωνικές ομάδες ή ακόμη και το κοινωνικό σύνολο. Επιπλέον, η χρονική ή γεωγραφική απόσταση μεταξύ της επιβλαβούς δράσης και των συνεπειών της δυσχεραίνει την αναγνώριση της βλάβης, με αποτέλεσμα οι θιγόμενοι να μην αντιλαμβάνονται πάντοτε τη θυματοποίησή τους ή να αδυνατούν να τη συνδέσουν με συγκεκριμένες πρακτικές και φορείς.

Η επιρροή της ισχύος επεκτείνεται και στο επίπεδο της νομοθετικής λειτουργίας.²⁰⁴ Η αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτικής εξουσίας και οικονομικών συμφερόντων μπορεί να οδηγήσει σε ρυθμίσεις που περιορίζουν την ποινική ευθύνη, δημιουργούν εξαιρέσεις ή εισάγουν διατάξεις που δυσχεραίνουν την αποτελεσματική δίωξη ορισμένων μορφών εγκληματικότητας.²⁰⁵ Παράλληλα, η πολυνομία, οι ασαφείς διατυπώσεις και τα νομικά κενά δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για ερμηνευτικές αποκλίσεις και για την ανάπτυξη πρακτικών που αποδυναμώνουν την ποινική προστασία.²⁰⁶

Η επίδραση αυτή συμπληρώνεται από φαινόμενα διαφθοράς εντός του ίδιου του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης, τα οποία δεν περιορίζονται σε άμεσες μορφές δωροδοκίας, αλλά περιλαμβάνουν και μορφές ευνοϊκής μεταχείρισης ή κατάχρησης εξουσίας.²⁰⁷ Η ύπαρξη τέτοιων φαινομένων υπονομεύει την αμεροληψία του συστήματος και ενισχύει την αντίληψη ότι η ποινική δικαιοσύνη δεν εφαρμόζεται ισότιμα.²⁰⁸ Οι συνέπειες δε της επιλεκτικής αυτής λειτουργίας είναι πολλαπλές. Σε επίπεδο κοινωνικό, ενισχύεται η αίσθηση αδικίας και η δυσπιστία των πολιτών απέναντι στους θεσμούς.²⁰⁹ Σε επίπεδο πρόληψης, η ατιμωρησία ή η

²⁰³ Αλοσκόφης, Ου. (2019). Ο.π., σελ. 88 σε συνδ. με Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ., 59-62.

²⁰⁴ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 191.

²⁰⁵ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 191-192.

²⁰⁶ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 192.

²⁰⁷ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 187.

²⁰⁸ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 186.

²⁰⁹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

ηπιότερη μεταχείριση της εγκληματικότητας των ισχυρών αποδυναμώνει την αποτρεπτική λειτουργία του ποινικού δικαίου.²¹⁰ Τέλος, σε επίπεδο θεσμικής νομιμοποίησης, η άνιση εφαρμογή του νόμου θέτει υπό αμφισβήτηση την ίδια την αρχή της ισότητας και την αξιοπιστία του κράτους δικαίου.²¹¹

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι η άνιση εφαρμογή της ποινικής δικαιοσύνης δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα μεμονωμένων δυσλειτουργιών ή περιστασιακών αποκλίσεων, αντιθέτως, αναδεικνύεται ως δομικό χαρακτηριστικό του ποινικοκατασταλτικού συστήματος, το οποίο ενσωματώνει και αναπαράγει ευρύτερες κοινωνικές ανισότητες. Η κοινωνική θέση, η οικονομική ισχύς και η πολιτική επιρροή δεν λειτουργούν απλώς ως εξωτερικοί παράγοντες, αλλά ως καθοριστικές μεταβλητές που επηρεάζουν την ένταση, την κατεύθυνση και το αποτέλεσμα της ποινικής παρέμβασης.²¹² Η αποδυνάμωση ή η μετατόπιση συγκεκριμένων συμπεριφορών εκτός του ποινικού δικαίου, μέσω διαδικασιών αποποινικοποίησης ή κανονιστικής χαλάρωσης, οδηγεί στη μείωση της τυπικής τους αναγνώρισης ως εγκλημάτων, χωρίς να αναιρεί κατ' ανάγκη τη βλαπτικότητά τους.²¹³ Κατά συνέπεια, η ποινική δικαιοσύνη δεν εφαρμόζεται κατά τρόπο ομοιόμορφο, αλλά διαφοροποιεί συστηματικά τη μεταχείριση των εμπλεκομένων, ανάλογα με τη θέση τους εντός των δομών εξουσίας.²¹⁴

Έτσι, η επίδραση της ισχύος αποκτά συγκεκριμένες μορφές εκδήλωσης στο επίπεδο της δικαστικής λειτουργίας, ιδίως μέσω πρακτικών που σχετίζονται με τη διαχείριση και τη χρονική εξέλιξη των υποθέσεων. Η καθυστέρηση, η αναβολή και η παραγραφή δεν συνιστούν απλώς τεχνικά χαρακτηριστικά της διαδικασίας, αλλά δύνανται να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί διαφοροποίησης της ποινικής μεταχείρισης. Η διερεύνηση των μορφών αυτών παρεμβολής καθίσταται, συνεπώς, αναγκαία για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι δομικές ανισότητες αποτυπώνονται στην πράξη και προετοιμάζει την ανάλυση των ειδικότερων πρακτικών που ακολουθούν.

4.3 Μορφές και πρακτικές παρεμβολής στη δικαστική λειτουργία

4.3.1 Καθυστερήσεις, αναβολές και παραγραφές ποινικών υποθέσεων

Η χρονική διάσταση της ποινικής διαδικασίας αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την αποτελεσματικότητα και τη νομιμοποίηση του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης. Η

²¹⁰ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²¹¹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²¹² Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 192-193.

²¹³ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014), Ο.π., σελ. 336.

²¹⁴ Γεωργούλας, Σ. (2018). *Κρατικό - Εταιρικό Έγκλημα: παραδείγματα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα*, στο: Αρτινοπούλου, Β., κ.ά. (επιμ.), σε «Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος, 50 χρόνια Howard Becker "Whose Side Are We On?"», Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου», σελ. 301.

απονομή της ποινικής δικαιοσύνης εντός εύλογου χρόνου δεν συνιστά απλώς οργανωτική απαίτηση, αλλά θεμελιώδη εγγύηση του κράτους δικαίου, συνδεδεμένη άμεσα με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη.²¹⁵ Ωστόσο, στην ελληνική έννομη τάξη παρατηρούνται διαχρονικές καθυστερήσεις, οι οποίες προσλαμβάνουν συστηματικό χαρακτήρα και επηρεάζουν ουσιωδώς τη λειτουργία του ποινικοκατασταλτικού μηχανισμού.²¹⁶

Οι καθυστερήσεις αυτές δεν περιορίζονται σε οργανωτικές ελλείψεις ή αυξημένο φόρτο εργασίας, αλλά επηρεάζουν τη δυναμική της ίδιας της ποινικής διαδικασίας. Η υπέρβαση του εύλογου χρόνου εκδίκασης υποθέσεων έχει επανειλημμένα αποτελέσει αντικείμενο καταδίκης της χώρας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, γεγονός που καταδεικνύει τον διαρθρωτικό χαρακτήρα του προβλήματος. Πέραν της θεσμικής του διάστασης, το φαινόμενο αυτό δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για πρακτικές που αποδυναμώνουν ή ματαιώνουν την ποινική αντίδραση.²¹⁷

Κομβικό ρόλο προς την κατεύθυνση αυτή διαδραματίζει ο θεσμός της παραγραφής. Η παραγραφή, ως θεσμική εγγύηση που αποσκοπεί στην ασφάλεια δικαίου μετατρέπεται στην πράξη σε μηχανισμό ατιμωρησίας όταν συνδυάζεται με συστηματικές καθυστερήσεις. Σύμφωνα με τα άρθρα 111–113 Π.Κ., η παρέλευση συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος οδηγεί στην εξάλειψη του αξιόποινου, ανεξαρτήτως της ουσιαστικής βασιμότητας της κατηγορίας.²¹⁸ Όταν η χρονική αυτή περίοδος συμπληρώνεται λόγω καθυστερήσεων που δεν οφείλονται σε αντικειμενική αδυναμία, αλλά σε λειτουργικές ή σκόπιμες πρακτικές επιβράδυνσης, η παραγραφή παύει να επιτελεί τον εγγυητικό της ρόλο και μετατρέπεται σε μέσο αποφυγής της ποινικής ευθύνης.²¹⁹

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσονται και οι επανειλημμένες αναβολές της εκδίκασης υποθέσεων.²²⁰ Αν και η αναβολή αποτελεί θεσμικό μέσο διασφάλισης των δικαιωμάτων των διαδίκων, η συστηματική χρήση της οδηγεί σε συσσώρευση καθυστερήσεων, οι οποίες επηρεάζουν την ουσιαστική κρίση της υπόθεσης. Η επίκληση δικονομικών λόγων, όπως η απουσία μαρτύρων, η ανάγκη συμπλήρωσης αποδεικτικού υλικού ή η αποχή συνηγόρων, καταλήγει συχνά σε διαδοχικές μεταθέσεις της δίκης, οι οποίες αλλοιώνουν ουσιωδώς τη δυναμική της υπόθεσης.²²¹ Στο μέτρο που οι πρακτικές αυτές ενσωματώνονται στη συνήθη λειτουργία του συστήματος, καθίστανται δυσδιάκριτες από τη θεσμικά προβλεπόμενη διαδικασία και δυσχεραίνουν τον ουσιαστικό έλεγχο τους. Υπό τις συνθήκες αυτές, η χρονική διαχείριση των υποθέσεων αναδεικνύεται ως πεδίο άσκησης διακριτικής ευχέρειας. Η επιτάχυνση ή

²¹⁵ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 208.

²¹⁶ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²¹⁷ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²¹⁸ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π. σε συνδ. με Χουλιάρης, Α.(2021). *Το φαινόμενο της «ατιμωρησίας»: εννοιολόγηση, αίτια και σύγχρονες εκδηλώσεις του στην Ελλάδα, σε «The Art of Crime», σελ. 72. Βλ. : https://theartofcrime.gr/wp-content/uploads/2021/11/5_XOULIARAS_Teyxos_11.pdf*

²¹⁹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²²⁰ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 208-209.

²²¹ Χουλιάρης, Α.(2021). Ο.π.

επιβράδυνση συγκεκριμένων διαδικασιών, είτε μέσω της προτεραιοποίησης υποθέσεων είτε μέσω της καθυστέρησης διεκπεραίωσής τους, δημιουργεί περιθώρια άνισης μεταχείρισης, ιδίως όταν οδηγεί σε παραγραφή ή σε αποδυνάμωση της κατηγορίας λόγω παρέλευσης χρόνου.²²²

Πέραν των επιμέρους συνεπειών, η χρονική επιμήκυνση της ποινικής διαδικασίας υπονομεύει την αποτρεπτική λειτουργία του ποινικού δικαίου. Όταν η ποινική αντίδραση αποσυνδέεται χρονικά από την τέλεση της πράξης, μειώνεται η αποτελεσματικότητα της γενικής και ειδικής πρόληψης. Η εντύπωση ότι σοβαρές υποθέσεις μπορούν να παραμείνουν εκκρεμείς επί μακρόν ή να λήξουν χωρίς ουσιαστική κρίση, ενισχύει την πεποίθηση περί αδυναμίας του συστήματος να επιβάλει τον νόμο, ιδίως σε περιπτώσεις όπου εμπλέκονται πρόσωπα με αυξημένη κοινωνική ή οικονομική ισχύ.²²³

Παράλληλα, οι καθυστερήσεις συμβάλλουν στη διαμόρφωση συνθηκών που ευνοούν την ανάπτυξη φαινομένων διαφθοράς. Η πολυπλοκότητα και η χρονική έκταση της διαδικασίας δημιουργούν ευκαιρίες για παρεμβάσεις, είτε μέσω άμεσων είτε μέσω έμμεσων μορφών επιρροής. Η δυνατότητα καθυστέρησης ή επιτάχυνσης μιας υπόθεσης, σε συνδυασμό με την αδιαφάνεια, που συχνά χαρακτηρίζει τη διαχείρισή της, ενισχύει την αίσθηση ότι η έκβαση της διαδικασίας δεν καθορίζεται αποκλειστικά από νομικά κριτήρια.

Περαιτέρω, η αδράνεια των ελεγκτικών μηχανισμών, η απώλεια ή εξαφάνιση αποδεικτικών στοιχείων, καθώς και η χειραγώγηση της ερευνητικής διαδικασίας συνιστούν πρακτικές που αποδυναμώνουν εκ των προτέρων την ποινική αντίδραση. Στο πλαίσιο αυτό, η πολιτική και οικονομική ισχύς δεν επηρεάζει μόνο την εφαρμογή του δικαίου, αλλά και τις ίδιες τις συνθήκες διερεύνησης, επιτρέποντας την αποφυγή της ποινικής ευθύνης μέσω διαδικαστικών μηχανισμών.²²⁴ Η επιρροή αυτή εκδηλώνεται και στο επίπεδο λειτουργίας της δικαιοσύνης, επιτρέποντας την αποφυγή καταδίκης μέσω πρακτικών, όπως οι καθυστερήσεις της διαδικασίας, η επέλευση παραγραφής ή ακόμη και φαινόμενα διαφθοράς, γεγονός που αποδυναμώνει τον ποινικό στιγματισμό των ισχυρών.²²⁵

Από τα ανωτέρω, συμπεραίνεται ότι η καθυστέρηση της ποινικής διαδικασίας, οι αναβολές και η παραγραφή δεν αποτελούν απλώς τεχνικές δυσλειτουργίες, αλλά εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο επιλεκτικής ενεργοποίησης του ποινικού μηχανισμού. Η ατιμωρησία συγκεκριμένων μορφών εγκληματικότητας, ιδίως εκείνων που εντάσσονται στο πεδίο του λεγόμενου «κρατικού-εταιρικού εγκλήματος», δεν προκύπτει μόνο από τη δυσχέρεια

²²² Χουλιάρας, Α. (2021). Ο.π., σελ. 72-73.

²²³ Αλοσκόφης, Ου. (2019). Ο.π., σελ. 94.

²²⁴ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 78-80.

²²⁵ Mackenzie, S., and Green, P. (2008). *Performative regulation: a case study in how powerful people avoid criminal labels*. British Journal of Criminology, 48(2), σελ. 140-142.

απόδειξης ή την πολυπλοκότητα των υποθέσεων, αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο αυτές γίνονται αντιληπτές και αντιμετωπίζονται από τους εφαρμοστές του δικαίου.²²⁶

Κατά συνέπεια, η αντιμετώπιση του φαινομένου δεν εξαντλείται σε οργανωτικές βελτιώσεις, αλλά προϋποθέτει την αναγνώριση της δομικής του διάστασης. Ο χρόνος, αντί να λειτουργεί ως εγγύηση δικαιοκρατικής λειτουργίας, δύναται να μετατρέπεται σε μηχανισμό διαφοροποίησης της ποινικής μεταχείρισης, συμβάλλοντας στην αναπαραγωγή της ατιμωρησίας.

4.3.2 Πολιτικός έλεγχος προσώπων και θεσμών

Η πολιτική επιρροή στη λειτουργία της Δικαιοσύνης δεν εκδηλώνεται αποκλειστικά μέσω άμεσων παρεμβάσεων, αλλά κυρίως μέσα από θεσμικά ενσωματωμένες διαδικασίες που επιτρέπουν την κατεύθυνση της ποινικής διαδικασίας ήδη από τα πρώτα της στάδια, διαμορφώνοντας όρους επιλεκτικής ενεργοποίησης της ποινικής διαδικασίας.

Η έναρξη της ποινικής διαδικασίας στην ελληνική έννομη τάξη πραγματοποιείται, κατά κανόνα, από τον εισαγγελέα πρωτοδικών. Στο στάδιο αυτό, κάθε έγκληση, μήνυση ή αναφορά ανατίθεται σε συγκεκριμένο εισαγγελικό λειτουργό προς επεξεργασία και, εφόσον συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις, προς άσκηση ποινικής δίωξης.²²⁷ Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο γίνεται η ανάθεση των υποθέσεων δεν βασίζεται, κατά κανόνα, σε αντικειμενικά και τυχαία κριτήρια, αλλά εξαρτάται από τον προϊστάμενο της εκάστοτε εισαγγελίας ή από πρακτικές που έχουν διαμορφωθεί σε επίπεδο υπηρεσίας. Η απουσία υποχρεωτικής διαδικασίας κλήρωσης δημιουργεί ένα πεδίο διακριτικής ευχέρειας, το οποίο δύναται να επηρεάσει την πορεία της υπόθεσης ήδη από το αρχικό της στάδιο.

Η δυνατότητα γνώσης του προγράμματος υπηρεσίας των εισαγγελέων επιτρέπει, στην πράξη, την επιλογή του λειτουργού που θα χειριστεί μια υπόθεση, μέσω της χρονικής στιγμής υποβολής της.²²⁸ Δεδομένου ότι κάθε εισαγγελικός λειτουργός αξιολογεί διαφορετικά το αποδεικτικό υλικό, διαμορφώνει το πλαίσιο της έρευνας και καθορίζει, μέσω των πράξεών του, την κατεύθυνση της διαδικασίας, η επιλογή αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Αντίστοιχες πρακτικές εντοπίζονται και στο πλαίσιο υποβολής αιτημάτων από τους διαδίκους, ακόμη και σε ζητήματα μείζονος σημασίας, όπως η άρση ή αντικατάσταση προσωρινής κράτησης. Η δυνατότητα αυτή, αν και τυπικά δεν συνιστά άμεση παρέμβαση, λειτουργεί στην πράξη ως έμμεσος μηχανισμός επιρροής, καθώς επιτρέπει την κατεύθυνση της υπόθεσης μέσω της επιλογής του κρίνοντος προσώπου.²²⁹

²²⁶ Kramer, R.C., Michalowski, R.J. & Kauzlarich, D. (2002). Ο.π., σελ. 266.

²²⁷ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 204.

²²⁸ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²²⁹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

Πέραν των ανωτέρω, η καθημερινή συναναστροφή μεταξύ τοπικών παραγόντων εξουσίας και δικαστικών λειτουργών, ιδίως σε μικρές κοινωνίες, δημιουργεί συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξη σχέσεων επιρροής. Δήμαρχοι, εκκλησιαστικοί παράγοντες ή στελέχη των διοικητικών αρχών ενδέχεται, λόγω της εγγύτητας και της επαναλαμβανόμενης επαφής με τη δικαστική εξουσία, να τυγχάνουν ευνοϊκής μεταχείρισης ή να ασκούν επιρροή σε εκκρεμείς υποθέσεις.²³⁰ Η έλλειψη διαδικασιών τυχαίας κατανομής των δικαστικών συνθέσεων σε ορισμένα δικαστήρια ενισχύει περαιτέρω τις αμφιβολίες ως προς την αμεροληψία της διαδικασίας, καθώς η επιλογή των δικαστών και εισαγγελέων πραγματοποιείται από τα αρμόδια διοικητικά όργανα. Οι πρακτικές αυτές δεν συνιστούν μεμονωμένες παρεκκλίσεις, αλλά εντάσσονται σε ένα πλέγμα άτυπων σχέσεων εξουσίας που διαμορφώνει όρους επιλεκτικής μεταχείρισης εντός της δικαστικής λειτουργίας.

Αντίστοιχα, στο ίδιο πλαίσιο, ο ρόλος των δικαστικών υπαλλήλων δεν είναι ουδέτερος, ιδίως σε περιφερειακά δικαστήρια όπου οι δικαστικοί λειτουργοί μετακινούνται συχνά, ενώ οι γραμματείς διαθέτουν πολυετή παρουσία και γνώση της τοπικής πραγματικότητας. Η άτυπη πληροφόρηση ή αξιολόγηση που μεταφέρουν μπορεί να επηρεάσει τη διαμόρφωση της δικαστικής κρίσης, είτε θετικά είτε αρνητικά για τους εμπλεκόμενους.²³¹ Παράλληλα, η πρακτική της προσωρινής υπηρεσίας των δικαστικών λειτουργών στην περιφέρεια ενισχύει τη σημασία των διοικητικών στελεχών των γραμματειών, τα οποία αναλαμβάνουν κρίσιμο ρόλο στη λειτουργία των δικαστηρίων.

Σε ανώτερο επίπεδο, ο τρόπος επιλογής της ηγεσίας των ανώτατων δικαστηρίων από την εκτελεστική εξουσία συνιστά έναν θεσμικά κατοχυρωμένο μηχανισμό δυνητικής πολιτικής επιρροής. Η πρακτική αυτή συνιστά τον πλέον άμεσο θεσμικό δίαυλο πολιτικής επιρροής στη Δικαιοσύνη, καθώς ενσωματώνει την εκτελεστική εξουσία στον πυρήνα της δικαστικής ιεραρχίας. Έχει, άλλωστε, επανειλημμένα αποτελέσει αντικείμενο κριτικής, καθώς δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την πλήρη ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, ιδίως όταν συνδυάζεται με περιπτώσεις ανάληψης κυβερνητικών ή διοικητικών θέσεων από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς μετά την αποχώρησή τους, ενισχύοντας τη δομική αλληλεξάρτηση μεταξύ δικαστικής και εκτελεστικής εξουσίας.²³²

Περαιτέρω, η ποινική διερεύνηση πολιτικών προσώπων επηρεάζεται και από ειδικές συνταγματικές ρυθμίσεις που διαφοροποιούν το καθεστώς ποινικής τους μεταχείρισης σε σχέση με τους λοιπούς πολίτες. Ιδίως το ειδικό καθεστώς ποινικής ευθύνης των μελών της Κυβέρνησης, το οποίο αναθέτει κρίσιμες αρμοδιότητες στη Βουλή κατά την κίνηση της ποινικής διαδικασίας, καθώς και οι ρυθμίσεις περί βουλευτικής ασυλίας, εισάγουν πρόσθετες διαδικαστικές προϋποθέσεις για την ποινική διερεύνηση πολιτικών προσώπων.²³³ Η

²³⁰ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 205.

²³¹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²³² Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 206.

²³³ Βλαχόπουλος, Σπ. (2013). *Η ποινική ευθύνη των υπουργών*.

παρεμβολή του νομοθετικού σώματος στη διαδικασία αυτή έχει αποτελέσει αντικείμενο θεωρητικής κριτικής, καθώς έχει υποστηριχθεί ότι η κρίση περί τέλεσης ενός ποινικού αδικήματος αποτελεί κατεξοχήν νομική και όχι πολιτική αξιολόγηση.²³⁴ Υπό την έννοια αυτή, η εμπλοκή πολιτικών οργάνων στη διαδικασία δύναται να μεταφέρει μέρος της σχετικής κρίσης από το πεδίο της δικαστικής αξιολόγησης στο πεδίο των πολιτικών συσχετισμών.²³⁵ Η κριτική που έχει διατυπωθεί απέναντι στις ρυθμίσεις αυτές εστιάζει ακριβώς στο γεγονός ότι ενδέχεται να λειτουργήσουν ως θεσμικά φίλτρα στην ενεργοποίηση της ποινικής διαδικασίας, ιδίως όταν πρόκειται για πρόσωπα που κατέχουν πολιτική εξουσία ή δημόσιο αξίωμα.

Παράλληλα, το αυτοδιοίκητο της δικαιοσύνης δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη διαφάνεια ως προς τη διαχείριση της υπηρεσιακής κατάστασης των δικαστικών λειτουργών.²³⁶ Οι διαδικασίες αξιολόγησης, προαγωγών, μεταθέσεων και πειθαρχικού ελέγχου χαρακτηρίζονται συχνά από περιορισμένη διαφάνεια και βασίζονται σε κριτήρια που δεν διασφαλίζουν επαρκώς την ποιότητα και την αντικειμενικότητα. Η προσήλωση σε τυπικά κριτήρια, όπως η αρχαιότητα, εις βάρος ουσιαστικών ποιοτικών αξιολογήσεων, αποδυναμώνει τον ρόλο των σχετικών μηχανισμών, οι οποίοι δεν επιτυγχάνουν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά ως μέσα πρόληψης της διαφθοράς.²³⁷

Η λειτουργία του συστήματος μεταθέσεων παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς δεν εξασφαλίζει πάντοτε την ουσιαστική κινητικότητα των δικαστικών λειτουργών μεταξύ διαφορετικών γεωγραφικών περιοχών.²³⁸ Η παρατεταμένη παρουσία τους στο ίδιο κοινωνικό και επαγγελματικό περιβάλλον ευνοεί τη δημιουργία σταθερών σχέσεων με την τοπική κοινωνία, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει την αντικειμενικότητα της κρίσης, ιδίως όταν εμπλέκονται πρόσωπα με αυξημένο κοινωνικό κύρος. Αντίθετα, στα μεγάλα αστικά κέντρα, η αυξημένη ανωνυμία και ο μεγάλος όγκος υποθέσεων λειτουργούν περιοριστικά ως προς την ανάπτυξη τέτοιων σχέσεων και τις ενδεχόμενες επιρροές τους.²³⁹

Τέλος, η μυστικότητα της πειθαρχικής διαδικασίας και η διενέργειά της από ομοιοβάθμους συναδέλφους ενδέχεται να δημιουργούν υπόνοιες επιεικούς μεταχείρισης ή συγκάλυψης παραβάσεων. Η έλλειψη εξωτερικού ελέγχου και διαφάνειας περιορίζει την αποτελεσματικότητα του πειθαρχικού συστήματος και ενισχύει την αίσθηση ατιμωρησίας.²⁴⁰ Συνολικά, οι πρακτικές αυτές καταδεικνύουν ότι η ποινική διαδικασία δεν εξελίσσεται σε θεσμικό κενό, αλλά διαμορφώνεται μέσα από ένα πλέγμα θεσμικών και άτυπων σχέσεων εξουσίας, οι οποίες επιτρέπουν την επιλεκτική ενεργοποίηση ή αδρανοποίηση της δικαιοσύνης.

²³⁴ Βλαχόπουλος, Σπ. (2013). Ο.π.

²³⁵ Βλαχόπουλος, Σπ. (2013). Ο.π.

²³⁶ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²³⁷ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²³⁸ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 207.

²³⁹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²⁴⁰ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

4.3.3 Τα δίκτυα προστασίας και η τεχνική της «μη-δίωξης»

Η επιλεκτική ενεργοποίηση του ποινικού μηχανισμού δεν εκδηλώνεται μόνο μέσω της αυστηρότερης δίωξης ορισμένων μορφών εγκληματικότητας, αλλά και μέσω της συστηματικής μη ενεργοποίησής του σε άλλες περιπτώσεις. Η «μη-δίωξη» δεν συνιστά απλώς αποτέλεσμα αποδεικτικών δυσχερειών ή τυχαίων ελλείψεων, αλλά δύναται να λειτουργεί ως πρακτική επιλογής, η οποία καθορίζει ποιες υποθέσεις θα εισέλθουν στο ποινικό σύστημα και ποιες θα παραμείνουν εκτός αυτού, τροφοδοτώντας τον λεγόμενο «σκοτεινό αριθμό» της εγκληματικότητας.²⁴¹ Στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύεται η ύπαρξη άτυπων ή θεσμικά ενσωματωμένων μηχανισμών προστασίας, οι οποίοι ευνοούν την αποφυγή της ποινικής δίωξης ιδίως σε περιπτώσεις που αφορούν πρόσωπα ή δραστηριότητες συνδεδεμένες με ισχυρά κοινωνικά, οικονομικά ή πολιτικά συμφέροντα. Η «απουσία» της ποινικής αντίδρασης δεν είναι ουδέτερη, αλλά συνιστά κρίσιμο στοιχείο της επιλεκτικής λειτουργίας της ποινικής δικαιοσύνης.

Στην πράξη, η μη ενεργοποίηση της ποινικής διαδικασίας εκδηλώνεται μέσα από συγκεκριμένες δικονομικές επιλογές. Τέτοιες είναι η αρχειοθέτηση υποθέσεων λόγω υποτιθέμενης έλλειψης επαρκών ενδείξεων, η καθυστέρηση αξιολόγησης καταγγελιών, η μη προτεραιοποίηση συγκεκριμένων υποθέσεων, καθώς και η περιορισμένη ή επιλεκτική διερεύνηση αποδεικτικού υλικού. Οι πρακτικές αυτές, αν και εμφανίζονται ως τυπικά νόμιμες, δύνανται να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί αποκλεισμού υποθέσεων από το πεδίο της ποινικής διερεύνησης, περιορίζοντας εκ των προτέρων την πιθανότητα ποινικής αντίδρασης.

Η λειτουργία αυτή έχει αναδειχθεί και στο πεδίο της Εγκληματολογίας. Η θεωρία της ετικέτας («labelling theory») υπογραμμίζει ότι η εγκληματικότητα δεν αποτελεί αποκλειστικά αντικειμενικό φαινόμενο, αλλά διαμορφώνεται μέσα από διαδικασίες επιλογής και αξιολόγησης από τους ίδιους τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου.²⁴² Στο πλαίσιο αυτό, ο «εγκληματίας» δεν προϋπάρχει ως σταθερή κατηγορία, αλλά συγκροτείται μέσα από τις κρίσεις και τις επιλογές τόσο των επίσημων μηχανισμών όσο και της κοινωνίας.²⁴³

Η προβληματική αυτή συνδέεται και με τη μερικότητα των επίσημων στατιστικών εγκληματικότητας, οι οποίες καταγράφουν μόνο τις υποθέσεις που εντοπίζονται, καταγγέλλονται και τελικά διώκονται.²⁴⁴ Το εύρος της λεγόμενης «φανερής» εγκληματικότητας εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την ένταση των ελέγχων, τις προτεραιότητες των διωκτικών αρχών και την αποτελεσματικότητα της ανίχνευσης.²⁴⁵

²⁴¹ Μιχαλοπούλου, Ε. (2019). *Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσής του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης*, σε Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης, & Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), «Εγκλήματα των Ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα», σελ. 336.

²⁴² Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 196.

²⁴³ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²⁴⁴ Σπινέλλη, Κ. (2005). *Εγκληματολογία-Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*.

²⁴⁵ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

Αντίστοιχα, ο «σκοτεινός αριθμός» της εγκληματικότητας περιλαμβάνει συμπεριφορές που, παρά την ποινική τους απαξία, δεν καταγράφονται ούτε φτάνουν ποτέ στη σφαίρα της ποινικής διερεύνησης.²⁴⁶

Υπό το πρίσμα αυτό, η εμφάνιση μιας υπόθεσης στο ποινικό πεδίο δεν είναι αυτονόητη, αλλά αποτελεί αποτέλεσμα επιλογής. Η εντατικοποίηση των ελέγχων σε συγκεκριμένα πεδία οδηγεί σε αύξηση της καταγεγραμμένης εγκληματικότητας σε αυτά, χωρίς αυτό να συνεπάγεται αναγκαστικά αύξηση της πραγματικής εγκληματικότητας.²⁴⁷ Παραδείγματος χάρη, όταν οι διωκτικές αρχές επικεντρώνουν τη δράση τους σε συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων ή ομάδες πληθυσμού, παρατηρείται αντίστοιχη αύξηση της καταγεγραμμένης εγκληματικότητας στους τομείς αυτούς.²⁴⁸ Αντιστρόφως, η περιορισμένη ελεγκτική δραστηριότητα ή η μη ενεργοποίηση της δίωξης σε άλλες κατηγορίες υποθέσεων οδηγεί στη θεσμική μη αναγνώριση και υποβάθμιση των σχετικών μορφών βλάβης.

Η ελληνική εμπειρία καταδεικνύει ότι οι προτεραιότητες του ποινικού συστήματος μεταβάλλονται ανάλογα με τη συγκυρία. Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, η εντατικοποίηση των ελέγχων σε πεδία, όπως η φοροδιαφυγή και τα εγκλήματα κατά των δημοσίων εσόδων, που έως τότε δεν αντιμετωπίζονταν, οδήγησε σε αύξηση των σχετικών υποθέσεων και σε διεύρυνση του κύκλου των διωκόμενων προσώπων.²⁴⁹ Η κοινωνικοοικονομική συγκυρία συνέβαλε, λοιπόν, στην ποινικοποίηση συμπεριφορών που αφορούσαν ευρύτερα τμήματα του πληθυσμού.²⁵⁰ Η διεύρυνση των οφειλών προς το Δημόσιο είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων κατηγοριών διωκόμενων προσώπων, ενώ το όριο μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας κατέστη περισσότερο ρευστό. Έτσι, πρόσωπα που μέχρι πρότινος δεν εντάσσονταν στο στερεότυπο του «εγκληματία» ενδέχεται πλέον να υπάγονται σε ποινικές διαδικασίες.

Ωστόσο, η εξέλιξη αυτή δεν αντανακλά κατ' ανάγκη νέα εγκληματικά φαινόμενα, αλλά μεταβολή των επιλογών ως προς το ποιες συμπεριφορές καθίστανται αντικείμενο ποινικής δίωξης. Κατά συνέπεια, η «μη-δίωξη» δεν αποτελεί απλώς τεχνική αδυναμία του συστήματος, αλλά δύναται να λειτουργεί ως μηχανισμός επιλεκτικής προστασίας. Τα δίκτυα αυτά, είτε άτυπα είτε ενσωματωμένα στη θεσμική λειτουργία, δεν καταργούν την ποινική διαδικασία, αλλά καθορίζουν τα όρια ενεργοποίησής της, συμβάλλοντας στη διαφοροποιημένη και άνιση εφαρμογή του ποινικού δικαίου.

²⁴⁶ Χουλιάρης, Α. (2021). Ο.π., σελ. 67.

²⁴⁷ Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, σελ.. 85 κ.ε., 91.

²⁴⁸ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 197.

²⁴⁹ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 198

²⁵⁰ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

4.4 Η συστημική ατιμωρησία ως μηχανισμός αναπαραγωγής εξουσίας

Τα εγκλήματα των ισχυρών δεν μπορούν να ιδωθούν ως αυτοτελείς ή ουδέτερες κατηγορίες εγκληματικότητας, αλλά διαμορφώνονται σε άμεση συνάρτηση με το εκάστοτε σύστημα εξουσίας και τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές δομές που το συγκροτούν. Η έννοια της νομιμότητας δεν είναι σταθερή, αλλά καθορίζεται μέσα από τις πρακτικές και τις επιλογές των κυρίαρχων φορέων, τόσο σε επίπεδο θεσμικής ρύθμισης όσο και σε επίπεδο αξιακών προτύπων, μεταβαλλόμενη ανάλογα με τα εξυπηρετούμενα συμφέροντα.²⁵¹ Η οριοθέτηση του αξιοποίνου και η ενεργοποίηση της ποινικής αντίδρασης δεν συνιστούν αποκλειστικά νομικές διαδικασίες, αλλά ενσωματώνουν εξω-νομικούς παράγοντες, όπως η κοινωνική θέση, το κύρος και η επιρροή των εμπλεκόμενων.²⁵² Υπό αυτές τις συνθήκες, σημαντικές μορφές κοινωνικά επιβλαβούς συμπεριφοράς τοποθετούνται συστηματικά εκτός του ποινικού πεδίου, ανεξάρτητα από τη βαρύτητά τους. Η απομάκρυνση αυτή επιτυγχάνεται είτε μέσω της μη τυποποίησης τέτοιων πρακτικών, είτε μέσω παρεμβάσεων που επηρεάζουν τη διαδικασία θέσπισης των κανόνων, είτε μέσω της αποδυνάμωσης της δράσης των φορέων κοινωνικού ελέγχου σε όλα τα στάδια εφαρμογής του νόμου, με αποτέλεσμα την πρακτική αδρανοποίησή τους.²⁵³

Στο πλαίσιο αυτό, η επιλεκτικότητα που χαρακτηρίζει τη λειτουργία του ποινικού συστήματος δεν αποτελεί μεμονωμένη απόκλιση, αλλά δομικό γνώρισμα της λειτουργίας του. Όπως αναδείχθηκε στις προηγούμενες ενότητες, η κοινωνική και οικονομική ισχύς λειτουργεί ως φίλτρο διαφοροποίησης της ποινικής μεταχείρισης, επηρεάζοντας τόσο την ενεργοποίηση όσο και την ένταση της ποινικής αντίδρασης. Οι πρακτικές παρεμβολής στη δικαστική λειτουργία, όπως οι καθυστερήσεις, οι αναβολές, η παραγραφή και η επιλεκτική μη δίωξη, δεν συνιστούν απλώς οργανωτικές αδυναμίες ή διαδικαστικά προβλήματα, αλλά συγκροτούν ένα σύνολο μηχανισμών που καθορίζουν ποιες συμπεριφορές θα υπαχθούν στο ποινικό σύστημα και ποιες θα παραμείνουν εκτός αυτού. Έτσι, διαμορφώνονται συνθήκες ουσιαστικής ατιμωρησίας, οι οποίες δεν περιορίζονται στην απουσία επιβολής ποινής στο τελικό στάδιο της διαδικασίας, αλλά εκτείνονται σε όλα τα στάδια του ποινικού μηχανισμού. Η ατιμωρησία εκδηλώνεται ήδη στο επίπεδο της ποινικοποίησης, όταν κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές δεν τυποποιούνται ως αξιόποινες, αλλά και στο επίπεδο της εφαρμογής του νόμου, όταν η δίωξη δεν ενεργοποιείται ή η διαδικασία δεν ολοκληρώνεται. Κατά τον τρόπο αυτό, η απουσία ποινικής αντίδρασης δεν αποτελεί τυχαίο αποτέλεσμα, αλλά εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο επιλεκτικής λειτουργίας του συστήματος.

Η ατιμωρησία αυτή συνδέεται άμεσα με τη θέση ισχύος των εμπλεκόμενων, οι οποίοι διαθέτουν υλικούς και συμβολικούς πόρους που τους επιτρέπουν να επηρεάζουν την πορεία της ποινικής διαδικασίας. Η ισχύς αυτή δεν εκδηλώνεται μόνο ως δυνατότητα αποφυγής κυρώσεων, αλλά και ως ικανότητα διαμόρφωσης των όρων υπό τους οποίους μια πράξη

²⁵¹ Γασπαρινάτου, Μ. (2021). Ο.π., σελ. 119.

²⁵² Chambliss, W. (1975). *Toward a political economy of crime. Theory and Society*, σελ.151.

²⁵³ Γασπαρινάτου, Μ. (2021). Ο.π., σελ. 119-120.

αναγνωρίζεται ως επιβλαβής ή αξιόποινη. Σε πολλές περιπτώσεις, η βλάβη υποβαθμίζεται, αμφισβητείται ή δεν αναγνωρίζεται ως τέτοια, ενώ η ευθύνη αποδίδεται αποσπασματικά ή μετατίθεται, περιορίζοντας τη δυνατότητα ουσιαστικής λογοδοσίας. Υπό τις συνθήκες αυτές, η ατιμωρησία δεν εξαντλείται στην απουσία ποινικής κύρωσης, αλλά εκδηλώνεται ευρύτερα ως αδυναμία ουσιαστικής απόδοσης δικαιοσύνης και καταλογισμού ευθύνης για κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές.²⁵⁴ Ως εκ τούτου, η ατιμωρησία δεν αφορά μόνο το αποτέλεσμα της ποινικής διαδικασίας, αλλά και την ίδια τη διαδικασία κοινωνικής και θεσμικής αναγνώρισης της βλάβης.²⁵⁵

Μέσα από αυτές τις διεργασίες συγκροτείται μια «γκρίζα ζώνη» μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας, όπου τα όρια μεταξύ των δύο καθίστανται ασαφή.²⁵⁶ Η ζώνη αυτή λειτουργεί συμπληρωματικά προς τους μηχανισμούς επιλεκτικής αδρανοποίησης που αναλύθηκαν προηγουμένως, ενισχύοντας αφενός την προσδοκία των φορέων ισχύος ότι η δράση τους δεν θα αντιμετωπίσει ουσιαστικές συνέπειες και αφετέρου οδηγώντας στη σταδιακή κανονικοποίηση τέτοιων πρακτικών σε κοινωνικό επίπεδο.²⁵⁷ Η επαναλαμβανόμενη εμπειρία απουσίας λογοδοσίας δημιουργεί ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο η παραβίαση κανόνων παύει να εκλαμβάνεται ως εξαίρεση και ενσωματώνεται στη λειτουργία του συστήματος.²⁵⁸

Η κανονικοποίηση αυτή δεν είναι τυχαία, αλλά συνδέεται με την επικράτηση κυρίαρχων ιδεολογικών αντιλήψεων που παρουσιάζουν τις πρακτικές αυτές ως αναπόφευκτες ή ως αναγκαίο στοιχείο της οικονομικής και πολιτικής δραστηριότητας. Η αντίληψη ότι «έτσι λειτουργεί το σύστημα» συμβάλλει στη νομιμοποίηση της ατιμωρησίας και περιορίζει τη δυνατότητα κοινωνικής αμφισβήτησης.²⁵⁹ Παράλληλα, όταν περιπτώσεις εγκλημάτων των ισχυρών έρχονται στη δημοσιότητα, αντιμετωπίζονται συχνά ως μεμονωμένα περιστατικά, αποσυνδεδεμένα από το ευρύτερο θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο. Η προσέγγιση αυτή περιορίζει την ευθύνη σε επιμέρους πρόσωπα και αποκρύπτει τους δομικούς μηχανισμούς που καθιστούν δυνατές τις πρακτικές αυτές.

Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση και αναπαραγωγή των συνθηκών αυτών διαδραματίζει και η διαφθορά, όχι ως μεμονωμένη παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, αλλά ως λειτουργικός μηχανισμός ενσωματωμένος στις ίδιες τις δομές εξουσίας. η σύνδεσή της με την ατιμωρησία ενισχύει περαιτέρω τη δυναμική αυτή, καθώς η επικράτηση πρακτικών που αποκλίνουν από τις αρχές της αμεροληψίας και της διαφάνειας μετατρέπει τη δικαιοσύνη από ουδέτερο μηχανισμό σε πεδίο άσκησης επιρροής.²⁶⁰ Μέσω άτυπων δικτύων σχέσεων,

²⁵⁴ Χουλιάρας, Α. (2021). Ο.π.

²⁵⁵ Χουλιάρας, Α. (2019). Ο.π., σελ. 72.

²⁵⁶ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 76.

²⁵⁷ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π.

²⁵⁸ Γασπαρινάτου, Μ. (2021). Ο.π., σελ. 120.

²⁵⁹ Γασπαρινάτου, Μ. (2021). Ο.π.

²⁶⁰ Καλλίρης, Κ.. (2016). *Ο διαβρωτικός ρόλος της διαφθοράς σε περιόδους θεσμικής κρίσης*, σε Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.), «Εγκλημα και Ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης», σελ. 817.

αλληλεξαρτήσεων και ανταλλαγών καθίσταται δυνατή η παράκαμψη ή η αποδυνάμωση των μηχανισμών ελέγχου, καθώς και η επιλεκτική ενεργοποίηση της ποινικής διαδικασίας.²⁶¹ Όταν μάλιστα η διαφθορά εντοπίζεται εντός του ποινικοκατασταλτικού μηχανισμού, ενισχύει περαιτέρω την επιλεκτικότητα που διατρέχει το σύνολο της διαδικασίας, αποδυναμώνει την πρόληψη και καθιστά δυσχερή την ουσιαστική απόδοση ευθύνης.²⁶² Η ατιμωρησία που προκύπτει δεν είναι, επομένως, τυχαία ούτε περιστασιακή, αλλά συνιστά δομικό στοιχείο της λειτουργίας του συστήματος. Λειτουργεί ως μηχανισμός αναπαραγωγής της ισχύος, καθώς επιτρέπει τη συνέχιση κοινωνικά επιβλαβών πρακτικών χωρίς ουσιαστικό κόστος, δημιουργεί προσδοκία μη τιμωρίας και ενισχύει τη συσσώρευση οικονομικής και πολιτικής δύναμης. Με τον τρόπο αυτό συγκροτείται ένας κυκλικός μηχανισμός, όπου η ισχύς παράγει ατιμωρησία και η ατιμωρησία, με τη σειρά της, ενισχύει και αναπαράγει την ισχύ.

Η ανάλυση αυτή καταδεικνύει ότι η ατιμωρησία δεν συνιστά απλώς συνέπεια επιμέρους δυσλειτουργιών, αλλά μηχανισμό που συμβάλλει στη διατήρηση των υφιστάμενων κοινωνικών και θεσμικών ισορροπιών.²⁶³ Η λειτουργία αυτή υπονομεύει την εμπιστοσύνη προς τη Δικαιοσύνη, η οποία παύει να εκλαμβάνεται ως ουδέτερος εγγυητής και προσλαμβάνεται ως πεδίο άνισης μεταχείρισης,²⁶⁴ ενώ ενισχύεται η αντίληψη ότι η τήρηση του νόμου εξαρτάται από τη θέση των εμπλεκομένων. Με τον τρόπο αυτό, η αρχή της ισότητας διαβρώνεται και το κράτος δικαίου τίθεται σε δοκιμασία.²⁶⁵ Συνεπώς, η ατιμωρησία δεν εμφανίζεται ως παρέκκλιση από την κανονική λειτουργία του ποινικού συστήματος, αλλά ως όρος της ίδιας της λειτουργίας στο πλαίσιο των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας.

4.5 Ο ρόλος των ΜΜΕ στη μετατόπιση της ευθύνης

4.5.1 Ρόλος τεχνικών/«ειδικών» λόγων στην απο-ενοχοποίηση του κράτους

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ιδίως στη σύγχρονη ψηφιακή τους μορφή, δεν λειτουργούν απλώς ως φορείς μετάδοσης πληροφοριών, αλλά συγκροτούν βασικούς μηχανισμούς διαμόρφωσης κοινωνικών ρόλων, ταυτοτήτων και αντιλήψεων, επηρεάζοντας ενεργά τη συγκρότηση της κοινωνικής πραγματικότητας.²⁶⁶ Στο πλαίσιο αυτό, δεν αντανακλούν ουδέτερα τα γεγονότα, αλλά συμμετέχουν στη διαδικασία επιλογής, ιεράρχησης και ερμηνείας τους, επηρεάζοντας καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτό

²⁶¹ Μπιτζιλέκης, Ν. (2010).). Η διαφθορά ως νομικό και πολιτικό πρόβλημα, σε Πιτσέλα Αγγ. (Επιμ.), «Εγκληματολογικές Αναζητήσεις», σελ. 619.

²⁶² Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π., σελ. 186.

²⁶³ Chambliss, W. (1975). Ο.π.

²⁶⁴ Μπιτζιλέκης, Ν. (2010). Ο.π., σελ. 620.

²⁶⁵ Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). Ο.π.

²⁶⁶ Καρύδης, Β. (2010). *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα, Ηθικοί Πανικοί, Ποινική Δικαιοσύνη*, σελ. 51.

το εγκληματικό φαινόμενο.²⁶⁷ Ο τρόπος με τον οποίο τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης επιλέγουν, ιεραρχούν και παρουσιάζουν τις πληροφορίες τους επιτρέπει να επηρεάζουν καθοριστικά τη διαμόρφωση της συλλογικής αντίληψης. Η σημασία που αποδίδεται σε κάθε είδηση δεν είναι ουδέτερη, αλλά εξαρτάται από τη γραμμή του μέσου και, σε μεγάλο βαθμό, από τις προτεραιότητες πολιτικών και κρατικών παραγόντων. Κατά συνέπεια, το κοινό τείνει να αντιλαμβάνεται ως σημαντικά εκείνα τα ζητήματα που προβάλλονται ως τέτοια από τους ιδιοκτήτες των ΜΜΕ και τους φορείς εξουσίας.²⁶⁸ Η επίδραση αυτή δεν περιορίζεται στην ανάδειξη ή αποσιώπηση περιστατικών, αλλά επεκτείνεται στη διαμόρφωση της κοινωνικής συνείδησης, μέσω της αναπαραγωγής αφηγήσεων που παρουσιάζονται ως αντικειμενικές και αξιόπιστες, ενώ στην πραγματικότητα οργανώνουν συγκεκριμένα σχήματα κατανόησης της κοινωνικής πραγματικότητας.²⁶⁹ Στο πλαίσιο αυτό, καλλιεργούνται φόβοι και στερεοτυπικές αντιλήψεις, ιδίως σε σχέση με κοινωνικά ευάλωτες ομάδες, οι οποίες συχνά καθίστανται αντικείμενο στιγματισμού.²⁷⁰

Ειδικότερα, ως προς τα κρατικό-εταιρικά, η κάλυψη από τα ΜΜΕ χαρακτηρίζεται από μια συγκεχυμένη και αποσπασματική προσέγγιση, η οποία αποδυναμώνει τη δυνατότητα κατανόησής τους ως δομικών και συστημικών φαινομένων.²⁷¹ Η ενημέρωση περιορίζεται συχνά σε αποσπασματικές αναφορές, χωρίς ένταξη του γεγονότος στο ευρύτερο κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό του πλαίσιο, οδηγώντας σε αποσύνδεση της πράξης από τις συνθήκες παραγωγής της.²⁷² Με τον τρόπο αυτό, η κοινωνική βλάβη εμφανίζεται ως μεμονωμένο περιστατικό και όχι ως αποτέλεσμα θεσμικών και οργανωσιακών διεργασιών, γεγονός που αποδυναμώνει την έννοια της ευθύνης.²⁷³

Παράλληλα, η δημοσιογραφική αναπαράσταση των εγκλημάτων αυτών εστιάζει κυρίως στο πρόσωπο του δράστη και όχι στη δράση ή στο θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή αναδύεται, μετατοπίζοντας την προσοχή από τις δομικές αιτίες στην ατομική συμπεριφορά.²⁷⁴ Μέσα από αυτή τη διαδικασία προσωποποίησης, ο δράστης παρουσιάζεται ως «εξαίρεση στον κανόνα», ως ένα μεμονωμένο «παρεκκλίνον» άτομο που αποκλίνει από ένα κατά τα άλλα ορθά λειτουργούν σύστημα, με αποτέλεσμα να αποσυστημικοποιείται η

²⁶⁷ Κουρούση, Κ. (2016). Τα ΜΜΕ ως φορέας κοινωνικού ελέγχου στην εποχή της κρίσης, στο: Κ Σπινέλλη κ.α., «Εγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης», σελ. 297. Βλ.: http://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos_tomos.pdf

²⁶⁸ Λαμπροπούλου, Ε. (1994). Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, σελ. 92.

²⁶⁹ Καρύδης, Β. (2010).Ο.π., σελ. 55.

²⁷⁰ Καρύδης, Β. (2010).Ο.π.

²⁷¹ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2015). *Ιχνηλατώντας την σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί* στο Β., Καρύδης & Α., Χουλιάρας (επιμ.), «Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα. Σύγχρονες Προσεγγίσεις», σελ. 73.

²⁷² Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π., σελ. 328-329 σε συνδ. με Rothe, D.L. & Kauzlarich, D. (2016). *Crimes of the powerful. An introduction*, σελ. 19.

²⁷³ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π., σελ. 75.

²⁷⁴ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π.

ευθύνη και να αποτρέπεται η κριτική προσέγγιση των θεσμικών μηχανισμών που παράγουν τη βλάβη.²⁷⁵

Επιπλέον, στις περιπτώσεις που τα εγκλήματα αυτά καθίστανται ορατά στο δημόσιο λόγο, η παρουσίασή τους συχνά πλαισιώνεται ως αποτέλεσμα «λάθους» ή «στιγμιαίας αστοχίας», γεγονός που οδηγεί σε τεχνικοποίηση και αποπολιτικοποίηση της ευθύνης.²⁷⁶ Η αναγωγή σύνθετων μορφών κοινωνικής βλάβης σε ατομικά σφάλματα συμβάλλει στην αποδυνάμωση της βαρύτητας των πράξεων και στη μετατροπή τους σε μη συστημικά και διαχειρίσιμα φαινόμενα.²⁷⁷ Στο ίδιο πλαίσιο, η παρουσίαση των δραστών συνοδεύεται συχνά από στοιχεία εξατομίκευσης και θυματοποίησης, καθώς προβάλλονται ως πρόσωπα που υπέπεσαν σε λάθη ή λανθασμένες κρίσεις, αντιμετωπιζόμενα μάλιστα με έναν βαθμό κοινωνικής κατανόησης ή και σεβασμού.²⁷⁸ Όταν, όμως οι δράστες προέρχονται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, η δημοσιογραφική κάλυψη τείνει να μεγεθύνει τη σοβαρότητα των πράξεων και να τις παρουσιάζει ως ενδεικτικές γενικευμένου κινδύνου, ενισχύοντας έτσι τη στερεοτυπική ταύτιση της εγκληματικότητας με τις κοινωνικά ευάλωτες ομάδες.²⁷⁹

Συνολικά, οι παραπάνω πρακτικές συγκροτούν έναν λόγο που δεν αποκρύπτει απαραίτητα τα εγκλήματα των ισχυρών, αλλά τα αναδιατυπώνει με τρόπο που αποδυναμώνει τη σύνδεσή τους με τις δομικές και θεσμικές τους προϋποθέσεις. Μέσα από την αποσπασματικότητα, την προσωποποίηση και την τεχνικοποίηση της ευθύνης, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας επίπλαστης εικόνας ουδετερότητας και νομιμότητας, η οποία λειτουργεί τελικά προς την κατεύθυνση της απο-ενοχοποίησης των κρατικών και θεσμικών μηχανισμών.²⁸⁰

4.5.2 Τεχνικές ουδετεροποίησης

Οι τεχνικές ουδετεροποίησης αποτελούν μηχανισμούς μέσω των οποίων επιβλαβείς ή και εγκληματικές πρακτικές παρουσιάζονται ως αποδεκτές, αναπόφευκτες ή μη αξιόποινες. Στο πλαίσιο των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων, οι τεχνικές αυτές δεν περιορίζονται στους ίδιους τους δρώντες, αλλά αναπαράγονται και στο επίπεδο του δημόσιου λόγου, ιδίως μέσω των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Η υποβάθμιση της βλάβης επιτυγχάνεται, ωστόσο, και μέσω συγκεκριμένων γλωσσικών και επικοινωνιακών τεχνικών. Ο ευφημισμός οδηγεί στην περιγραφή σοβαρών περιστατικών ως «δυστυχημάτων» ή «τεχνικών προβλημάτων», αποσυνδέοντάς τα από το θεσμικό τους πλαίσιο και περιορίζοντας την αντίληψή τους ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων επιλογών. Η

²⁷⁵ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π.

²⁷⁶ Rothe, D.L. & Kauzlarich, D. (2016). Ο.π., σελ. 23.

²⁷⁷ Rothe, D.L. & Kauzlarich, D. (2016). Ο.π.

²⁷⁸ Rothe, D.L. & Kauzlarich, D. (2016). Ο.π.

²⁷⁹ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π.

²⁸⁰ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). Ο.π., σελ. 73.

αποπροσωποποίηση απομακρύνει την ευθύνη από συγκεκριμένους δρώντες, μετατρέποντας τις πράξεις σε απρόσωπες διαδικασίες ή σε γενικευμένες «δυσλειτουργίες» του συστήματος. Παράλληλα, η μετατόπιση της εστίασης από τις θεσμικές πράξεις σε «λάθη διαδικασίας» περιορίζει την κατανόηση της βλάβης σε τεχνικό επίπεδο, αποκρύπτοντας τις βαθύτερες δομικές αιτίες και τις σχέσεις εξουσίας που την παράγουν. Ενδεικτικά, η περιγραφή ενός θανατηφόρου περιστατικού ως «δυστύχημα» αντί ως αποτέλεσμα θεσμικών παραλείψεων συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα ευφημιστικής απονοματοδότησης της βλάβης.

Οι τεχνικές αυτές ενισχύονται από τον τρόπο με τον οποίο τα ΜΜΕ επιλέγουν και ιεραρχούν τα γεγονότα. Τα κρατικο-εταιρικά εγκλήματα συχνά δεν προβάλλονται με την ίδια ένταση ή με τον ίδιο τρόπο όπως άλλες μορφές εγκληματικότητας, ενώ η παρουσίασή τους τείνει να είναι αποσπασματική και αποκομμένη από το ευρύτερο θεσμικό τους πλαίσιο.²⁸¹ Η διαδικασία αυτή συνδέεται με την τάση δραματοποίησης συγκεκριμένων συμβάντων και την ταυτόχρονη υποβάθμιση άλλων, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση στερεοτυπικών αντιλήψεων και στην κατεύθυνση της κοινωνικής αντίδρασης προς συγκεκριμένες ομάδες ή φαινόμενα.

Στο πλαίσιο αυτό, η συμβολή των ΜΜΕ στην παραγωγή και αναπαραγωγή «ηθικών πανικών» είναι ιδιαίτερα σημαντική, ενώ ταυτόχρονα, μέσω τεχνικών ουδετεροποίησης, άλλες μορφές εγκληματικότητας –ιδίως τα κρατικό-εταιρικά εγκλήματα– αποπολιτικοποιούνται και απο-εγκληματοποιούνται στο δημόσιο λόγο.²⁸² Μέσω της συστηματικής ανάδειξης ορισμένων κινδύνων και της υπερβολικής προβολής τους, καλλιεργείται ένα κλίμα φόβου και ανασφάλειας, το οποίο οδηγεί στην αποδοχή αυστηρότερων μορφών κοινωνικού και ποινικού ελέγχου.²⁸³ Η διαδικασία αυτή δεν είναι ουδέτερη, καθώς συχνά συνδέεται με ευρύτερες πολιτικές και θεσμικές στοχεύσεις, καθώς και με την ανάγκη ενίσχυσης συγκεκριμένων μορφών εξουσίας.²⁸⁴

Παράλληλα, η συγκρότηση των «απειλών» αυτών συνοδεύεται από τη δαιμονοποίηση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων ή συμπεριφορών, οι οποίες παρουσιάζονται ως επικίνδυνες για την κοινωνική τάξη ή τις κυρίαρχες αξίες.²⁸⁵ Η κοινωνική ανησυχία που παράγεται μετατρέπεται σε έντονη αντίδραση, οδηγώντας τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου στην υιοθέτηση δυσανάλογων μέτρων σε σχέση με τη βαρύτητα των πραγματικών περιστατικών.²⁸⁶ Κατά τον τρόπο αυτό, διαμορφώνεται μια δυναμική κατά την οποία η προσοχή επικεντρώνεται σε «ορατές» μορφές εγκληματικότητας, ενώ άλλες, λιγότερο εμφανείς αλλά συχνά σοβαρότερες, παραμένουν αθέατες.

Αντίθετα, τα εγκλήματα λευκού περιλαίμιου και ιδίως τα κρατικό-εταιρικά εγκλήματα τείνουν να παραμένουν σε μεγάλο βαθμό εκτός του κεντρικού «μιντιακού»

²⁸¹ Καρύδης, Β. (2010).Ο.π.

²⁸² Καρύδης, Β. (2010).Ο.π., σελ. 53.

²⁸³ Κουρούση, Κ. (2016). Ο.π., σελ. 299.

²⁸⁴ Καρύδης, Β. (2010).Ο.π., σελ. 53.

²⁸⁵ Καρύδης, Β. (2010).Ο.π., σελ. 50.

²⁸⁶ Καρύδης, Β. (2010).Ο.π.

ενδιαφέροντος.²⁸⁷ Η περιορισμένη προβολή τους, σε συνδυασμό με τον τρόπο παρουσίασής τους, συμβάλλει στην αποδυνάμωση της κοινωνικής τους απαξίας και στη μείωση της πίεσης για απόδοση ευθύνης.²⁸⁸ Με τον τρόπο αυτό, οι τεχνικές ουδετεροποίησης δεν αποτελούν απλώς επικοινωνιακές στρατηγικές, αλλά συγκροτούν κρίσιμο μηχανισμό αναπαραγωγής της συστημικής ατιμωρησίας.

ΤΟ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟ ΔΥΣΤΥΧΗΜΑ ΤΩΝ ΤΕΜΠΩΝ ΩΣ ΚΡΑΤΙΚΟ-ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

5.1 Τα πραγματολογικά στοιχεία της υπόθεσης

Το βράδυ της 28^{ης} Φεβρουαρίου του έτους 2023, σημειώθηκε στην περιοχή των Τεμπών, κοντά στον οικισμό Ευαγγελισμό, σφοδρή μετωπική σύγκρουση μεταξύ της επιβατικής αμαξοστοιχίας InterCity 62, με περισσότερους από 350 επιβάτες, από Αθήνα με προορισμό τη Θεσσαλονίκη και της εμπορικής αμαξοστοιχίας 63503, η οποία κινούνταν από Θεσσαλονίκη προς Αθήνα. Η σύγκρουση είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο 57 ατόμων, μεταξύ των οποίων επιβάτες και εργαζόμενοι των αμαξοστοιχιών, καθώς και τον τραυματισμό μεγάλου αριθμού επιβαινόντων, τουλάχιστον 85.²⁸⁹ Για την κατανόηση των συνθηκών υπό τις οποίες έλαβε χώρα το συμβάν, είναι αναγκαία μια συνοπτική αποτύπωση των ενεργειών που προηγήθηκαν, των αποκλίσεων από τον Γενικό Κανονισμό Κίνησης, αλλά και των τεχνολογικών ελλείψεων που συνέβαλαν στην επέλευση του δυστυχήματος.

Ειδικότερα, η επιβατική αμαξοστοιχία κινήθηκε, κατόπιν εντολής του Σταθμάρχη Λάρισας, στη γραμμή καθόδου, στην οποία στη συνέχεια εισήλθε και η εμπορική αμαξοστοιχία από την αντίθετη κατεύθυνση.²⁹⁰ Ο Σταθμάρχης δεν προέβη σε αυτόματη χάραξη της διαδρομής μέσω του πίνακα τηλεχειρισμού, ώστε να επιβεβαιώσει οπτικά την ορθότητα της πορείας των συρμών.²⁹¹

Παράλληλα, ο μηχανοδηγός της επιβατικής αμαξοστοιχίας δεν ζήτησε διευκρινίσεις για τη χρήση της συγκεκριμένης γραμμής, ούτε προχώρησε σε ακινητοποίηση του συρμού κατά την έξοδο από τη Λάρισα, όπως προβλέπεται σε περίπτωση αμφιβολίας από τον κανονισμό. Επιπλέον, δεν κατέστη δυνατή η επικοινωνία με τον μηχανοδηγό της εμπορικής

²⁸⁷ Καρύδης, Β. (2010).Ο.π., σελ. 55.

²⁸⁸ Καρύδης, Β. (2010).Ο.π.

²⁸⁹ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπη στις 28.02.2023», Βλ.: <https://www.amna.gr/files/202304/20142053%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A6%CE%A5%CE%9B%CE%9B%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3%CE%A0%CE%A5%CE%A1%CE%93%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3-%CE%A0.pdf>, σελ. 10.

²⁹⁰ Στο ίδιο, σελ. 98.

²⁹¹ Στο ίδιο, σελ. 80.

αμαξοστοιχίας, καθώς το σύστημα GSM-R, δεν παρείχε τη σχετική δυνατότητα, ενώ η επικοινωνία μέσω VHF παρεμποδιζόταν λόγω της μορφολογίας του εδάφους.²⁹² Επιπρόσθετα, η απουσία δεύτερου σταθμάρχη, ο οποίος θα λειτουργούσε ως ανεξάρτητος μηχανισμός ελέγχου, καθώς και η μη λειτουργία ανώτερου κέντρου διαχείρισης της κυκλοφορίας, δεν επέτρεψαν την έγκαιρη αποτροπή της ταυτόχρονης κίνησης των δύο συρμών στην ίδια γραμμή.²⁹³

Εάν τα προβλεπόμενα συστήματα ασφαλείας είχαν τεθεί σε πλήρη λειτουργία, το δυστύχημα θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί. Συγκεκριμένα, η φωτεινή σηματοδότηση δεν θα επέτρεπε τη χορήγηση ταυτόχρονης ένδειξης κίνησης σε δύο συρμούς που κινούνται αντίθετα στην ίδια γραμμή, το σύστημα GSM-R θα εξασφάλιζε την άμεση επικοινωνία μεταξύ των εμπλεκομένων, η τηλεδιοίκηση θα απέτρεπε τη λανθασμένη δρομολόγηση, ενώ το σύστημα ETCS θα οδηγούσε σε αυτόματη ακινητοποίηση των συρμών πριν από τη σύγκρουση.

5.2 Ο σιδηρόδρομος ως δημόσιο αγαθό και πεδίο πολιτικής διαχείρισης

Ο σιδηρόδρομος συνιστά κατεξοχήν δημόσια υποδομή, η λειτουργία της οποίας συνδέεται άμεσα με την ασφάλεια των μεταφορών, την προσβασιμότητα και την εξυπηρέτηση συλλογικών κοινωνικών αναγκών. Η οργάνωση, η συντήρηση και η εποπτεία του δεν μπορούν να θεωρηθούν ουδέτερες ή αποκλειστικά τεχνικές διαδικασίες, αλλά εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πολιτικών επιλογών και διοικητικών προτεραιοτήτων.

Στην ελληνική περίπτωση, η εξέλιξη του σιδηροδρομικού δικτύου δεν υπήρξε αποτέλεσμα γραμμικής τεχνολογικής ανάπτυξης, αλλά συνδέθηκε ήδη από τα πρώτα στάδια με συγκεκριμένες οικονομικές λειτουργίες, όπως η εξυπηρέτηση του εμπορίου και της μεταφοράς πρώτων υλών και αγροτικών προϊόντων.²⁹⁴ Ωστόσο, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, η ενίσχυση των οδικών μεταφορών και η ευρεία διάδοση του αυτοκινήτου, οδήγησαν σε σταδιακή υποβάθμιση του σιδηροδρόμου ως βασικού μέσου μεταφοράς.²⁹⁵ Η μετατόπιση αυτή δεν αποτέλεσε απλώς τεχνολογική εξέλιξη, αλλά αποτύπωσε την προτεραιοποίηση συγκεκριμένων αναπτυξιακών μοντέλων, τα οποία ευνόησαν την ανάπτυξη των οδικών υποδομών εις βάρος των σιδηροδρομικών επενδύσεων.

Τα διαθέσιμα δεδομένα επιβεβαιώνουν τη διαχρονική αυτή υποβάθμιση. Το μερίδιο του σιδηροδρόμου στις επιβατικές μεταφορές στην Ελλάδα παραμένει εξαιρετικά περιορισμένο σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο,²⁹⁶ ενώ αντίστοιχα χαμηλή είναι και η συμμετοχή

²⁹² Στο ίδιο, σελ. 84.

²⁹³ Στο ίδιο, σελ. 98.

²⁹⁴ «Το έγκλημα των Τεμπών δεν θα ξεχαστεί», 6 Μαΐου 2023. Βλ. : [Το έγκλημα των Τεμπών δεν θα ξεχαστεί - Αναμέτρηση - οργάνωση για μια νέα κομμουνιστική αριστερά](#), σελ. 18.

²⁹⁵ Στο ίδιο, σελ. 19.

²⁹⁶ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπη στις 28.02.2023», Ο.π., σελ. 186.

του στις εμπορευματικές μεταφορές.²⁹⁷ Η εικόνα αυτή δεν μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά σε ζητήματα προτίμησης των πολιτών, αλλά αντανακλά το επίπεδο επενδύσεων, την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και, κυρίως, τις πολιτικές προτεραιότητες που διαμορφώνουν τη λειτουργία του τομέα των μεταφορών.

Η χαμηλή προτεραιοποίηση του σιδηροδρόμου από την πλευρά της κρατικής πολιτικής συνδέεται, μεταξύ άλλων, με το υψηλό κόστος των απαιτούμενων επενδύσεων και τη σχετικά χαμηλή οικονομική απόδοση σε σύγκριση με άλλα μέσα μεταφοράς.²⁹⁸ Στο πλαίσιο αυτό, η επιλογή περιορισμένης ενίσχυσης του σιδηροδρομικού δικτύου δεν συνιστά απλώς διαχειριστική αδυναμία, αλλά εντάσσεται σε ένα μοντέλο οικονομικής πολιτικής, που ευνοεί τομείς με ταχύτερη απόδοση κεφαλαίων και μικρότερο επενδυτικό ρίσκο.²⁹⁹

Παράλληλα, η λειτουργία των σιδηροδρομικών οργανισμών στη χώρα μας, επηρεάστηκε από διαχρονικές παθογένειες της δημόσιας διοίκησης, όπως η πολιτική παρέμβαση, οι πελατειακές πρακτικές και οι πιέσεις συνδικαλιστικών ομάδων.³⁰⁰ Οι παράγοντες αυτοί δεν περιορίζονται σε οργανωτικές δυσλειτουργίες, αλλά επηρεάζουν ουσιαδώς τον τρόπο διαχείρισης των υποδομών, τη στελέχωση των υπηρεσιών και, τελικά, το επίπεδο ασφάλειας του δικτύου.³⁰¹

Υπό το πρίσμα αυτό, η κατάσταση του ελληνικού σιδηροδρόμου δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα μεμονωμένων τεχνικών ελλείψεων ή επιχειρησιακών σφαλμάτων. Αντίθετα, συνιστά αντανάκλαση ενός πλέγματος πολιτικών και θεσμικών επιλογών, οι οποίες διαμόρφωσαν διαχρονικά τις συνθήκες λειτουργίας του. Η προσέγγιση αυτή καθιστά σαφές, ότι η ανάλυση του σιδηροδρομικού συστήματος προϋποθέτει την εξέταση των ευρύτερων οικονομικών και διοικητικών πλαισίων εντός των οποίων αυτό λειτουργεί, οδηγώντας αναπόφευκτα στη διερεύνηση της εξέλιξης των σχετικών συμβάσεων και έργων υποδομής.

5.3 Ιστορική εξέλιξη συμβάσεων και έργων υποδομής

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η ευρωπαϊκή πολιτική για τις σιδηροδρομικές μεταφορές επανακαθορίζεται μέσα από τη λεγόμενη «Λευκή Βίβλο», η οποία θέτει ως βασικό στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας του σιδηροδρόμου έναντι των λοιπών μέσων μεταφοράς.³⁰² Η κατεύθυνση αυτή συνδέεται με τη διαπίστωση ότι τα κρατικά μονοπωλιακά σχήματα διαχείρισης των σιδηροδρόμων είχαν οδηγήσει σε οικονομικά ελλείμματα και μειωμένη αποδοτικότητα. Στο πλαίσιο αυτό, προωθήθηκαν πολιτικές όπως η απελευθέρωση της αγοράς, ο διαχωρισμός μεταξύ υποδομής και εκμετάλλευσης του

²⁹⁷ Στο ίδιο.

²⁹⁸ Στο ίδιο, σελ. 188.

²⁹⁹ Στο ίδιο, σελ. 189.

³⁰⁰ «Το έγκλημα των Τεμπών δεν θα ξεχαστεί», Ο.π., σελ. 19.

³⁰¹ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπη στις 28.02.2023», Ο.π., σελ. 189.

³⁰² Στο ίδιο, σελ. 159.

μεταφορικού έργου, καθώς και η χρηματοδότηση εκσυγχρονιστικών παρεμβάσεων μέσω ευρωπαϊκών πόρων.³⁰³

Ταυτόχρονα, τέθηκε ως βασική προϋπόθεση η λειτουργικότητα και η ασφάλεια των εθνικών σιδηροδρομικών δικτύων, μέσω της εφαρμογής του ευρωπαϊκού συστήματος διαχείρισης σιδηροδρομικής κυκλοφορίας (ERTMS).³⁰⁴ Το σύστημα αυτό βασίζεται σε τεχνολογίες αυτοματοποιημένου ελέγχου και επικοινωνίας, όπως το ETCS (European Traffic Control System- Ευρωπαϊκό Σύστημα Ελέγχου της Κυκλοφορίας), το οποίο επιτρέπει την επιτήρηση της κυκλοφορίας και την αυτόματη παρέμβαση σε περιπτώσεις υπέρβασης ορίων ταχύτητας ή παραβίασης σηματοδοτών,³⁰⁵ καθώς και το GSM-R (Global System for Mobile for Rail), που εξασφαλίζει τη συνεχή επικοινωνία μεταξύ μηχανοδηγών, σταθμαρχών και κέντρων ελέγχου.³⁰⁶ Η εφαρμογή των συστημάτων αυτών αντιμετωπίστηκε ως κρίσιμη προϋπόθεση για τη λειτουργία ενός ασφαλούς και τεχνολογικά ενοποιημένου ευρωπαϊκού σιδηροδρομικού δικτύου.³⁰⁷

Υπό την επίδραση αυτών των κατευθύνσεων, από τη δεκαετία του 1990 και εξής, ο ελληνικός σιδηροδρομικός τομέας υφίσταται σημαντικές οργανωτικές μεταβολές. Ο ΟΣΕ, αν και παραμένει υπό τον πλήρη έλεγχο του ελληνικού δημοσίου, οδηγείται σε σταδιακό κατακερματισμό, με τη δημιουργία επιμέρους εταιρικών σχημάτων. Η ΕΡΓΟΣΕ Α.Ε. (θυγατρική του ΟΣΕ), ιδρύεται το 1996, με αντικείμενο την υλοποίηση μελετών και έργων υποδομής, ενώ το 2001 συστήνεται ως θυγατρική του ΟΣΕ η ΓΑΙΑΟΣΕ Α.Ε., επιφορτισμένη με τη διαχείριση και αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του οργανισμού.

Καθοριστική τομή πραγματοποιείται το 2005, με τον διαχωρισμό της διαχείρισης της σιδηροδρομικής υποδομής από την παροχή μεταφορικών υπηρεσιών. Η αρμοδιότητα διαχείρισης της υποδομής ανατίθεται στον Εθνικό Διαχειριστή Σιδηροδρομικής Υποδομής (Ε.ΔΙ.Σ.Υ), ενώ η εκτέλεση του μεταφορικού έργου μεταφέρεται στην ΤΡΑΙΝΟΣΕ Α.Ε.³⁰⁸ Η διαδικασία αυτή συνεχίζεται τα επόμενα χρόνια, καθώς το 2008 η ΤΡΑΙΝΟΣΕ αποκτά μεγαλύτερη αυτονομία από τον ΟΣΕ, ενώ ο τελευταίος αναλαμβάνει εκ νέου τον ρόλο του βασικού διαχειριστή της υποδομής, απορροφώντας τον Ε.ΔΙ.Σ.Υ, με ευθύνη για τη συντήρηση, τη σηματοδότηση και τη ρύθμιση της κυκλοφορίας.³⁰⁹

Η πορεία αυτή κορυφώνεται το 2017 με την ιδιωτικοποίηση της ΤΡΑΙΝΟΣΕ, η οποία μεταβιβάζεται στον ιταλικό όμιλο Ferrovie dello Stato Italiane, έναντι 45 εκατομμυρίων ευρώ. Το 2022 η εταιρεία μετονομάζεται σε Hellenic Train Α.Ε., αναλαμβάνοντας πλέον τη λειτουργία των σιδηροδρομικών μεταφορών στο πλαίσιο συμβατικής σχέσης με το ελληνικό

³⁰³ Στο ίδιο, σελ. 160.

³⁰⁴ «Το έγκλημα των Τεμπών δεν θα ξεχαστεί», Ο.π., σελ. 21-22

³⁰⁵ Λιάλιος, Γ. (2023). Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ: «Ελληνικός σιδηρόδρομος: το ένα έργο εκτροχίασε το άλλο». Βλ. : [Ελληνικός σιδηρόδρομος: Το ένα έργο εκτροχίασε το άλλο | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)

³⁰⁶ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπη στις 28.02.2023», Ο.π., σελ. 119.

³⁰⁷ Στο ίδιο.

³⁰⁸ Στο ίδιο, σελ. 24-25.

³⁰⁹ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπη στις 28.02.2023», Ο.π., σελ. 164.

δημόσιο.³¹⁰ Η σύμβαση που διέπει τη λειτουργία της εταιρείας για την περίοδο 2022–2031, με δυνατότητα επέκτασης έως το 2036, περιλαμβάνει προβλέψεις σχετικά με την κατανομή οικονομικού κινδύνου και την αποζημίωση της εταιρείας υπό ορισμένες προϋποθέσεις, γεγονός που αναδεικνύει τη στενή αλληλεξάρτηση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στη λειτουργία του σιδηροδρομικού συστήματος.³¹¹ Αξιοσημείωτο είναι ότι η περιορισμένη δημοσιοποίηση κρίσιμων στοιχείων της σύμβασης ιδιωτικοποίησης αποτέλεσε αντικείμενο θεσμικών και νομικών αμφισβητήσεων, παρά τις σχετικές προσφυγές ενώπιον της Ρυθμιστικής Αρχής Σιδηροδρόμων.³¹²

Σήμερα, το σιδηροδρομικό σύστημα στηρίζεται στη συνύπαρξη δημόσιων και ιδιωτικών φορέων με κατανομημένες αρμοδιότητες. ο ΟΣΕ, ως διαχειριστής της υποδομής, παρέχει το δίκτυο και εποπτεύει την κυκλοφορία, ενώ η Hellenic Train δρα ως πάροχος μεταφορικών υπηρεσιών. Η αποτελεσματική λειτουργία του συστήματος εξαρτάται από τρεις βασικούς πυλώνες: τη διοίκηση, η οποία ορίζεται από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία, το ανθρώπινο δυναμικό, το οποίο οφείλει να διαθέτει επαρκή εκπαίδευση και αξιολόγηση, και την τεχνολογική υποδομή, η οποία πρέπει να πληροί αυστηρές προδιαγραφές ασφάλειας.³¹³ Ωστόσο, στην πράξη, οι διαδικασίες που διέπουν τη σύναψη και υλοποίηση δημοσίων συμβάσεων εμφανίζουν συχνά σημαντικές δυσλειτουργίες. Παρότι τυπικά αποσκοπούν στη διασφάλιση της διαφάνειας και του δημοσίου συμφέροντος, δεν είναι σπάνιο να αξιοποιούνται από ιδιωτικούς φορείς είτε για την εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων είτε για την καθυστέρηση της υλοποίησης έργων.³¹⁴

Στο πλαίσιο της εγκατάστασης, λοιπόν, των συστημάτων ERTMS, η ΕΡΓΟΣΕ προχώρησε σε σειρά συμβάσεων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται συμβάσεις για την προμήθεια και εγκατάσταση συστημάτων σηματοδότησης, τηλεδιοίκησης και ελέγχου κυκλοφορίας, με σημαντικό οικονομικό αντικείμενο.³¹⁵ Ειδικότερα, συνάφθηκαν η σύμβαση 10012/2006 για την ανάπτυξη του συστήματος GSM-R,³¹⁶ η σύμβαση 10004/2007 για την εγκατάσταση του συστήματος ETCS επί των συρμών, η σύμβαση 10005/2007 για την εγκατάσταση ETCS στις γραμμές,³¹⁷ καθώς και οι συμβάσεις 635/2013 και 717/2014, οι οποίες αφορούσαν έργα αποκατάστασης, αναβάθμισης και ολοκλήρωσης της σηματοδότησης και της τηλεδιοίκησης στο βασικό σιδηροδρομικό δίκτυο.³¹⁸ Τα έργα αυτά θεωρούνταν κρίσιμα για την ασφαλή λειτουργία του δικτύου και την προσαρμογή του στις ευρωπαϊκές προδιαγραφές λειτουργικότητας.

³¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 169.

³¹¹ ΤΟ ΒΗΜΑ (2024). «Hellenic Train: Ζητάει αποζημιώσεις για Δημόσιες Υπηρεσίες, Τέμπε και Daniel». Βλ. : [Hellenic Train: Ζητάει αποζημιώσεις για Δημόσιες Υπηρεσίες, Τέμπε και Daniel - ΤΟ ΒΗΜΑ](#)

³¹² Μπερσή, Ε. (2023). «Το πραγματικό όνομα του Σταθμάρχη ήταν Άκτωρ και Alstom», στο Reporters United. Βλ. : [Το πραγματικό όνομα του Σταθμάρχη ήταν Άκτωρ και Alstom - R•U](#).

³¹³ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπε στις 28.02.2023», Ο.π., σελ. 185.

³¹⁴ Στο ίδιο.

³¹⁵ Στο ίδιο, σελ. 119-120.

³¹⁶ Στο ίδιο, σελ. 122.

³¹⁷ Στο ίδιο, σελ. 123 & 126.

³¹⁸ Στο ίδιο, σελ. 138 & 146.

Εντούτοις, η υλοποίησή τους χαρακτηρίστηκε από εκτεταμένες καθυστερήσεις και επαναλαμβανόμενες παρατάσεις. Συμβάσεις που αρχικά προβλεπόταν να ολοκληρωθούν εντός σύντομου χρονικού διαστήματος παραδόθηκαν με καθυστέρηση πολλών ετών ή

παρέμειναν ημιτελείς, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις απαιτήθηκαν συμπληρωματικές συμβάσεις και πρόσθετη χρηματοδότηση.³¹⁹ Χαρακτηριστικό είναι ότι μέρος του εξοπλισμού που αποκτήθηκε για την εγκατάσταση κρίσιμων συστημάτων ασφαλείας παρέμεινε επί μακρόν αχρησιμοποίητο, οδηγούμενο τελικά σε τεχνική και λειτουργική απαξίωση πριν ακόμη τεθεί σε πλήρη λειτουργία.³²⁰ Η εικόνα αυτή αποτυπώνει ένα διαχρονικό πρότυπο διαχείρισης των σιδηροδρομικών έργων, στο οποίο οι διοικητικές αδυναμίες, η γραφειοκρατική καθυστέρηση, οι συνεχείς αναθεωρήσεις των συμβάσεων και η αλληλεπίδραση δημόσιων και ιδιωτικών συμφερόντων επηρεάζουν καθοριστικά την πορεία ολοκλήρωσης των έργων υποδομής.³²¹

Η συστηματική καθυστέρηση ενεργοποίησης κρίσιμων μηχανισμών ασφάλειας, σε συνδυασμό με τον κατακερματισμό αρμοδιοτήτων μεταξύ διαφορετικών φορέων, συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος αυξημένης επισφάλειας για τη λειτουργία του ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου. Υπό την έννοια αυτή, οι δυσλειτουργίες των έργων υποδομής δεν μπορούν να ιδωθούν ως μεμονωμένες τεχνικές αστοχίες, αλλά ως εκδήλωση βαθύτερων θεσμικών και διοικητικών παθογενειών που επηρέασαν συνολικά τη λειτουργία και την ασφάλεια του σιδηροδρομικού συστήματος.

5.4 Σύμβαση 717/2014: λειτουργικές και διοικητικές παθογένειες

Η σύμβαση 717/2014 κρίθηκε αναγκαία για την αποκατάσταση και αναβάθμιση του συστήματος σηματοδότησης του ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου, το οποίο αποτελούνταν από εξοπλισμό διαφορετικών τεχνολογικών γενεών που είχε εγκατασταθεί μέσω παλαιότερων συμβάσεων, σε ορισμένες περιπτώσεις ήδη από τη δεκαετία του 1980.³²² Η πολυμορφία αυτή δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα συμβατότητας και τεχνικής ενοποίησης, καθώς διαφορετικά τμήματα του δικτύου λειτουργούσαν με ετερογενή συστήματα σηματοδότησης. Ειδικότερα, στο τμήμα ΣΚΑ (Συγκοινωνιακό Κέντρο Αχαρνών)-Πλατύ είχαν εγκατασταθεί συστήματα της Bombardier, ενώ στο τμήμα Πλατύ-Προμαχώνας λειτουργούσαν νεότερα συστήματα τεχνολογίας Alstom.³²³ Ως εκ τούτου, η υλοποίηση του έργου απαιτούσε εξειδικευμένη τεχνική εμπειρία και γνώση διαφορετικών τεχνολογικών υποδομών.

³¹⁹ Στο ίδιο, σελ. 122-123, 126, 138 & 146.

³²⁰ Λιάλιος, Γ. (2023). Ο.π.

³²¹ Λιάλιος, Γ. (2023). Ο.π.

³²² The Power Game, (2023). «ΟΣΕ: Τι πραγματικά συνέβη με τη σύμβαση 717 για τη σηματοδότηση». Βλ. : [ΟΣΕ: Τι πραγματικά συνέβη με τη σύμβαση 717 για τη σηματοδότηση](#)

³²³ Στο ίδιο.

Στον σχετικό διαγωνισμό εκδήλωσαν ενδιαφέρον κοινοπρακτικά σχήματα στα οποία συμμετείχαν οι εταιρείες TOMH/Alstom και TEPNA/AZD, ενώ η Bombardier δεν συμμετείχε άμεσα, θεωρώντας ότι ο ανάδοχος που θα αναλάμβανε το έργο θα υποχρεωνόταν εκ των πραγμάτων να συνεργαστεί μαζί της για το τμήμα του δικτύου στο οποίο λειτουργούσε δικός της εξοπλισμός.³²⁴ Τελικά, ανάδοχος αναδείχθηκε η κοινοπραξία TOMH/Alstom. Η επιλογή αυτή αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον υπό το πρίσμα της ευρύτερης θέσης που κατείχαν οι μεγάλοι κατασκευαστικοί όμιλοι στις δημόσιες συμβάσεις της περιόδου. Η TOMH αποτελούσε θυγατρική εταιρεία του ομίλου Άκτορα, ο οποίος για δεκαετίες διατηρούσε κυρίαρχη παρουσία στα δημόσια έργα και συνδεόταν με σημαντική οικονομική και πολιτική επιρροή.³²⁵ Από την άλλη πλευρά, η Alstom είχε απασχολήσει διεθνώς για υποθέσεις διαφθοράς και αθέμιτων πρακτικών, γεγονός που είχε οδηγήσει ακόμη και στην επιβολή ιδιαίτερα υψηλών οικονομικών κυρώσεων από αμερικανικές αρχές το 2014.³²⁶

Κατά την εξέλιξη του έργου προέκυψαν σοβαρές διαφωνίες μεταξύ των μελών της κοινοπραξίας, σχετικά με την επιλογή του τεχνικού εξοπλισμού και την έγκριση των απαιτούμενων μελετών. Η TOMH επιχείρησε να προχωρήσει στην αποκατάσταση των συστημάτων του τμήματος ΣΚΑ – Πλατύ χωρίς ουσιαστική συνεργασία με την Bombardier,³²⁷ ενώ παράλληλα αναπτύχθηκαν συγκρούσεις με την Alstom ως προς την υπογραφή και αποδοχή των τεχνικών μελετών.³²⁸ Οι διαφοροποιήσεις αυτές φαίνεται ότι οδήγησαν ακόμη και σε άτυπο επιμερισμό του έργου μεταξύ των συμβαλλομένων εταιρειών, γεγονός που ανέδειξε περαιτέρω προβλήματα συντονισμού και διαχείρισης.³²⁹

Ως προς τα αίτια των συγκρούσεων αυτών, διατυπώθηκαν διαφορετικές εκδοχές. Σύμφωνα με μία προσέγγιση, η ΕΡΓΟΣΕ επέμενε στην έγκριση μελετών που αφορούσαν την αποκατάσταση συστημάτων τεχνολογίας Bombardier, παρά τις επιφυλάξεις που εκφράζονταν ως προς την τεχνική τους επάρκεια, επιδιώκοντας την εμπλοκή της Alstom λόγω της απαιτούμενης εξειδίκευσης.³³⁰ Μία δεύτερη εκδοχή συνδέει τη σύγκρουση με ανταγωνισμούς μεταξύ των εμπλεκόμενων επιχειρηματικών σχημάτων και τον φόβο δημιουργίας νέων ανταγωνιστικών τεχνολογικών δυνατοτήτων στον τομέα των σιδηροδρομικών συστημάτων.³³¹ Ενδεικτικό της πολυπλοκότητας της κατάστασης είναι το γεγονός ότι αφενός η Bombardier απορροφήθηκε από την Alstom³³² και αφετέρου, ορισμένες

³²⁴ Στο ίδιο.

³²⁵ Μπερσή, Ε. (2023). Ο.π.

³²⁶ Στο ίδιο.

³²⁷ The Power Game, (2023). Ο.π.

³²⁸ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπε στις 28.02.2023», Ο.π., σελ. 131.

³²⁹ Μπερσή, Ε. (2023). Ο.π.

³³⁰ Στο ίδιο.

³³¹ Στο ίδιο.

³³² Στο ίδιο.

μελέτες του έργου δεν υπογράφηκαν τελικά από μέλος της αναδόχου κοινοπραξίας, αλλά από τρίτη εταιρεία.³³³

Η εξέλιξη αυτή ανέδειξε όχι μόνο τεχνικές δυσχέρειες, αλλά και βαθύτερα προβλήματα διοικητικού συντονισμού, εποπτείας και κατανομής ευθυνών μεταξύ αναδόχων, κρατικών φορέων και εμπλεκόμενων επιχειρηματικών συμφερόντων. Υπό το πρίσμα αυτό, η σύμβαση 717/2014 δεν συνιστά απλώς μία περίπτωση καθυστερημένου δημόσιου έργου, αλλά χαρακτηριστικό παράδειγμα των δομικών αδυναμιών που χαρακτήρισαν τη διαχείριση των σιδηροδρομικών υποδομών στην Ελλάδα.

5.5 Αποτυχία θεσμικού ελέγχου και εποπτείας

Η σιδηροδρομική τραγωδία των Τεμπών ανέδειξε με ιδιαίτερα έντονο τρόπο όχι μόνο τις τεχνικές και οργανωτικές αδυναμίες του ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου, αλλά κυρίως τη βαθιά και διαχρονική αποδυνάμωση των μηχανισμών θεσμικού ελέγχου και εποπτείας που όφειλαν να διασφαλίζουν την ασφαλή λειτουργία του. Η έκταση της καταστροφής και τα στοιχεία που ήρθαν σταδιακά στο φως μετά το δυστύχημα καθιστούν σαφές ότι δεν επρόκειτο για ένα απομονωμένο περιστατικό που προκλήθηκε αποκλειστικά από ένα ανθρώπινο λάθος, αλλά για το αποτέλεσμα μιας συσσωρευμένης διαδικασίας θεσμικών παραλείψεων, οργανωσιακής απορρύθμισης και διοικητικής ανοχής απέναντι σε σοβαρές δυσλειτουργίες.³³⁴ Η αποτυχία των εποπτικών μηχανισμών δεν περιορίστηκε σε επιμέρους υπηρεσιακές αδυναμίες, αλλά εκδηλώθηκε ως συνολικό έλλειμμα λογοδοσίας και ουσιαστικού ελέγχου, το οποίο επέτρεψε τη διατήρηση ενός σιδηροδρομικού συστήματος αυξημένης επικινδυνότητας παρά τη γνώση των σοβαρών προβλημάτων που το χαρακτήριζαν.³³⁵

Η μακροχρόνια εκκρεμότητα της σύμβασης 717/2014 αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της θεσμικής αποτυχίας. Η συγκεκριμένη σύμβαση, που αφορούσε την αποκατάσταση και αναβάθμιση των συστημάτων σηματοδότησης και τηλεδιοίκησης στο βασικό σιδηροδρομικό δίκτυο, συνδέθηκε επί σειρά ετών με διαδοχικές καθυστερήσεις, παρατάσεις, τεχνικές τροποποιήσεις και διοικητικές εμπλοκές, χωρίς να ολοκληρωθεί εντός των προβλεπόμενων χρονικών ορίων. Παρά τη στρατηγική σημασία του έργου για την ασφάλεια των σιδηροδρομικών μεταφορών, οι καθυστερήσεις αντιμετωπίστηκαν επί μακρόν ως διαχειρίσιμο διοικητικό ζήτημα και όχι ως κρίσιμος

³³³ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπη στις 28.02.2023», Ο.π.

³³⁴ Στο ίδιο.

³³⁵ Παπατόλιας, Α. (2023). «Κράτος και ασφάλεια των σιδηροδρόμων: η διοικητική ακτινογραφία ενός δυστυχήματος». Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου. Βλ.: <https://www.constitutionalism.gr/krats-kai-asfaleia-ton-sidirodromom/>

παράγοντας κινδύνου για την ανθρώπινη ζωή.³³⁶ Η αδυναμία ολοκλήρωσης των συστημάτων ασφαλείας, σε συνδυασμό με τη συνέχιση της λειτουργίας του δικτύου υπό συνθήκες περιορισμένου ελέγχου, αποτυπώνει έναν μηχανισμό θεσμικής ανοχής απέναντι στη συστηματική απόκλιση από βασικές προδιαγραφές ασφαλείας.

Η αποτυχία αυτή καθίσταται ακόμη πιο εμφανής εάν ληφθεί υπόψη ότι οι δυσλειτουργίες αυτές δεν ήταν άγνωστες ούτε αιφνιδιαστικές. Προειδοποιήσεις εργαζομένων, τεχνικές αναφορές, επιστημάνσεις συνδικαλιστικών φορέων, εσωτερικά έγγραφα και επανειλημμένες αναφορές σχετικά με την κατάσταση του σιδηροδρομικού δικτύου είχαν προηγηθεί του δυστύχηματος, αναδεικνύοντας σοβαρά ζητήματα ασφαλείας και λειτουργικές αδυναμίες του δικτύου.³³⁷ Οι διαπιστωμένες αυτές αδυναμίες εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο θεσμικών δυσλειτουργιών που χαρακτηρίζεται από κατακερματισμό αρμοδιοτήτων, διοικητική ακαμψία και περιορισμένη αποτελεσματικότητα στον συντονισμό των εμπλεκόμενων φορέων.³³⁸ Υπό τις συνθήκες αυτές, οι προειδοποιήσεις για ζητήματα ασφαλείας δεν μεταφράστηκαν σε ουσιαστικές παρεμβάσεις, γεγονός που καταδεικνύει την παγίωση πρακτικών ανοχής απέναντι σε επαναλαμβανόμενες ελλείψεις και κινδύνους, οι οποίοι είχαν σταδιακά ενσωματωθεί στην κανονική λειτουργία του συστήματος.³³⁹

Οι διαπιστωμένες ελλείψεις ασφάλειας αναδεικνύουν τις αδυναμίες του θεσμικού πλαισίου εποπτείας που είχε διαμορφωθεί στον ελληνικό σιδηρόδρομο. Σύμφωνα με το ισχύον κανονιστικό πλαίσιο, η Ρυθμιστική Αρχή Σιδηροδρόμων (ΡΑΣ) αποτελούσε την ανεξάρτητη διοικητική αρχή που ήταν αρμόδια για την εποπτεία της ασφάλειας του σιδηροδρομικού συστήματος και για την παρακολούθηση της συμμόρφωσης των εμπλεκόμενων φορέων προς τις απαιτήσεις της εθνικής και ενωσιακής νομοθεσίας.³⁴⁰ Ωστόσο, η μη αποτροπή των διαπιστωμένων δυσλειτουργιών του δικτύου και η συνέχιση της λειτουργίας του υπό συνθήκες ελλιπούς σηματοδότησης και τηλεδιοίκησης ανέδειξαν τα όρια του υφιστάμενου συστήματος εποπτείας, το οποίο δεν κατόρθωσε να διασφαλίσει την έγκαιρη αντιμετώπιση κινδύνων που είχαν ήδη επισημανθεί. Η εξέλιξη αυτή εγείρει ερωτήματα ως προς την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών εποπτείας και την ικανότητά τους να λειτουργούν ως εργαλεία πρόληψης και διαχείρισης κινδύνων.³⁴¹ Η αποτυχία αυτή αποκτά ιδιαίτερη σημασία εάν ληφθεί υπόψη ότι η ασφάλεια των σιδηροδρομικών μεταφορών δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τη λειτουργία των επιμέρους φορέων εκμετάλλευσης, αλλά και από την αποτελεσματικότητα των θεσμών που είναι επιφορτισμένοι με τον έλεγχο και την επιβολή της συμμόρφωσης προς τα προβλεπόμενα πρότυπα ασφαλείας.³⁴²

³³⁶ Στο ίδιο.

³³⁷ Στο ίδιο.

³³⁸ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπη στις 28.02.2023», σελ. 210.

³³⁹ Στο ίδιο, σελ. 212-213.

³⁴⁰ Παπατόλιας, Α. (2023). Ο.π.

³⁴¹ «Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπη στις 28.02.2023», σελ., 169 & 199.

³⁴² Παπατόλιας, Α. (2023). Ο.π.

Η θεσμική οργάνωση του ελληνικού σιδηροδρομικού συστήματος χαρακτηριζόταν από την εμπλοκή πολλών φορέων με διακριτές αλλά συχνά αλληλοεπικαλυπτόμενες αρμοδιότητες, όπως ο ΟΣΕ, η ΕΡΓΟΣΕ και η Ρυθμιστική Αρχή Σιδηροδρόμων (ΡΑΣ), γεγονός που συνέβαλε στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος διάχυσης ευθυνών, μέσα στο οποίο η λογοδοσία καθίστατο ιδιαίτερα δυσχερής.³⁴³ Η αλληλοεπικάλυψη αυτή των αρμοδιοτήτων και η έλλειψη σαφούς κατανομής ευθύνης συνέβαλαν στη διατήρηση ενός διοικητικού πλαισίου στο οποίο κανένας επιμέρους φορέας δεν εμφανιζόταν πλήρως υπεύθυνος για τη συνολική κατάσταση ασφάλειας του δικτύου.³⁴⁴ Η απουσία σαφούς οριοθέτησης των ευθυνών μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, περιόρισε την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών εποπτείας και συνέβαλε στη διατήρηση χρόνιων προβλημάτων ασφαλείας, τα οποία δεν αντιμετωπίστηκαν εγκαίρως παρά τις επανειλημμένες επισημάνσεις και προειδοποιήσεις.

Οι διαχρονικές καθυστερήσεις στην ολοκλήρωση κρίσιμων έργων ασφαλείας, σε συνδυασμό με τη μη αντιμετώπιση επανειλημμένα επισημασμένων ελλείψεων, ανέδειξαν βαθύτερες θεσμικές αδυναμίες που υπερέβαιναν το επίπεδο των επιμέρους τεχνικών προβλημάτων. Η περιορισμένη αποτελεσματικότητα των μηχανισμών λογοδοσίας, οι αδυναμίες στον διοικητικό έλεγχο και η έλλειψη έγκαιρης αντιμετώπισης διαπιστωμένων προβλημάτων, συνέβαλαν στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος στο οποίο η απόκλιση από βασικές προδιαγραφές ασφαλείας αντιμετωπιζόταν ως διαχειρίσιμη πραγματικότητα. Ως αποτέλεσμα, η συσσώρευση κινδύνων δεν ενεργοποιούσε αποτελεσματικές παρεμβάσεις, αλλά ενσωματωνόταν σταδιακά στη συνήθη λειτουργία των εμπλεκόμενων οργανισμών.

Συνεπώς, η τραγωδία των Τεμπών δεν μπορεί να ιδωθεί αποκλειστικά ως αποτέλεσμα επιμέρους ανθρώπινων λαθών ή τεχνικών αδυναμιών. Αντίθετα, συνιστά χαρακτηριστική Συνεπώς, η τραγωδία των Τεμπών δεν μπορεί να ιδωθεί αποκλειστικά ως αποτέλεσμα επιμέρους ανθρώπινων λαθών ή τεχνικών αδυναμιών. Αντίθετα, συνιστά χαρακτηριστική περίπτωση αποτυχίας θεσμικού ελέγχου και εποπτείας, όπου η διαχρονική αδράνεια των ελεγκτικών μηχανισμών και η διάχυση των αρμοδιοτήτων μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, συνέβαλαν στη διαμόρφωση των συνθηκών που οδήγησαν στην τραγωδία.³⁴⁵ Η περίπτωση των Τεμπών ανέδειξε ότι η απουσία ουσιαστικού θεσμικού ελέγχου δεν αποτελεί απλώς διοικητική δυσλειτουργία, αλλά δύναται να λειτουργήσει ως μηχανισμός παραγωγής κοινωνικής βλάβης όταν οι μηχανισμοί εποπτείας αδυνατούν να παρέμβουν αποτελεσματικά απέναντι σε γνωστούς και επαναλαμβανόμενους κινδύνους.

³⁴³ Στο ίδιο.

³⁴⁴ Στο ίδιο.

³⁴⁵ Παπαχελάς, Α. (2023). «Γόρδιοι δεσμοί διαχρονικής ανεπάρκειας», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ., Βλ. [Γόρδιοι δεσμοί διαχρονικής ανεπάρκειας | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)

5.6 Η πορεία της ποινικής διερεύνησης και η επιλεκτική αδρανοποίηση

Ήδη από τα πρώτα στάδια της ανακριτικής διαδικασίας, η έρευνα επικεντρώθηκε στα πρόσωπα που είχαν άμεση επιχειρησιακή ευθύνη κατά τη νύχτα του δυστυχήματος. Οι πρώτες ποινικές διώξεις ασκήθηκαν σε βάρος του σταθμάρχη Λάρισας και υπηρεσιακών παραγόντων του ΟΣΕ, ενώ στη συνέχεια η διερεύνηση επεκτάθηκε και σε άλλα πρόσωπα που συνδέονταν με τη λειτουργία του σταθμού. Παράλληλα, εξετάστηκαν οι συνθήκες αποχώρησης δύο σταθμαρχών πριν από τη λήξη της βάρδιας τους, καθώς και ζητήματα που αφορούσαν την τήρηση των υπηρεσιακών καταχωρίσεων της συγκεκριμένης ημέρας. Ωστόσο, όσο η έρευνα προχωρούσε, γινόταν ολοένα και πιο εμφανές ότι τα αίτια του δυστυχήματος δεν μπορούσαν να αποδοθούν αποκλειστικά σε επιμέρους επιχειρησιακά σφάλματα, αλλά απαιτούσαν διερεύνηση ευρύτερων διοικητικών, οργανωτικών και εποπτικών παραλείψεων.

Ιδιαίτερη συζήτηση προκάλεσε η διαδικασία απομάκρυνσης υλικών και εκχωμάτωσης της περιοχής όπου σημειώθηκε η σύγκρουση. Οι εργασίες ξεκίνησαν ήδη από την επόμενη ημέρα του δυστυχήματος και ολοκληρώθηκαν μέσα στις επόμενες ημέρες, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν ερωτήματα σχετικά με την επάρκεια της διατήρησης του χώρου ως τόπου διερεύνησης ενός συμβάντος με πολλαπλά θύματα.³⁴⁶ Σύμφωνα με καταγγελίες συγγενών και δημοσιεύματα που ακολούθησαν, η απομάκρυνση μεγάλου όγκου χωμάτων, συντριμμίων και λοιπών υλικών ενδέχεται να οδήγησε στην απώλεια σημαντικών αποδεικτικών στοιχείων, τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλουν στην πληρέστερη διαλεύκανση των συνθηκών του δυστυχήματος.

Το ζήτημα έλαβε ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις όταν δημοσιοποιήθηκαν στοιχεία σχετικά με τη διαδικασία υλοποίησης των εργασιών. Έγινε γνωστό ότι διατέθηκαν σημαντικά δημόσια κονδύλια για τις παρεμβάσεις στον χώρο, ενώ παράλληλα διατυπώθηκαν ερωτήματα ως προς τις εταιρείες που συμμετείχαν στις σχετικές εργασίες και ως προς τη νομιμότητα ή την τυπική θεμελίωση ορισμένων ενεργειών.³⁴⁷ Επιπλέον, υποστηρίχθηκε ότι οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν πριν ολοκληρωθούν κρίσιμες δειγματοληψίες και έλεγχοι από αρμόδιες υπηρεσίες, γεγονός που ενίσχυσε τις αμφιβολίες σχετικά με την επάρκεια της αποδεικτικής διαδικασίας.³⁴⁸

³⁴⁶ Neakriti. Ιδού η έκθεση της τραγωδίας - Διαβάστε αναλυτικά το πόρισμα Κοκοτσάκη που κατατέθηκε στον Ανακριτή για το δυστύχημα στα Τέμπη (pics, vid). Βλ.: [Ιδού η έκθεση της τραγωδίας - Διαβάστε αναλυτικά το πόρισμα Κοκοτσάκη που κατατέθηκε στον Ανακριτή για το δυστύχημα στα Τέμπη \(pics, vid\) | Neakriti](#)

³⁴⁷ Αλμπάνης, Γ. (2024). Τέμπη: Το μπάζωμα της δικαιοσύνης. Βλ.: <https://www.news247.gr/gnomes/tempi-to-bazoma-tis-dikaiosis/>

³⁴⁸ Σουλιώτης, Γ. (2024). Ποινική δίωξη για ελλείψεις ελέγχους στην σύμβαση 717. Βλ.: <https://www.kathimerini.gr/society/563217244/poiniki-dioxi-gia-ellipeis-elegchoys-sti-symvasi-717/#:~:text=%CE%97%20%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7%20%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AC%20%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1,%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7%20%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%82%>

Καταθέσεις χειριστών μηχανημάτων και άλλων εμπλεκομένων προσώπων έδωσαν μια διαφορετική διάσταση στο ζήτημα. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες αυτές, οι εργασίες κρίθηκαν αναγκαίες προκειμένου να καταστεί δυνατή η πρόσβαση βαρέων μηχανημάτων στον χώρο, να απομακρυνθούν τα βαγόνια και να συνεχιστούν οι επιχειρήσεις διάσωσης και περισυλλογής των θυμάτων. Ιδιαίτερη αναφορά έγινε και στην ύπαρξη αγωγού φυσικού αερίου κάτω από το σημείο της σύγκρουσης, γεγονός που, σύμφωνα με τις αρμόδιες αρχές, επέβαλε συγκεκριμένους χειρισμούς για λόγους ασφαλείας. Παρά τα επιχειρήματα αυτά, η προανακριτική διαδικασία ανέδειξε σοβαρές αμφισβητήσεις ως προς το κατά πόσο προστατεύθηκε επαρκώς ο τόπος του δυστυχήματος και αν διασφαλίστηκε η διατήρηση όλων των κρίσιμων πειστηρίων.³⁴⁹

Παράλληλα, ερωτήματα προέκυψαν και σε σχέση με τη συλλογή αποδεικτικού υλικού. Μεταξύ άλλων, επισημάνθηκε ότι δεν εντοπίστηκε και δεν κατασχέθηκε εγκαίρως το σύνολο του βιντεοληπτικού υλικού που θα μπορούσε να καταγράψει την πορεία της εμπορικής αμαξοστοιχίας από την αναχώρησή της έως τη στιγμή της σύγκρουσης.³⁵⁰ Η έλλειψη πλήρους εικόνας για το συγκεκριμένο υλικό τροφοδότησε περαιτέρω αμφιβολίες σχετικά με την αποτελεσματικότητα των ανακριτικών ενεργειών κατά το αρχικό στάδιο της διερεύνησης.³⁵¹

Ένα δεύτερο πεδίο αντιπαράθεσης αφορούσε τον ρόλο των μέσων ενημέρωσης στη δημόσια παρουσίαση της υπόθεσης. Ιδιαίτερα έντονες ήταν οι συζητήσεις που προκλήθηκαν από τη δημοσιοποίηση ηχητικών συνομιλιών του σταθμάρχη Λάρισας. Σύμφωνα με δημοσιεύματα και τεχνικές εκτιμήσεις που ακολούθησαν, διατυπώθηκαν ισχυρισμοί ότι οι συνομιλίες παρουσιάστηκαν αποσπασματικά, με αποτέλεσμα να αναδεικνύεται αποκλειστικά το ανθρώπινο σφάλμα του σταθμάρχη και να υποβαθμίζονται άλλες κρίσιμες πτυχές της υπόθεσης.³⁵² Η συζήτηση επικεντρώθηκε κυρίως στο εάν είχαν συνενωθεί διαφορετικά ηχητικά αποσπάσματα και κατά πόσο η δημοσιοποίηση των συνομιλιών απέδιδε με ακρίβεια τα πραγματικά γεγονότα. Στο πλαίσιο αυτό αναδείχθηκαν και ζητήματα σχετικά με την αλυσίδα φύλαξης και διαχείρισης του ηχητικού υλικού. Δηλώσεις στελεχών του ΟΣΕ ενώπιον της Εξεταστικής Επιτροπής δημιούργησαν αντιφάσεις ως προς το ποιοι είχαν πρόσβαση στις καταγραφές και ποιος προχώρησε στην παράδοσή τους στις αρμόδιες αρχές. Οι αντιφάσεις αυτές ενίσχυσαν τις ανησυχίες για πιθανές παρεμβάσεις ή για ελλιπή διασφάλιση της ακεραιότητας του αποδεικτικού υλικού.

³⁴⁹ Γκούρμπατσης, Α. (2024). *Πώς έγινε βήμα προς βήμα η συγκάλυψη στα Τέμπη*. Βλ.: <https://slpress.gr/koinonia/pos-egine-vima-pros-vima-i-sigkalipsi-sta-tempi/>

³⁵⁰ Lifo. (2025). Το χρονικό των χαμένων βίντεο των Τεμπών. *Η υπόθεση των χαμένων βίντεο των Τεμπών αναδεικνύει, για ακόμη μία φορά, λανθασμένους χειρισμούς που έγιναν σε κρίσιμες φάσεις της ανακριτικής διαδικασίας, αφήνοντας πλήθος αναπάντητων ερωτημάτων*. Βλ.: [Το χρονικό των χαμένων βίντεο των Τεμπών | LiFO](https://www.lifo.gr/chroniko-ton-xamenon-vinteo-ton-tempon/)

³⁵¹ Στο ίδιο.

³⁵² Λαμπρόπουλος, Β.Γ. (2024). *Η μονταζιέρα στα Τέμπη ρίχνει νέες σκιές στην τραγωδία*. Βλ.: <https://www.tovima.gr/print/politics/i-montazierasta-tempi-lfrixnei-nees-skies-stin-tragodia/>

Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της δημόσιας συζήτησης διατυπώθηκαν ισχυρισμοί σχετικά με το περιεχόμενο της εμπορικής αμαξοστοιχίας και το ενδεχόμενο μεταφοράς μη δηλωμένου ή επικίνδυνου φορτίου.³⁵³ Παρότι οι σχετικοί ισχυρισμοί αποτέλεσαν αντικείμενο αντιπαράθεσης και περαιτέρω διερεύνησης, συνέβαλαν στην ενίσχυση της καχυποψίας ενός σημαντικού τμήματος της κοινής γνώμης ως προς την πληρότητα της έρευνας.³⁵⁴ Παράλληλα, οι συγγενείς των θυμάτων άσκησαν κριτική και στον τρόπο με τον οποίο καλύφθηκαν ορισμένες πρωτοβουλίες τους από τα μέσα ενημέρωσης. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρθηκε η περιορισμένη προβολή δημόσιων παρεμβάσεων που αφορούσαν προτάσεις τροποποίησης του θεσμικού πλαισίου περί ευθύνης υπουργών. Οι εξελίξεις αυτές ενίσχυσαν την πεποίθηση ορισμένων κοινωνικών ομάδων ότι η δημόσια συζήτηση επικεντρωνόταν υπέρμετρα στο ανθρώπινο λάθος και λιγότερο στις διαχρονικές θεσμικές και οργανωτικές αδυναμίες του σιδηροδρομικού συστήματος.³⁵⁵

Οι παραπάνω προβληματισμοί συνδέθηκαν σταδιακά με ευρύτερες αιτιάσεις σχετικά με τον τρόπο διερεύνησης της υπόθεσης από τους κρατικούς μηχανισμούς. Κόμματα της αντιπολίτευσης, συγγενείς θυμάτων και κοινωνικοί φορείς υποστήριξαν ότι δεν διερευνήθηκαν με την ίδια ένταση όλες οι πτυχές της υπόθεσης. Στο επίκεντρο της κριτικής βρέθηκαν ζητήματα, όπως η επιλογή μαρτύρων που κλήθηκαν να καταθέσουν, η διαχείριση του υλικού της δικογραφίας, καθώς και η χρονική ολοκλήρωση των εργασιών της Εξεταστικής Επιτροπής της Βουλής.³⁵⁶ Οι επικριτές των κυβερνητικών χειρισμών θεώρησαν ότι οι ενέργειες αυτές περιόρισαν τις δυνατότητες πλήρους διαλεύκανσης των ευθυνών, ενώ από την αντίθετη πλευρά υποστηρίχθηκε ότι οι διαδικασίες ακολούθησαν το προβλεπόμενο θεσμικό πλαίσιο.

Σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της υπόθεσης διαδραμάτισε και η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία. Ως ανεξάρτητο όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αρμόδιο για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης, επικεντρώθηκε κυρίως στη διερεύνηση πιθανών αδικημάτων που σχετίζονταν με τη διαχείριση ευρωπαϊκών πόρων και την εκτέλεση της Σύμβασης 717/2014.³⁵⁷ Η συγκεκριμένη σύμβαση αφορούσε την εγκατάσταση συστημάτων σηματοδότησης, τηλεδιοίκησης και αυτόματης προστασίας συρμών, τα οποία θεωρούνται κρίσιμα για την ασφάλεια των σιδηροδρομικών μεταφορών.³⁵⁸

³⁵³ Neakriti. Ο.π.

³⁵⁴ Καρυστιανού για Τέμπη: Η κυβέρνηση πρωταγωνιστεί στην συγκάλυψη του εγκλήματος. (2024). Βλ. <https://www.kathimerini.gr/society/563376361/karystianoy-gia-tempi-i-kyvernisi-protagonistei-sti-syngkalypsi-toy-egklimatos/>

³⁵⁵ Εξεταστική για Τέμπη - Καρυστιανού: «Ξεκάθαρα ένα έγκλημα - Δεν έκαναν τίποτα». (2024). Βλ.: [Εξεταστική για Τέμπη - Καρυστιανού: «Ξεκάθαρα ένα έγκλημα - Δεν έκαναν τίποτα» | LiFO](#)

³⁵⁶ Στο ίδιο.

³⁵⁷ «Τέμπη: Στο στόχαστρο της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας 25 πρόσωπα για τη σύμβαση 717 του ΟΣΕ», CNN.gr. Βλ.: [Τέμπη: Στο στόχαστρο της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας 25 πρόσωπα για τη σύμβαση 717 του ΟΣΕ - CNN.gr](#)

³⁵⁸ Καντούρης, Κ. (2024). Τέμπη- Σύμβαση 717: Στο μικροσκόπιο της ευρωπαϊκής Εισαγγελίας το έργο που δεν έγινε ποτέ. Βλ.: <https://www.voria.gr/article/ergo-poy-den-egine-pote-sto-mikroskopio-tis-eyropaikis-eisaggelias>

Οι έρευνες της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας οδήγησαν στην άσκηση ποινικών διώξεων σε βάρος συνολικά 23 προσώπων, εκ των οποίων σημαντικός αριθμός συνδεόταν με δημόσιους φορείς. Οι κατηγορίες αφορούσαν μεταξύ άλλων απάτη, απιστία και ψευδείς βεβαιώσεις που σχετίζονταν με τη διαχείριση ευρωπαϊκών κονδυλίων και τις παρατεταμένες καθυστερήσεις στην υλοποίηση του έργου. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία επανέφερε στο προσκήνιο τη συζήτηση σχετικά με τα όρια που θέτει το ελληνικό συνταγματικό πλαίσιο στη διερεύνηση πιθανών ευθυνών πολιτικών προσώπων, υποστηρίζοντας ότι οι περιορισμοί αυτοί δυσχεραίνουν την πλήρη διερεύνηση της υπόθεσης.³⁵⁹

Η συζήτηση μεταφέρθηκε παράλληλα και στο πεδίο της κοινοβουλευτικής διερεύνησης μέσω της Εξεταστικής Επιτροπής της Βουλής.³⁶⁰ Η Επιτροπή ολοκλήρωσε τις εργασίες της τον Μάρτιο του 2024 και κατέληξε σε διαφορετικά πορίσματα ανάλογα με την πολιτική τοποθέτηση των κομμάτων. Το πόρισμα της πλειοψηφίας απέδωσε το δυστύχημα κυρίως σε πολλαπλές παραβιάσεις του Γενικού Κανονισμού Κίνησης και σε ανθρώπινα σφάλματα κατά τη λειτουργία του σιδηροδρομικού δικτύου.³⁶¹ Ταυτόχρονα, αναγνώρισε προβλήματα εποπτείας και λειτουργίας συγκεκριμένων φορέων του σιδηροδρομικού συστήματος. Αντίθετα, τα κόμματα της αντιπολίτευσης έδωσαν μεγαλύτερη έμφαση στις διαχρονικές ελλείψεις ασφάλειας, στις καθυστερήσεις ολοκλήρωσης της Σύμβασης 717/2014 και στην ανάγκη διερεύνησης ενδεχόμενων πολιτικών ευθυνών.³⁶² Επιπλέον, διατυπώθηκαν διαφορετικές εκτιμήσεις ως προς την πληρότητα των εργασιών της Επιτροπής και την επάρκεια των αποδεικτικών στοιχείων που τέθηκαν υπόψη της.

Συνολικά, η πορεία της διερεύνησης του δυστυχήματος ανέδειξε όχι μόνο τις δυσκολίες απόδοσης ευθυνών σε μια εξαιρετικά σύνθετη υπόθεση, αλλά και τις διαφορετικές αντιλήψεις ως προς το εύρος της λογοδοσίας. Η άμεση εστίαση στις ευθύνες των φυσικών προσώπων που βρίσκονταν στο επιχειρησιακό επίπεδο του σιδηροδρόμου συνδυάστηκε με σαφώς βραδύτερη διερεύνηση ζητημάτων που αφορούσαν τη διοίκηση, την εποπτεία, τις συμβάσεις ασφάλειας και τις διαχρονικές πολιτικές επιλογές. Υπό το πρίσμα αυτό, η υπόθεση των Τεμπών αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο οι μηχανισμοί λογοδοσίας ενεργοποιούνται πρωτίστως έναντι των άμεσα εμπλεκόμενων προσώπων, ενώ η αναζήτηση ευθυνών σε ανώτερα διοικητικά και θεσμικά επίπεδα εξελίσσεται με μεγαλύτερη καθυστέρηση. Η διαπίστωση αυτή συνδέεται άμεσα με

³⁵⁹ Βασιλοπούλου, Θ. (2024). Λάουρα Κοβέσι για Τέμπη: Εάν το έργο είχε υλοποιηθεί εγκαίρως, η τραγωδία θα είχε αποφευχθεί. Βλ.: <https://www.kathimerini.gr/opinion/interviews/562932421/laouira-kovesi-gia-tempi-ean-to-ergo-eiche-ylopoiithe-egkairos-i-tragodia-tha-eiche-apofeychthei/>

³⁶⁰ Εξεταστική για Τέμπη: Εγκρίθηκε το πόρισμα της ΝΔ- Οι θέσεις των άλλων κομμάτων. (2024). Βλ.: <https://www.kathimerini.gr/politics/562927495/exetastiki-gia-ta-tempi-egkrithike-to-porisma-tis-n-d-asymfonia-metaxy-ton-kommaton/>

³⁶¹ Lifo Newsroom. Εξεταστική για τα Τέμπη: Εγκρίθηκε το πόρισμα της πλειοψηφίας. Καταχωρούνται και οι γνώμες της μειοψηφίας. Βλ.: <https://www.lifo.gr/now/politics/exetastiki-gia-ta-tempi-egkrithike-porisma-tis-pleiopsifias-katahoroyntai-kai-oiv>

³⁶² Τέμπη: Όλα τα πορίσματα των κομμάτων- Πού επιρρίπτονται οι ευθύνες (2024). Βλ.: <https://www.naftemporiki.gr/politics/1611596/tempi-olata-porismata-ton-kommaton-poy-epirriptontai-oi-eythynes/>

την έννοια της επιλεκτικής αδρανοποίησης και συμβάλλει στην κατανόηση των ορίων που συναντά η ποινική διερεύνηση σε υποθέσεις μεγάλης κοινωνικής και πολιτικής βαρύτητας.

5.7 Το δυστύχημα ως παράδειγμα κρατικού-εταιρικού εγκλήματος

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω διαπιστώσεων, μπορούν να εντοπισθούν ορισμένα χαρακτηριστικά που επιτρέπουν την ερμηνεία της διαδικασίας εκσυγχρονισμού του ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου, μέσω ελλιπώς σχεδιασμένων και αδιαφανών δημοσίων συμβάσεων, ως μορφής κρατικο-εταιρικού εγκλήματος.

Η αλληλεπίδραση πολιτικής και οικονομικής εξουσίας στον χώρο των δημοσίων συμβάσεων δεν εμφανίζεται ως συγκυριακό ή αποσπασματικό φαινόμενο, αλλά ως μια διαχρονική και σταθερή σχέση αμοιβαίας εξυπηρέτησης, η οποία συνδέεται με τη διατήρηση και αναπαραγωγή της εξουσίας.³⁶³ Η επαναλαμβανόμενη εμφάνιση φαινομένων κακοδιοίκησης και προβληματικής διαχείρισης δημόσιων έργων, ανεξαρτήτως κυβερνητικών εναλλαγών, καταδεικνύει την ευρεία διάχυση και τη συστημική φύση του προβλήματος.³⁶⁴ Η διαχρονικότητα αυτή αντανακλά επίσης τη βαθιά ριζωμένη κουλτούρα πελατειακών σχέσεων που χαρακτηρίζει σημαντικό μέρος της ελληνικής διοικητικής πραγματικότητας.³⁶⁵

Παράλληλα, οι επιχειρήσεις που αναλαμβάνουν μεγάλης κλίμακας δημόσια έργα διατηρούν συχνά στενούς δεσμούς με τους κρατικούς και πολιτικούς μηχανισμούς, γεγονός που τους επιτρέπει να κατέχουν προνομιακή θέση στην αγορά των δημοσίων συμβάσεων.³⁶⁶ Από την άλλη πλευρά, η πολιτική εξουσία ενδέχεται να αποκομίζει οφέλη, είτε υπό τη μορφή οικονομικής ενίσχυσης είτε μέσω πολιτικής υποστήριξης, από τις σχέσεις αυτές. Ενδεικτικά, η εταιρεία ΤΟΜΗ, η οποία είχε αναλάβει κρίσιμο τμήμα του έργου, αποτελούσε θυγατρική του ομίλου Άκτωρ, συμφερόντων Μπόμπολα, ενός επιχειρηματικού φορέα με διαχρονικά ισχυρή παρουσία στον κατασκευαστικό κλάδο και στενές διασυνδέσεις με το πολιτικό σύστημα της χώρας.³⁶⁷ Αντίστοιχα, η Alstom έχει κατά καιρούς συνδεθεί με υποθέσεις διαφθοράς σε διάφορες χώρες,³⁶⁸ γεγονός που ενισχύει την υπόθεση ότι τέτοιου είδους πρακτικές δεν αποτελούν αποκλίνουσες ενέργειες μεμονωμένων στελεχών αλλά ενδέχεται να εντάσσονται σε ευρύτερα οργανωσιακά πρότυπα λειτουργίας.³⁶⁹

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η συνεργασία πολιτικών και οικονομικών κέντρων ισχύος, υπό την κάλυψη ή την ανοχή γραφειοκρατικών μηχανισμών, προσομοιάζει σε οργανωμένο σύστημα εξυπηρέτησης συμφερόντων. Το σύστημα αυτό βασίζεται σε δίκτυα διασυνδέσεων

³⁶³ Μ. Γασπαρινάτου, (2019). Ο.π., σελ. 171-175.

³⁶⁴ Στο ίδιο.

³⁶⁵ Σ. Βιδάλη. (2017). Ο.π., σελ. 144.

³⁶⁶ Μ. Γασπαρινάτου, (2019). Ο.π., σελ. 171-175.

³⁶⁷ Ευρυδίκη Μπερσή, (2023). Ο.π.

³⁶⁸ Στο ίδιο.

³⁶⁹ Μ. Γασπαρινάτου, (2019). Ο.π., σελ. 172.

μεταξύ πολιτικών προσώπων, επιχειρηματικών παραγόντων, δικαστικών λειτουργών και θεσμικών φορέων, τα οποία δύνανται να παρακάμπτουν ή να υπονομεύουν τους θεσμοθετημένους κανόνες ελέγχου, με σκοπό την εξασφάλιση οικονομικών ή πολιτικών ωφελημάτων που διαχέονται στα μέλη του δικτύου.³⁷⁰

Η θεωρία του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος αναδεικνύει ότι η σύγκλιση πολιτικών και επιχειρηματικών συμφερόντων δεν εκδηλώνεται μόνο μέσω άμεσων παράνομων ενεργειών, αλλά και μέσω μηχανισμών που διευκολύνουν τη μεταφορά δημόσιων πόρων και πλεονεκτημάτων προς ιδιωτικούς φορείς.³⁷¹ Η διαδικασία αυτή συμβάλλει στη διαμόρφωση σχέσεων αμοιβαίας εξάρτησης, από τις οποίες τόσο η πολιτική όσο και η οικονομική ελίτ, αντλούν οφέλη που ενισχύουν τη θέση τους στο σύστημα εξουσίας.

Η εικόνα που προκύπτει από την εξέλιξη των επίμαχων σιδηροδρομικών συμβάσεων αποκαλύπτει σημαντικές δυσλειτουργίες στους μηχανισμούς εποπτείας και λογοδοσίας.³⁷² Παρά τις επανειλημμένες καθυστερήσεις, τις διαδοχικές τροποποιήσεις των συμβάσεων και τις αυξήσεις του οικονομικού τους αντικειμένου, δεν καταγράφηκε αντίστοιχη ένταση ελέγχων ή ουσιαστική αναζήτηση ευθυνών από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες. Η στάση αυτή δημιουργεί την εντύπωση ότι οι θεσμοί που είχαν αποστολή την προστασία του δημόσιου συμφέροντος λειτούργησαν με περιορισμένη αποτελεσματικότητα απέναντι σε πρακτικές που επέφεραν σημαντικές επιβαρύνσεις για το Δημόσιο.

Ιδιαίτερο προβληματισμό προκαλεί και η κατάληξη διοικητικών και ποινικών ερευνών που συνδέθηκαν με τη διαχείριση των έργων. Η απουσία σοβαρών κυρώσεων, η μη απόδοση ποινικών ευθυνών και η περάτωση κρίσιμων υποθέσεων χωρίς περαιτέρω δικαστική διερεύνηση, όπως και το σκάνδαλο Novartis, ενίσχυσαν τις αμφιβολίες για το κατά πόσο οι θεσμοί απονομής δικαιοσύνης είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν με την ίδια αυστηρότητα υποθέσεις στις οποίες εμπλέκονται πρόσωπα με αυξημένη πολιτική ή οικονομική επιρροή.³⁷³ Οι σχετικές εξελίξεις τροφοδότησαν δημόσιες συζητήσεις γύρω από την ανεξαρτησία της δικαστικής λειτουργίας και την πραγματική δυνατότητα ελέγχου των ισχυρών κέντρων εξουσίας.

Περαιτέρω ερωτήματα γεννήθηκαν από τους χειρισμούς που ακολούθησαν το δυστύχημα των Τεμπών. Η μη ανάληψη συγκεκριμένων κοινοβουλευτικών πρωτοβουλιών διερεύνησης, ιδίως η μη συγκρότηση προανακριτικής επιτροπής παρά τη διαβίβαση σχετικής δικογραφίας από την Ευρωπαϊκή Εισαγγελία για ενδεχόμενες ποινικές ευθύνες πρώην και εν ενεργεία

³⁷⁰ Μ. Γασπαρινάτου, (2019). Ο.π., σελ. 173-174.

³⁷¹ Σ. Βιδάλη. (2017). Ο.π., σελ. 142.

³⁷² Στο ίδιο.

³⁷³ Ρηγόπουλος, Α. (2023). *Τέμπη – Σύμβαση 717: Ο Μπαρδάκης είχε αρχειοθετήσει, η ευρωπαϊκή εισαγγελία άσκησε διώξεις*, Documento, Βλ.: [Τέμπη - Σύμβαση 717: Ο Μπαρδάκης είχε αρχειοθετήσει, η ευρωπαϊκή εισαγγελία άσκησε διώξεις - Documento](#)

υπουργών,³⁷⁴ σε συνδυασμό με τις αντιπαραθέσεις που αναπτύχθηκαν σχετικά με τη διαχείριση του χώρου της σύγκρουσης,³⁷⁵ διαμόρφωσαν ένα περιβάλλον έντονης καχυποψίας. Αντίστοιχα, οι αντικρουόμενες πληροφορίες που δημοσιοποιήθηκαν σχετικά με το φορτίο της εμπορικής αμαξοστοιχίας και τις πιθανές συνέπειές του στην έκταση της καταστροφής συνέβαλαν στην ενίσχυση της κοινωνικής αμφισβήτησης.³⁷⁶

Υπό αυτές τις συνθήκες, η υπόθεση των Τεμπών μπορεί να ιδωθεί όχι μόνο ως αποτέλεσμα διοικητικών αστοχιών ή τεχνικών παραλείψεων, αλλά και ως παράδειγμα των κινδύνων που ανακύπτουν όταν οι σχέσεις μεταξύ κρατικών φορέων και ιδιωτικών οικονομικών συμφερόντων αναπτύσσονται χωρίς επαρκή διαφάνεια, αποτελεσματικό έλεγχο και ουσιαστικούς μηχανισμούς λογοδοσίας.

Στη διαμόρφωση της κυρίαρχης δημόσιας αφήγησης για το δυστύχημα συνέβαλε και ο τρόπος με τον οποίο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προσέγγισαν το ζήτημα των ευθυνών. Η έμφαση δόθηκε κυρίως στις ενέργειες και τις παραλείψεις του σταθμάρχη, καθώς και στις συνθήκες τοποθέτησής του στη συγκεκριμένη θέση, ενώ περιορισμένη υπήρξε η ανάδειξη των διαχρονικών παθογενειών που χαρακτήριζαν τη λειτουργία του σιδηροδρομικού δικτύου και των ευθυνών που ενδέχεται να αναζητηθούν σε ανώτερα επίπεδα πολιτικής και διοικητικής εξουσίας.

Η διαχρονική ανοχή απέναντι στις καθυστερήσεις των έργων, στις υπερβάσεις του οικονομικού τους αντικειμένου και στην πλημμελή εφαρμογή των μηχανισμών εποπτείας συνιστά ένδειξη ενός εγκλήματος που διευκολύνεται από το κράτος (state-facilitated crime). Υπό το πρίσμα της θεωρίας του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος, η αδυναμία αποτελεσματικού ελέγχου δεν αποδίδεται αποκλειστικά σε διοικητικές δυσλειτουργίες ή θεσμικές ανεπάρκειες, αλλά μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα της σύγκλισης συμφερόντων μεταξύ κρατικών φορέων και ιδιωτικών επιχειρηματικών παραγόντων.³⁷⁷

Η προσέγγιση αυτή βρίσκει θεωρητικό έρεισμα στο μοντέλο των Michalowski και Kramer, σύμφωνα με το οποίο η εκδήλωση κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων ευνοείται όταν συνυπάρχουν ισχυρές πιέσεις για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων, δυνατότητα αξιοποίησης παράτυπων ή αθέμιτων μέσων και ανεπαρκείς μηχανισμοί κοινωνικού και

³⁷⁴ THE TOC.gr, (2024). *Το Politico καρφώνει την κυβέρνηση για τα Τέμπη: Είπε "όχι" στην Ευρωπαϊκή Εισαγγελία για παραπομπή Καραμανλή – Σπίρτζη*. Βλ.: [Το Politico καρφώνει την κυβέρνηση για τα Τέμπη: Είπε "όχι" στην Ευρωπαϊκή... | Πολιτική Ειδήσεις](#)

³⁷⁵ Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, (2024). *Εξεταστική για Τέμπη: Κατάθεση-γροθιά στο στομάχι από μητέρα θύματος – Βίντεο*. Βλ.: [Εξεταστική για Τέμπη: Κατάθεση-γροθιά στο στομάχι από μητέρα θύματος - Βίντεο](#)

³⁷⁶ ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ, (2024). *Τέμπη: Αναπάντητα ερωτήματα 11 μήνες μετά για τις συνθήκες της τραγωδίας*. Βλ.: [Τέμπη: Αναπάντητα ερωτήματα 11 μήνες μετά για τις συνθήκες της τραγωδίας \(video\) | Το Κουτί της Πανδώρας](#)

³⁷⁷ Stamouli, E., Gasparinatos, M., Kouroutzas, C. Ο.π., σελ. 285.

θεσμικού ελέγχου.³⁷⁸ Στην υπό εξέταση περίπτωση, η επιδίωξη οικονομικού οφέλους, η ενίσχυση της θέσης των αναδόχων επιχειρήσεων στην αγορά και η ανάγκη επίδειξης προόδου ως προς τον εκσυγχρονισμό και τη λειτουργικότητα του σιδηροδρομικού δικτύου, συνδυάστηκαν με περιορισμένη διαφάνεια στη διαχείριση των δημοσίων συμβάσεων, δυνατότητες υπερτιμολογήσεων και ελλιπή εποπτεία των αρμόδιων φορέων.

Συνεπάγεται, λοιπόν, ότι η συμπεριφορά των εμπλεκόμενων κρατικών και εταιρικών φορέων, όπως η Κυβέρνηση, ο ΟΣΕ, η ΕΡΓΟΣΕ, η Hellenic Train και οι ανάδοχοι εταιρείες που συμμετείχαν στην υλοποίηση των έργων, φαίνεται να συνδέεται με πρακτικές, οι οποίες επέφεραν σοβαρές συνέπειες σε θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, μεταξύ των οποίων η ζωή, η σωματική ακεραιότητα και η ασφάλεια των πολιτών.³⁷⁹ Κατά συνέπεια, η υπόθεση των Τεμπών συγκεντρώνει σειρά χαρακτηριστικών που, σύμφωνα με τη θεωρία του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος, επιτρέπουν την ένταξή της σε ένα ευρύτερο πλαίσιο συστημικής σύμπραξης μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, σε συνθήκες περιορισμένου θεσμικού ελέγχου.

³⁷⁸ Michalowski, R., Kramer, R., (2007). Ο.π.

³⁷⁹ Green, P. & Ward, T. (2004). Ο.π., σελ. 51.

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία επιχείρησε να αναδείξει ότι η διαφθορά δεν αποτελεί απλώς μία μορφή ατομικής παραβατικής συμπεριφοράς ή μεμονωμένων επιχειρηματικών δράσεων ούτε μία παθολογία της δημόσιας διοίκησης, αλλά έναν θεμελιώδη μηχανισμό μέσω του οποίου συγκροτούνται και αναπαράγονται οι σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό, το κρατικό-εταιρικό έγκλημα αναδεικνύεται ως μία ιδιαίτερη μορφή εγκληματικότητας των ισχυρών, η οποία γεννάται από τη συνεργασία κρατικών και επιχειρηματικών φορέων και εκδηλώνεται μέσα από πρακτικές που προκαλούν εκτεταμένη κοινωνική βλάβη, οικονομικές ανισότητες και υπονόμηση θεμελιωδών δικαιωμάτων.³⁸⁰

Η ανάλυση των θεωρητικών προσεγγίσεων του κρατικού-εταιρικού εγκλήματος κατέδειξε ότι οι σοβαρότερες μορφές κοινωνικής βλάβης δεν προέρχονται κατ' ανάγκη από συμπεριφορές που βρίσκονται εκτός του θεσμικού πλαισίου, αλλά συχνά παράγονται εντός αυτού, μέσα από σχέσεις συνεργασίας, αμοιβαίας εξυπηρέτησης και σύγκλισης συμφερόντων μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων.³⁸¹ Η διαφθορά λειτουργεί σε αυτό το πλαίσιο ως μηχανισμός διασύνδεσης και σταθεροποίησης των σχέσεων αυτών, επιτρέποντας τη μετατροπή ιδιωτικών συμφερόντων σε δημόσιες πολιτικές και τη σταδιακή υποχώρηση της λογοδοσίας έναντι της εξυπηρέτησης συγκεκριμένων πολιτικών και οικονομικών επιδιώξεων.³⁸²

Ιδιαίτερη σημασία αποκτά το γεγονός ότι οι πρακτικές αυτές σπάνια γίνονται αντιληπτές ως εγκληματικές κι ακόμη σπανιότερα τιμωρούνται ως τέτοιες. Η κοινωνική τους επικινδυνότητα υποβαθμίζεται μέσω τεχνοκρατικών αφηγημάτων, διοικητικών διαδικασιών και επικοινωνιακών μηχανισμών που μετατοπίζουν τη δημόσια συζήτηση από τις δομικές αιτίες στις ατομικές ευθύνες. Παράλληλα, η θεσμική, πολιτική ή οικονομική ισχύς των εμπλεκόμενων προσώπων και οργανισμών συμβάλλει συχνά στη μειωμένη ορατότητα των συγκεκριμένων πρακτικών, καθώς οι μηχανισμοί κοινωνικού και ποινικού ελέγχου εμφανίζονται λιγότερο αποτελεσματικοί απέναντι σε μορφές παραβατικότητας που εκδηλώνονται στο εσωτερικό των κέντρων λήψης αποφάσεων και οργανωμένων δομών εξουσίας.³⁸³ Ως αποτέλεσμα, σοβαρές μορφές κοινωνικής βλάβης εμφανίζονται ως «διοικητικές αστοχίες», «ανθρώπινα λάθη», «παραλείψεις» ή «δυσλειτουργίες», αποκρύπτοντας τις βαθύτερες σχέσεις εξουσίας και τα πλέγματα συμφερόντων που τις καθιστούν δυνατές. Κατ' επέκταση, η κοινωνική βλάβη που προκαλείται εμφανίζεται

³⁸⁰ Κουρούτζας, Χ (2019). Ο.π., σελ. 123-124.

³⁸¹ Βιδάλι, Σ. (2023). «Αναποδιές (όπως μεμονωμένα περιστατικά και εγκλήματα του κράτους)», Η εποχή. Βλ.: [Αναποδιές \(όπως μεμονωμένα περιστατικά\) και εγκλήματα του κράτους | Εφημερίδα η Εποχή](#)

³⁸² Αλοσκόφης, Ο. (2019). Ο.π., σελ. 93-94.

³⁸³ Αλοσκόφης, Ο. (2019). Ο.π., σελ. 89-90.

αποσυνδεδεμένη από τους φορείς που την παράγουν, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να παραμένουν συχνά εκτός του πεδίου ουσιαστικής κοινωνικής και θεσμικής λογοδοσίας.³⁸⁴

Παράλληλα, στην παρούσα εργασία αναδείχθηκε ότι η επιλεκτική αδρανοποίηση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης αποτελεί κρίσιμο παράγοντα διατήρησης και αναπαραγωγής του φαινομένου.³⁸⁵ Οι καθυστερήσεις στην απονομή δικαιοσύνης, οι αναβολές, οι παραγραφές, οι περιορισμοί των ελεγκτικών μηχανισμών, αλλά και η άνιση ποινική μεταχείριση ανάλογα με την κοινωνική και οικονομική ισχύ των εμπλεκομένων, συγκροτούν ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο η λογοδοσία καθίσταται συχνά αποσπασματική ή ελλειμματική. Υπό τις συνθήκες αυτές, η ατιμωρησία δεν εξαντλείται στην απουσία ποινικής κύρωσης, αλλά εκδηλώνεται ευρύτερα ως έλλειμμα απονομής δικαιοσύνης και ουσιαστικής απόδοσης ευθύνης για κοινωνικά επιβλαβείς πρακτικές.³⁸⁶

Η περίπτωση του σιδηροδρομικού δυστυχήματος των Τεμπών ανέδειξε με ιδιαίτερη ένταση όλες τις παραπάνω διαστάσεις. Η διαχρονική καθυστέρηση κρίσιμων έργων ασφαλείας, οι αδυναμίες εποπτείας και ελέγχου, οι δυσλειτουργίες στη διαχείριση δημόσιων συμβάσεων, η μετατόπιση της ευθύνης σε μεμονωμένα πρόσωπα και η ευρύτερη δυσχέρεια απόδοσης λογοδοσίας, συνθέτουν μια πραγματικότητα που υπερβαίνει την ερμηνεία του γεγονότος ως απλού «ατυχήματος». Ανεξαρτήτως της τελικής ποινικής αξιολόγησης των εμπλεκομένων, η υπόθεση ανέδειξε τους κινδύνους που ανακύπτουν όταν η προστασία της ανθρώπινης ζωής υποχωρεί έναντι πολιτικών, διοικητικών ή οικονομικών σκοπιμοτήτων.

Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα δεν απειλεί μόνο επιμέρους έννομα αγαθά. Υπονομεύει την ίδια τη δημοκρατική λειτουργία των θεσμών, καθώς επιτρέπει σε ισχυρά πολιτικά και οικονομικά κέντρα να επηρεάζουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, να διαμορφώνουν τους όρους άσκησης του κοινωνικού ελέγχου και, σε ορισμένες περιπτώσεις, να επηρεάζουν ακόμη και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων αποδίδεται ευθύνη.³⁸⁷ Όταν η κοινωνική βλάβη παραμένει αόρατη ή παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα μεμονωμένων σφαλμάτων, οι δομές που την παράγουν συνεχίζουν να λειτουργούν ανεμπόδιστα, αναπαράγοντας τις ίδιες συνθήκες που οδήγησαν στην πρόκλησή της.³⁸⁸

Η αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων αυτών δεν μπορεί να εξαντλείται στη θέσπιση νέων ποινικών διατάξεων ή στην αυστηροποίηση των κυρώσεων και στην προάσπιση του ποινικού λαϊκισμού. Προϋποθέτει θεσμούς πραγματικά ανεξάρτητους, ισχυρούς μηχανισμούς ελέγχου, ουσιαστική διαφάνεια στη λήψη αποφάσεων, ερευνητική δημοσιογραφία απαλλαγμένη από εξαρτήσεις και ενεργή κοινωνική συμμετοχή. Πρωτίστως, όμως, προϋποθέτει την πολιτική βούληση και την αναγνώριση ότι η διαφθορά και το

³⁸⁴ Αλοσκόφης, Ο. (2019). Ο.π.

³⁸⁵ Αλοσκόφης, Ο. (2019). Ο.π., σελ 89.

³⁸⁶ Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2015). Ο.π., σελ. 73.

³⁸⁷ Βιδάλη, Σ. (2017). Ο.π., σελ. 143.

³⁸⁸ Χουλιάρης, Α. (2019). Ο.π., σελ. 85.

κρατικό-εταιρικό έγκλημα δεν αποτελούν παρεκκλίσεις ενός κατά τα άλλα υγιούς συστήματος, αλλά φαινόμενα που αναπτύσσονται μέσα στις ίδιες τις δομές εξουσίας και, για τον λόγο αυτό, απαιτούν βαθύτερες θεσμικές και κοινωνικές παρεμβάσεις.³⁸⁹

Εν τέλει, το πραγματικό μέτρο ενός κράτους δικαίου δεν αποτυπώνεται στην αυστηρότητα με την οποία αντιμετωπίζει τα εγκλήματα των αδυνάμων, αλλά στην ικανότητά του να ελέγχει, να διερευνά και να αποδίδει ευθύνη στα ισχυρότερα πολιτικά και οικονομικά κέντρα εξουσίας. Εκεί κρίνεται, τελικά, όχι μόνο η αποτελεσματικότητα της ποινικής δικαιοσύνης, αλλά και η ποιότητα της ίδιας της δημοκρατίας.

³⁸⁹ Γασπαρινάτου, Μ. (2019). Ο.π., σελ. 176.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσες

Αλοσκόφης, Ο. (2019). *Η κοινωνική έρευνα της εγκληματικότητας των ισχυρών*, στο Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης & Χ. Παπαχαράλαμπους (Επιμ.), «Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα». Αθήνα: ΕΑΠ.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). *Λευκά Κολάρα και Οικονομικό Έγκλημα, Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική*. Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2015). *Ιχνηλατώντας την σύγχρονη πραγματικότητα: εγκλήματα του λευκού κολάρου και ηθικοί πανικοί*, στο Β. Καρύδης & Α. Χουλιάρας (Επιμ.), «Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα. Σύγχρονες Προσεγγίσεις». Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2016). *Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην εποχή μας; Η διαχρονική απάντηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου*, στο Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης*.

Βιδάλη, Σ. (2013). *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα Όρια. Η Αντεγκληματική Πολιτική Σήμερα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. (2019). *Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος*, στο Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης & Χ. Παπαχαράλαμπους, «Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα». Αθήνα: ΕΑΠ.

Βλαχόπουλος, Σπ. (2013). *Η ποινική ευθύνη των υπουργών*. Βλ: <file:///C:/Users/User/Desktop/%CE%95%CE%91%CE%A0/3%CE%BF%20%CE%95%CE%9E%CE%91%CE%9C%CE%97%CE%9D%CE%9F/%CE%A0%CE%95%CE%94%2060/%CE%A3%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%99%CE%A9%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3/13%CE%97%20%CE%95%CE%92%CE%94%CE%9F%CE%9C%CE%91%CE%94%CE%91%20%CE%9C%CE%95%CE%9B%CE%95%CE%A4%CE%97%CE%A3/%CE%92%CE%BB%CE%B1%CF%87%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%BF%CF%82,%20%CE%A3%CF%80.2013.%20%CE%97%20%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%95%CF%85%CE%B8%CF%8D%CE%BD%CE%B7%20%CF%84%CF%89%CE%BD%20%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CF%8E%CE%BD.%20%CE%95%CE%B9%CF%83%CE%AE%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7%20%CF%83%CF%84%CE%BF%20%CE%99%CE%A3%CE%A4%CE%91%CE%9C%CE%95.pdf>

Γασπαρινάτου, Μ. (2019). *Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων*, στο Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης & Χ. Παπαχαραλάμπους (Επιμ.), «*Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*». Αθήνα: ΕΑΠ.

Γασπαρινάτου, Μ. (2021). *Έγκλημα και εξουσίες στο ελληνικό κράτος: Η γκρίζα ζώνη της νομιμότητας. Αντιγόνη το ερώτημα*, 1(1).

Γεωργούλας, Σ. (2018). *Κρατικό-Εταιρικό Έγκλημα: παραδείγματα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα*, στο Β. Αρτινοπούλου κ.ά. (Επιμ.), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος*.

Γεωργούλας, Σ. (2019). *Από το έγκλημα του λευκού κολάρου στο κρατικό-επιχειρηματικό έγκλημα*, στο Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης & Χ. Παπαχαραλάμπους (Επιμ.), «*Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*». Αθήνα: ΕΑΠ.

Δασκαλάκης, Η. (1985). *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Ζαχαριάδης, Α. (2016). *Ζητήματα Εφαρμογής του Ν. 4022/2011*, στον *Τιμητικό Τόμο Χριστόφορου Αργυρόπουλου*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Καϊάφα-Γκμπάντι, Μ. (Επιστ. Επιμ.) (2014). *Οικονομικό Έγκλημα και Διαφθορά στο Δημόσιο Τομέα*. Τόμος 1. Αθήνα: Σάκκουλας.

Καλλίρης, Κ. (2016). *Ο διαβρωτικός ρόλος της διαφθοράς σε περιόδους θεσμικής κρίσης*, στο Μ. Γασπαρινάτου (Επιμ.), *Έγκλημα και Ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης*.

Καρύδης, Β. (2010). *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα. Ηθικοί Πανικοί, Ποινική Δικαιοσύνη*. Αθήνα: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Κοσμάτος, Κ. & Λαμπάκης, Χ. (2019). *Εστίες διαφθοράς στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης*, στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης & Χ. Παπαχαραλάμπους (Επιμ.), «*Εγκλήματα των Ισχυρών*». Αθήνα: ΕΑΠ.

Κουλούρης, Ν. (2019). *Διαταξικές και ενδοταξικές διαστάσεις της κοινωνικής κατασκευής του εγκλήματος*, στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης & Χ. Παπαχαραλάμπους (Επιμ.), *Εγκλήματα των Ισχυρών*. Αθήνα: ΕΑΠ.

Κουρούση, Κ. (2016). *Τα ΜΜΕ ως φορέας κοινωνικού ελέγχου στην εποχή της κρίσης*, στο Κ. Σπινέλλη κ.ά., *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης*. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας. Βλ.: <https://crime-in-crisis.com/wp-content/uploads/2017/06/courakis-ellinikos-tomos.pdf>

Κουρούτζας, Χ. (2019). Το έγκλημα αποδίδει; Κρατικά-εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα, στο Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης & Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), «Εγκλήματα των ισχυρών». Αθήνα: ΕΑΠ.

Λάζος, Γ. (2005). Διαφθορά και Αντιδιαφθορά. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Λαμπροπούλου, Ε. (1994). Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος. Αθήνα: Παπαζήσης.

Μιχαλοπούλου, Ε. (2019). Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσής του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης, στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης & Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), «Εγκλήματα των Ισχυρών». Αθήνα: ΕΑΠ.

Μπιτζιλέκης, Ν. (2010). Η διαφθορά ως νομικό και πολιτικό πρόβλημα, στο Αγγ. Πιτσελά (Επιμ.), «Εγκληματολογικές Αναζητήσεις». Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Στέργιο Αλεξιάδη. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλας.

Παπαχαλαράμπους, Χ. (2019). Η εγκληματικότητα των ισχυρών και ο λόγος του ποινικού δικαίου, στο Σ. Βιδάλη, Ν. Κουλούρης & Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), «Εγκλήματα των Ισχυρών». Αθήνα: ΕΑΠ.

Ράικος, Δ. (2006). Δημόσια Διοίκηση και Διαφθορά από την σκοπιά του Διοικητικού Δικαίου. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Σπινέλλη, Κ. (2005). Εγκληματολογία – Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις. Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Τέντες, Ι. (2016). Η αναγκαιότητα μίας εθνικής στρατηγικής κατά της Διαφθοράς. στο Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ.), «Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης». Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Στέργιο Αλεξιάδη, Α' τόμος, σελ. 721-725. Αθήνα: Εκδ. Σάκκουλα.

Χουλιάρης, Α. (2019). Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική, στο Σ. Βιδάλη, Ν.Κ. Κουλούρης & Χ. Παπαχαλαράμπους (Επιμ.), «Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα». Αθήνα: ΕΑΠ.

Ξενόγλωσσες

Bezlov, T. & Gounev, P. (2012). *Organised Crime, Corruption and Public Bodies*. In P. Gounev & V. Ruggiero (Eds.), «Corruption and Organized Crime in Europe Illegal Partnerships» (Routledge, Talyor and Francis Group. London and New York.

Chambliss, W. (1975). *Toward a Political Economy of Crime. Theory and Society*. Amsterdam, Elsevier Scientific Publishing Company.

- Chambliss, W. (2004). *On the Symbiosis Between Criminal Law and Criminal Behaviour*. *Criminology*, 42(2).
- Charalampous, I. (2012). *Business Crime in Greece: Employment Offences in Third Sector Companies*. PhD Thesis, Middlesex University.
- Georgoulas, E. (2017). *State-corporate crime in Greece, in the era of memoranda*, in Spinellis, C., Theodorakis, N., Billis, E., Papadimitrakopoulos, G. (eds): «Europe in crisis: Crime, criminal Justice and the way forward, Essays in hono of Nestor Kourakis», Vol.II: Essays in English, German, French and Italian, (Athens: ANT. SAKKOULAS PUBLISHERS, L.P, 2017).
- Green, P. & Ward, T. (2004). *State Crime: Governments, Violence and Corruption*. Pluto Press.
- Kaufmann, D. (2005). *Myths and Realities of Governance and Corruption*. World Bank. Βλ.: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/8089/1/myths_realities_gov_corruption.pdf
- Kramer, R.C., Michalowski, R.J. & Kauzlarich, D. (2002). *The Origins and Development of the Concept and Theory of State-Corporate Crime*. *Crime & Delinquency*, 48(2).
- Mackenzie, S. & Green, P. (2008). *Performative Regulation: A Case Study in How Powerful People Avoid Criminal Labels*. *British Journal of Criminology*, 48(2).
- Michalowski, R. & Kramer, R. (2007). *State-Corporate Crime and Criminological Inquiry in Pontell, N. , Geiss, G., (eds), «International Handbook of White Collar and Corporate Crime»*. Springer. .
- Rothe, D.L. & Kauzlarich, D. (2016). *Crimes of the Powerful: An Introduction* Oxford: Routledge.
- Ruggiero, V. & Gounev, P. (2012). *Corruption and the Disappearance of the Victim*. In V. στο V. Ruggiero, & P. Gounev, «Corruption and Organized Crime in Europe». London: Routledge.
- Stamouli, E., Gasparinatos, M. & Kouroutzas, C. (2023). *Corruption as State-Corporate Crime: The Example of the Health Sector in Greece*. Trends in Organized Crime, vol. 26. Βλ. : <file:///C:/Users/User/Downloads/s12117-022-09479-6.pdf>
- Sutherland, E. (1944). *Is “White Collar Crime” Crime?* *American Sociological Review*, Annual meeting papers, 10(2).
- Tombs, S. (2012). *State-Corporate Symbiosis in the Production of Crime and Harm*, «State Crime», 1(2).

Tombs, S. & Whyte, D. (2020). *The Shifting Imaginaries of Corporate Crime*. Journal of White Collar and Corporate Crime.

Vegh Weis, V. (2017). *Marxism and Criminology: A History of Criminal Selectivity*. Leiden Boston: Brill.

Λοιπές Διαδικτυακές Πηγές

Αλμπάνης, Γ. (2024). *Τέμπη: Το μπάζωμα της δικαιοσύνης*. Βλ.: <https://www.news247.gr/gnomes/tempi-to-bazoma-tis-dikaiosinis/>

Βασιλοπούλου, Θ. (2024). *Λάουρα Κοβέσι για Τέμπη: Εάν το έργο είχε υλοποιηθεί εγκαίρως, η τραγωδία θα είχε αποφευχθεί*. Βλ.: <https://www.kathimerini.gr/opinion/interviews/562932421/laouira-kovesi-gia-tempi-ean-to-ergo-eiche-ylopoiithei-egkairos-i-tragodia-tha-eiche-apofeychthei/>

Βιδάλη, Σ. (2023). *Αναποδιές (όπως μεμονωμένα περιστατικά και εγκλήματα του κράτους)*. Η εποχή, 17 Σεπ. 2023, στο : [Αναποδιές \(όπως μεμονωμένα περιστατικά\) και εγκλήματα του κράτους | Εφημερίδα η Εποχή](#)

Γκούρμπατσης, Α. (2024). *Πώς έγινε βήμα προς βήμα η συγκάλυψη στα Τέμπη*. Βλ.: <https://slpress.gr/koinonia/pos-egine-vima-pros-vima-i-sigkalipsi-sta-tempi/>

Εξεταστική για Τέμπη - Καρυστιανού: «Ξεκάθαρα ένα έγκλημα - Δεν έκαναν τίποτα». (2024). Βλ.: [Εξεταστική για Τέμπη - Καρυστιανού: «Ξεκάθαρα ένα έγκλημα - Δεν έκαναν τίποτα» | LiFO](#)

Εξεταστική για Τέμπη: Εγκρίθηκε το πόρισμα της ΝΔ- Οι θέσεις των άλλων κομμάτων. (2024). Βλ.: <https://www.kathimerini.gr/politics/562927495/exetastiki-gia-ta-tempi-egkrithike-to-porisma-tis-n-d-asymfonia-metaxy-ton-kommaton/>

Η ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ, (2024). *Εξεταστική για Τέμπη: Κατάθεση-γροθιά στο στομάχι από μητέρα θύματος – Βίντεο*. Βλ.: [Εξεταστική για Τέμπη: Κατάθεση-γροθιά στο στομάχι από μητέρα θύματος - Βίντεο](#)

Καρυστιανού για Τέμπη: Η κυβέρνηση πρωταγωνιστεί στην συγκάλυψη του εγκλήματος. (2024). Βλ.: <https://www.kathimerini.gr/society/563376361/karystianoy-gia-tempi-i-kyvernisi-protagonistei-sti-syggalypsi-toy-egklimatos/>

Καρύδης, Β. και Βασιλαντωνοπούλου, Β., (2015). *Η εγκληματικότητα του λευκού κολάρου και η μηχανή της διαφθοράς*. Αναρτήθηκε 06/04/2025 από: https://monaxeos.blogspot.com/2015/01/blog-post_24.html

Καντούρης, Κ. (2024). Τέμπη- Σύμβαση 717: Στο μικροσκόπιο της ευρωπαϊκής Εισαγγελίας το έργο που δεν έγινε ποτέ. Βλ.: <https://www.voria.gr/article/ergo-poy-den-egine-pote-sto-mikroskopio-tis-eyropaikis-eisaggelias>

Λαμπρόπουλος, Β.Γ. (2024). Η μονταζιέρα στα Τέμπη ρίχνει νέες σκιές στην τραγωδία. Βλ.: <https://www.tovima.gr/print/politics/i-montazierasta-tempi-lfrixnei-nees-skies-stin-tragodia/>

Λιάλιος, Γ. (2023). Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ: «Ελληνικός σιδηρόδρομος: το ένα έργο εκτροχίασε το άλλο». Βλ. : [Ελληνικός σιδηρόδρομος: Το ένα έργο εκτροχίασε το άλλο | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)

Lifo. (2025). Το χρονικό των χαμένων βίντεο των Τεμπών. *Η υπόθεση των χαμένων βίντεο των Τεμπών αναδεικνύει, για ακόμη μία φορά, λανθασμένους χειρισμούς που έγιναν σε κρίσιμες φάσεις της ανακριτικής διαδικασίας, αφήνοντας πλήθος αναπάντητων ερωτημάτων.* Βλ.: [Το χρονικό των χαμένων βίντεο των Τεμπών | LiFO](#)

Lifo Newsroom (2024). Εξεταστική για τα Τέμπη: Εγκρίθηκε το πόρισμα της πλειοψηφίας. Καταχωρούνται και οι γνώμες της μειοψηφίας. Βλ.: <https://www.lifo.gr/now/politics/exetastiki-gia-ta-tempi-egkrithike-porisma-tis-pleiopsifias-katahoroyntai-kai-oi>

Μπερσή, Ε. (2023). «Το πραγματικό όνομα του Σταθμάρχη ήταν Άκτωρ και Alstom», στο Reporters United. Βλ. : [Το πραγματικό όνομα του Σταθμάρχη ήταν Άκτωρ και Alstom - R•U](#)

Neakriti. Ιδού η έκθεση της τραγωδίας - Διαβάστε αναλυτικά το πόρισμα Κοκοτσάκη που κατατέθηκε στον Ανακριτή για το δυστύχημα στα Τέμπη (pics, vid). Βλ.: [Ιδού η έκθεση της τραγωδίας - Διαβάστε αναλυτικά το πόρισμα Κοκοτσάκη που κατατέθηκε στον Ανακριτή για το δυστύχημα στα Τέμπη \(pics, vid\) | Neakriti](#)

Παπατόλιας, Α. (2023). «Κράτος και ασφάλεια των σιδηροδρόμων: η διοικητική ακτινογραφία ενός δυστυχήματος». Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου. Βλ.: <https://www.constitutionalism.gr/krats-kai-asfaleia-ton-sidirodromom/>

Παπαχελάς, Α. (2023). «Γόρδιοι δεσμοί διαχρονικής ανεπάρκειας», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ,. Βλ. [Γόρδιοι δεσμοί διαχρονικής ανεπάρκειας | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#)

«Πόρισμα της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για το δυστύχημα στα Τέμπη στις 28.02.2023», Βλ.: <https://www.amna.gr/files/202304/20142053%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%A6%CE%A5%CE%9B%CE%9B%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3%CE%A0%CE%A5%CE%A1%CE%93%CE%99%CE%94%CE%97%CE%A3-%CE%A0.pdf>

Ρηγόπουλος, Α. (2023). *Τέμπη – Σύμβαση 717: Ο Μπαρδάκης είχε αρχειοθετήσει, η ευρωπαϊκή εισαγγελία άσκησε διώξεις*, Documento, Βλ.: [Τέμπη - Σύμβαση 717: Ο Μπαρδάκης είχε αρχειοθετήσει, η ευρωπαϊκή εισαγγελία άσκησε διώξεις - Documento](#)

Σουλιώτης, Γ. (2024). *Ποινική δίωξη για ελλείψεις ελέγχους στην σύμβαση 717*. Βλ.: <https://www.kathimerini.gr/society/563217244/poiniki-dioxi-gia-ellipseis-elegchoys-sti-symvasi717/#:~:text=%CE%97%20%CF%85%CF%80%CF%8C%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7%20%CE%B1%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AC%20%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B1,%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7%20%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%BF%CF%82%20%CF%83%CE%B5%20%CE%B2%CE%B1%CE%B8%CE%BC%CF%8C%20%CF%80%CE%BB%CE%B7%CE%BC%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82>

The Power Game, (2023). «ΟΣΕ: Τι πραγματικά συνέβη με τη σύμβαση 717 για τη σηματοδότηση». Βλ. : [ΟΣΕ: Τι πραγματικά συνέβη με τη σύμβαση 717 για τη σηματοδότηση](#)

THE TOC.gr, (2024). *Το Politico καρφώνει την κυβέρνηση για τα Τέμπη: Είπε "όχι" στην Ευρωπαϊκή Εισαγγελία για παραπομπή Καραμανλή – Σπίρτζη*. Βλ.: [Το Politico καρφώνει την κυβέρνηση για τα Τέμπη: Είπε "όχι" στην Ευρωπαϊκή... | Πολιτική Ειδήσεις](#)

«Το έγκλημα των Τεμπών δεν θα ξεχαστεί», 6 Μαΐου 2023. Βλ. : [Το έγκλημα των Τεμπών δεν θα ξεχαστεί - Αναμέτρηση - οργάνωση για μια νέα κομμουνιστική αριστερά](#)

Τέμπη: Όλα τα πορίσματα των κομμάτων- Πού επιρρίπτονται οι ευθύνες (2024). Βλ.: <https://www.naftemporiki.gr/politics/1611596/tempi-olata-porismata-ton-kommaton-poy-epirriptontai-oi-eythynes/>

Τέμπη: Στο στόχαστρο της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας 25 πρόσωπα για τη σύμβαση 717 του ΟΣΕ», CNN.gr. Βλ.: [Τέμπη: Στο στόχαστρο της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας 25 πρόσωπα για τη σύμβαση 717 του ΟΣΕ - CNN.gr](#)

ΤΟ ΒΗΜΑ (2024). «*Hellenic Train: Ζητάει αποζημιώσεις για Δημόσιες Υπηρεσίες, Τέμπη και Daniel*». Βλ. : [Hellenic Train: Ζητάει αποζημιώσεις για Δημόσιες Υπηρεσίες, Τέμπη και Daniel - ΤΟ ΒΗΜΑ](#)

ΤΟ ΚΟΥΤΙ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ, (2024). *Τέμπη: Αναπάντητα ερωτήματα 11 μήνες μετά για τις συνθήκες της τραγωδίας*. Βλ.: [Τέμπη: Αναπάντητα ερωτήματα 11 μήνες μετά για τις συνθήκες της τραγωδίας \(video\) | Το Κουτί της Πανδώρας](#)

Transparency International. (2025). *Corruption Perceptions Index 2024*.